

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ

ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΙΣΧΥΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΕΟΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ
ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ**

του φοιτητή

Νικόλαου Γερακίδη
(Α.Μ.: 1215Μ022)

Επιβλέπων: Καθηγητής Χαράλαμπος Παπασωτηρίου

ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2016

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας πτυχιακής εργασίας, η οποία είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν περιλαμβάνει πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Επίσης αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που προβλέπονται σε περίπτωση που η εργασία μου αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής.

Νικόλαος Γερακίδης

Αθήνα, 11 Νοεμβρίου 2016

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΕΡΑΚΙΔΗΣ

**Ισορροπίες ισχύος
κατά τη
Νεορεαλιστική Θεωρία
υπό το πρίσμα της
Φυσικής Επιλογής**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΜΕΡΟΣ Ι.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	5
ΘΕΩΡΙΑ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ	5
1.1 Εισαγωγή.....	5
1.2 Υποθέσεις της θεωρίας.....	5
1.3 Προσδοκίες της θεωρίας.....	7
1.4 Διευκρινιστικές σκέψεις.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	15
ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ.....	15
2.1 Αλλαγές δομής.....	15
2.2 Η αυτοκρατορία των Αψβούργων (16 ^{ος} -17 ^{ος} αιώνας).....	17
2.3 Η Γαλλία του Λουδοβίκου ΙΔ΄ (1661-1714).....	23
2.4 Η Γαλλία του Ναπολέοντα (1789-1815).....	24
2.5 Η Πρωσία του Μπίσμαρκ και η Γερμανία του Γουλιέλμου Β΄ (1862-1914)....	28
2.6 Η Γερμανία του Χίτλερ (1933-1941)	32
2.7 Συμπεράσματα.....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	41
Η ΜΑΚΡΟΒΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΟΝΟΠΟΛΙΚΗΣ ΔΟΜΗΣ.....	41
3.1 Η μεταψυχροπολεμική πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ.....	41
3.2 Η νεορεαλιστική άποψη για την έλλειψη εξισορρόπησης εναντίον της αμερικανικής ισχύος μεταψυχροπολεμικά	44
3.3 Ερμηνείες λοιπών ρεαλιστών θεωρητικών για την έλλειψη εξισορρόπησης της αμερικανικής ισχύος μεταψυχροπολεμικά.....	48
ΜΕΡΟΣ ΙΙ	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	59
ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ Ή Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΠΡΟΣΑΡΜΟΖΟΜΕΝΟΥ	59
4.1 Εισαγωγή.....	59
4.2 Μεταβλητότητα των Ειδών σε εξημερωμένη κατάσταση.....	60
4.3 Μεταβλητότητα των Ειδών σε φυσική κατάσταση.....	63
4.4 Ο αγώνας για την ύπαρξη.....	66
4.5 Φυσική επιλογή ή η επιβίωση του καλύτερα προσαρμοζόμενου.....	69

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	81
ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ: ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΙ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ.....	81
5.1 Το κράτος ως δρώσα μονάδα	81
5.2 Διεθνές και φυσικό σύστημα.....	83
5.3 Συστημική επιλογή	98
5.4 Η δράση της συστημικής επιλογής με την πάροδο του χρόνου	101
5.5 Συστημική επιλογή και ισορροπία της ισχύος.....	107
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	111
Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΙΣΧΥΟΣ ΜΕΤΑΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΑ	111
6.1 Ικανότητα σε τομείς αιχμής.....	111
6.2 Ικανότητα στη διαχείριση του παγκόσμιου συστήματος.....	113
6.3 Ικανότητα στην αποτροπή δημιουργίας αντίθετων συνασπισμών	114
6.4 Πυρηνικά	115
6.5 Υποψήφιος μεγάλες δυνάμεις.....	116
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	125
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	127

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Όπως η φύση απεχθάνεται το κενό, έτσι και η διεθνής πολιτική απεχθάνεται την ανισόρροπη ισχύ».¹ Ο παραπάνω αφορισμός του Waltz επισημαίνει τη νομοτελειακή φύση της διεθνούς πραγματικότητας ως της κατάστασης που χαρακτηρίζεται από την τελική επικράτηση μιας σχετικής ισορροπίας δυνάμεων. Τα κράτη, αντιμέτωπα με την ανισορροπία ισχύος στο διεθνές περιβάλλον προσπαθούν είτε να αυξήσουν τη δύναμή τους, είτε να συμμαχήσουν με άλλους προκειμένου να φέρουν τον διεθνή καταμερισμό ισχύος σε ισορροπία.

Σύμφωνα με το νεορεαλισμό του Waltz, η ισορροπία της ισχύος είναι η «φυσική κατάσταση» του διεθνούς συστήματος. Οποιαδήποτε παρέκκλιση από αυτό τον γενικό νόμο της διεθνούς πολιτικής αποδεικνύεται παροδική και, αργά ή γρήγορα, οδηγεί στην αποκατάσταση μιας σχετικής σύγκλισης στον καταμερισμό της ισχύος μεταξύ των κυριότερων δρώντων του διεθνούς συστήματος. Στη διεθνή πολιτική η συντριπτική ισχύς αποκρούεται και η θεωρία ισορροπίας της ισχύος προβλέπει ότι άλλες δυνάμεις, μόνες ή από κοινού, θα προσπαθήσουν να την εξισορροπήσουν.² Τα ιστορικά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν τον παραπάνω ισχυρισμό αφθονούν: συνέβη ενάντια στους Αψβούργους κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα, στη Γαλλία του Λουδοβίκου ΙΔ' (αρχές του 18^{ου} αιώνα), στη Γαλλία του Ναπολέοντα και στη Γερμανία του Γουλιέλμου Β' και του Χίτλερ τον 20^ο αιώνα. Ο ίδιος ο Waltz ορμώμενος από τη δυναμική της θεωρίας ισορροπίας της ισχύος, που προβλέπει την κατάρρευση των νικηφόρων συνασπισμών την επαύριο της νίκης, προδίκασε τη διάλυση του NATO, ελλείψει απειλής ικανής να το διατηρήσει στη ζωή, μεταψυχροπολεμικά: «*οι μέρες του NATO δεν είναι μετρημένες, αλλά τα χρόνια του είναι*»,³ έγραφε χαρακτηριστικά το 1993, λίγο μετά τη πτώση του ενός εκ των δύο κυρίαρχων πόλων του πλανήτη και της συνακόλουθης μετατροπής του διεθνούς συστήματος από διπολικό σε μονοπολικό. Μόνο που η «μονοπολική στιγμή» του Waltz έμελλε να διαρκέσει πέραν πάσης προσδοκίας του ίδιου.

Συνεπώς, αποτελεί παράδοξο φαινόμενο η σημερινή έλλειψη συσπείρωσης των μεγάλων δυνάμεων για την εξισορρόπηση της αμερικανικής ισχύος. Το κοσμοϊστορικό γεγονός του τέλους του Ψυχρού Πολέμου και της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης,

¹ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", σελ. 28.

² Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", σελ. 53.

³ Βλ. στο ίδιο, σελ. 76.

ανέδειξε τις ΗΠΑ –με την ηγεμονία της να διαρκεί μέχρι τις μέρες μας– ως τη μόνη υπερδύναμη σε παγκόσμιο επίπεδο γεγονός που φαίνεται να παραβαίνει τον ισχυρισμό του Waltz περί αναπόφευκτης αποκατάστασης της ισορροπίας της ισχύος. Ως εκ τούτου, τα τελευταία χρόνια αναπτύχθηκαν αρκετές θεωρίες (κυρίως υπό ρεαλιστική οπτική) που προσπάθησαν να ερμηνεύσουν αυτή την πρωτόγνωρη σε διάρκεια κυριαρχία της αμερικανικής ισχύος.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αιτιολογήσει αυτή την παρατεταμένη ανθεκτικότητα της υφιστάμενης μονοπολικής δομής του διεθνούς συστήματος, αποδίδοντάς τη στη – διαμέσου των αιώνων– σταδιακή βελτίωση της ικανότητας των ισχυρών, κυρίως, κρατών –στην προκειμένη περίπτωση των ΗΠΑ– να διατηρούν ή και να αυξάνουν την ισχύ τους, όπως η φυσική επιλογή ευνοεί εκείνα τα χαρακτηριστικά των έμβιων όντων που βελτιώνουν την ικανότητά τους να αναπαράγονται και να επιβιώνουν στον αγώνα για την ύπαρξη· μια δυναμική αντίθετη στην εξισορροπητική τάση που αναπτύσσει το διεθνές σύστημα, η οποία έχει ως αποτέλεσμα να παρατείνει χρονικά την αποκατάσταση της ισορροπίας της ισχύος χωρίς ωστόσο, εν τέλει, να την αποτρέπει.

Η εργασία αποτελείται από έξι κεφάλαια που χωρίζονται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τα κεφάλαια 1, 2 και 3, ενώ το δεύτερο τα κεφάλαια 4, 5 και 6. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της θεωρίας ισορροπίας της ισχύος υπό την οπτική του δομικού ρεαλισμού ή νεορεαλισμού του Waltz και εκτίθενται οι κυριότερες προσδοκίες της. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα σημαντικότερα ιστορικά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν τη θεωρία της ισορροπίας ισχύος (Αψβούργοι, Γαλλία του Λουδοβίκου ΙΔ΄ και του Ναπολέοντα, Γερμανία του Γουλιέλμου Β΄ και του Χίτλερ), συγκρινόμενα με τις προσδοκίες της θεωρίας, ενώ στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου συνάγονται τα ανάλογα συμπεράσματα. Στο τρίτο κεφάλαιο, αρχικά περιγράφεται σε αδρές γραμμές το αμερικανικό μονοπώλιο σε συντελεστές ισχύος μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και στη συνέχεια αναλύεται η προαναφερθείσα πρόβλεψη του Waltz περί κατάρρευσης του NATO και της προσδοκώμενης συσπείρωσης των ευρασιατικών δυνάμεων εναντίον των ΗΠΑ. Το δε τελευταίο μέρος περιλαμβάνει την –μετέπειτα– ερμηνεία του Waltz για τους λόγους της καθυστέρησης στην εξισορρόπηση της αμερικανικής ισχύος μεταψυχροπολεμικά, καθώς και την ανάλυση των υφισταμένων θεωριών που επιχειρούν να εξηγήσουν την –μέχρι σήμερα– διάψευση της ανωτέρω πρόβλεψης, από πλευράς σημαντικών θεωρητικών του ρεαλισμού και ειδικότερα των: Walt και Pape, Brooks και Wohlforth, Mersheimer, Levy και Thompson. Στο τέταρτο κεφάλαιο του δευτέρου μέρους, παρουσιάζονται οι κυριότερες έννοιες της διαδικασίας της

φυσικής επιλογής (Είδη, γένη, μεταβλητότητα, φυσική επιλογή ή επιβίωση του καλύτερα προσαρμοζόμενου κ.α.) και εξηγείται ο τρόπος δράσης της φυσικής επιλογής. Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται σύγκριση της δομής του φυσικού και του διεθνούς συστήματος, καθώς και των κυριότερων αρχών και εννοιών της θεωρίας της φυσικής επιλογής με αντίστοιχες αρχές και έννοιες της νεορεαλιστικής θεωρίας του Waltz, μέσω του αναλογικού συλλογισμού. Στη συνέχεια αναλύεται η συμπεριφορά των κρατών, βάσει των αρχών της θεωρίας της φυσικής επιλογής. Η εργασία ολοκληρώνεται στο έκτο κεφάλαιο, όπου ερμηνεύεται η καθυστέρηση της εξισορρόπησης της αμερικανικής ισχύος στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο σε συνάφεια με τη νεορεαλιστική θεωρία και υπό το πρίσμα των αρχών της φυσικής επιλογής.

ΜΕΡΟΣ Ι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΘΕΩΡΙΑ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ

1.1 Εισαγωγή

Από την εποχή του Machiavelli το συμφέρον και η αναγκαιότητα έχουν παραμείνει οι βασικές έννοιες της Realpolitic. Παρότι ο ίδιος δεν ανέπτυξε την –στενά συνδεδεμένη με τη Realpolitic– ιδέα της ισορροπίας της ισχύος,⁴ εντούτοις, έθεσε τη βάση πάνω στην οποία μπορεί αυτή να οικοδομηθεί. Η Realpolitic υποδεικνύει τις μεθόδους με τις οποίες διεξάγεται η εξωτερική πολιτική και παρέχει ένα σκεπτικό για αυτές, ενώ η θεωρία ισορροπίας της ισχύος επιδιώκει να εξηγήσει το αποτέλεσμα που παράγουν αυτές οι μέθοδοι. Παρόλα αυτά δεν υπάρχει ένας σαφής και κοινά αποδεκτός ορισμός περί της ισορροπίας της ισχύος. Ενδεικτικά, ο Ernst Haas ανακάλυψε οκτώ ξεχωριστές σημασίες του όρου, ο Martin Wight της αγγλικής σχολής βρήκε εννέα, ενώ ο Hans Morgenthau, κυριότερος εκπρόσωπος του κλασικού ρεαλισμού ή ρεαλισμού της ανθρώπινης φύσης, χρησιμοποιεί τέσσερις διαφορετικούς ορισμούς. Ορισμένοι θεωρούν ότι η ισορροπία της ισχύος είναι κάτι σαν νόμος της φύσης· κάποιοι άλλοι τη θεωρούν ως οδηγό προς τους κρατικούς ηγέτες, ενώ άλλοι την παρουσιάζουν ως έναν μανδύα που συγκαλύπτει τις ιμπεριαλιστικές πολιτικές των κρατών. Τέλος, υπάρχουν και εκείνοι που την εκλαμβάνουν ως την καλύτερη εγγύηση για την ασφάλεια των κρατών και την παγκόσμια ειρήνη ή ως την κύρια αιτία των πολέμων.

1.2 Υποθέσεις της θεωρίας

Ως επί το πλείστον η σύγκυση στη θεωρία ισορροπίας της ισχύος μπορεί να αρθεί, εάν διατυπωθεί ορθά, ξεκινώντας με την απλή υπόθεση ότι τα κράτη είναι συνεκτικοί δρώντες που το λιγότερο που επιδιώκουν είναι η διατήρησή τους και το περισσότερο είναι η απόκτηση παγκόσμιας κυριαρχίας. Προς τούτο, τα κράτη χρησιμοποιούν όλα τα διαθέσιμα στην κατοχή τους μέσα, τα οποία εμπίπτουν σε δύο κατηγορίες: στις εσωτερικές προσπάθειες (ενέργειες για να ενισχυθεί η οικονομική τους δυνατότητα και η στρατιωτική

⁴ Η ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου βασίζεται, ως επί το πλείστον, στο: Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 116-128, 163, 168-170 και 201.

τους δύναμη, η ανάπτυξη έξυπνων και ικανών στρατηγικών) και στις εξωτερικές προσπάθειες (κινήσεις για να συναφθεί μια συμμαχία, να ενισχυθεί ή να διευρυνθεί ένας υπάρχον συνασπισμός ή να εξασθενήσει, αντίστοιχα, ένας αντίπαλος πόλος). Τα μέσα της πρώτης κατηγορίας συνιστούν τη λεγόμενη «εσωτερική» εξισορρόπηση, ενώ τα μέσα της δεύτερης κατηγορίας τη λεγόμενη «εξωτερική» εξισορρόπηση.⁵ Σύμφωνα με τον Waltz, το εξωτερικό παιχνίδι της σύναψης και της αναδιάταξης των συμμαχιών («εξωτερική» εξισορρόπηση) απαιτεί τρεις ή περισσότερους παίκτες, ενώ σε ένα σύστημα δύο δυνάμεων, όπως ήταν το διεθνές σύστημα καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η πολιτική της ισορροπίας της ισχύος υλοποιείται μέσω εντατικοποίησης των εσωτερικών προσπαθειών («εσωτερική» εξισορρόπηση). Σε έναν διπολικό κόσμο, οι σύμμαχοι είναι χρήσιμοι και, ως εκ τούτου, επιθυμητοί, αλλά δεν διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στις σχέσεις ασφαλείας των δύο μεγάλων δυνάμεων.⁶ Όταν δύο δυνάμεις ανταγωνίζονται, οι ανισορροπίες μπορούν να διορθωθούν μόνο μέσω των εσωτερικών προσπαθειών τους, ενώ με περισσότερες από δύο δυνάμεις, οι μεταβολές στους συνασπισμούς παρέχουν ένα επιπλέον μέσο ρύθμισης, προσθέτοντας ευελιξία στο σύστημα. Όμως, η ευελιξία των συμμαχιών στους πολυπολικούς κόσμους οδηγεί σε ακαμψία στρατηγικής ή σε περιορισμό της ελευθερίας των αποφάσεων. Αντιθέτως, η ακαμψία των συμμαχιών στους διπολικούς κόσμους οδηγεί σε ευελιξία στρατηγικής και αύξηση της ελευθερίας των αποφάσεων. Η «εσωτερική» εξισορρόπηση είναι πιο αξιόπιστη και πιο ακριβής από την «εξωτερική», καθώς τα κράτη είναι λιγότερο πιθανό να εκτιμήσουν λανθασμένα τις σχετικές τους δυνάμεις απ' ό,τι να εκτιμήσουν λανθασμένα τη δύναμη και την αξιοπιστία των αντιτιθέμενων συνασπισμών. Εξ ου και σε έναν διπολικό κόσμο μειώνεται σημαντικά η αβεβαιότητα και είναι ευκολότερο να γίνουν υπολογισμοί.

Η δεύτερη υπόθεση που πρέπει να τεθεί για να λειτουργήσει η θεωρία είναι η αποδοχή της συνθήκης ότι δύο ή περισσότερα κράτη συνυπάρχουν σε ένα σύστημα αυτοβοήθειας: ένα σύστημα, όπου δεν υπάρχει κάποιος ανώτερος παράγοντας που θα προστρέξει σε βοήθεια υπέρ κάποιων κρατών που μπορεί να εξασθενούν ή να βρίσκονται σε κίνδυνο. Στη συνέχεια, η θεωρία κατασκευάζεται βάσει των υποτιθέμενων κινήτρων των κρατών και των ενεργειών που ανταποκρίνονται σε αυτά τα κίνητρα και, ακολούθως, μέσω των

⁵ Ο Mearsheimer, εκτός από την «εσωτερική» και την «εξωτερική» εξισορρόπησης, αναφέρει και τη διπλωματία ως μέθοδο εξισορρόπησης που χρησιμοποιούν τα κράτη. Θεωρώ το μέσο της διπλωματίας περισσότερο ως μέρος της «εξωτερικής» εξισορρόπησης των κρατών, παρά ως ένα διακριτό και ανεξάρτητο είδος μεθόδου. Βλ. John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, σελ. 326-330.

⁶ Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", σελ. 73.

περιορισμών στις οποίες υπόκεινται αυτές οι ενέργειες από το σύστημα, η θεωρία υποδεικνύει το αναμενόμενο αποτέλεσμα, το οποίο είναι η δημιουργία ισορροπιών ισχύος. Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ότι ισορροπίες ισχύος τείνουν να δημιουργούνται ανεξάρτητα από το εάν ορισμένα ή όλα τα κράτη αποσκοπούν συνειδητά στο να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν μια ισορροπία ή εάν ορισμένα ή όλα τα κράτη αποσκοπούν στην παγκόσμια κυριαρχία. Ισορροπία της ισχύος μπορεί να υπάρχει επειδή ορισμένες χώρες την έχουν συνειδητά ως σκοπό της πολιτικής τους ή μπορεί να υπάρχει εξαιτίας των αυτόματων –και ακούσιων– αντιδράσεων ορισμένων κρατών στην άνοδο ορισμένων άλλων.⁷ Εν ολίγοις, η αποκατάσταση της ισορροπίας της ισχύος στη διεθνή πολιτική συντελείται ανεξαρτήτως των προθέσεων των κρατών. Η αντίθετη περίπτωση θα αποτελούσε διαστρέβλωση της θεωρίας, καθώς θα αντλούνταν κανόνες από τα αποτελέσματα των ενεργειών των κρατών και στη συνέχεια θα υπαγορεύονταν στους δρώντες ως καθήκοντα. Κάτι τέτοιο αποτελεί λανθασμένη θεώρηση, αφενός, επειδή αντιστοιχίζει τα κίνητρα των δρώντων με συγκεκριμένα αποτελέσματα και, αφετέρου, γιατί συνάγει κανόνες για τους δρώντες από τα αποτελέσματα της δράσης τους. Όπως κατ' επανάληψη έχει δείξει η οικονομική πραγματικότητα, σε μια πλήρως ανταγωνιστική οικονομία η προσπάθεια όλων να πετύχουν κέρδος οδηγεί τελικά τα ποσοστά κέρδους σε καθοδική πορεία.⁸ Η θεωρία ισορροπίας της ισχύος σχετίζεται με τα αποτελέσματα που παράγουν οι ασυντόνιστες ενέργειες των κρατών και εξηγεί γιατί μια ορισμένη ομοιότητα συμπεριφοράς αναμένεται από κράτη που βρίσκονται σε παρόμοιες καταστάσεις. Συμπερασματικά, η πολιτική ισορροπίας της ισχύος επικρατεί όπου υπάρχει το ένα και μοναδικό προαπαιτούμενο: η ύπαρξη τουλάχιστον δύο κρατών που θέλουν να επιβιώσουν σε ένα άναρχο σύστημα.

1.3 Προσδοκίες της θεωρίας

Για να μπορεί μια θεωρία να κερδίσει σε πειστικότητα θα πρέπει τα εμπλεκόμενα μέρη να έχουν ισχυρούς λόγους να συμπεριφερθούν αντίθετα με τις προβλέψεις της. Η θεωρία ενισχύεται περαιτέρω εάν παρατηρούνται ομοιότητες στη συμπεριφορά των δρώντων σε πεδία διαφορετικής υφής, αλλά παρόμοιας δομής. Σε αυτό το πλαίσιο και σύμφωνα με την ανάλυση του Waltz, πρώτη προσδοκία από τη θεωρία είναι ότι ισορροπίες ισχύος θα δημιουργούνται επανειλημμένως και ότι τα κράτη θα τείνουν να μιμούνται τις επιτυχημένες πρακτικές των άλλων. Εδώ θα πρέπει να γίνουν δύο διασαφηνίσεις: πρώτον,

⁷ Kenneth N. Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σελ. 260.

⁸ Ο Waltz χρησιμοποιεί συχνά παραδείγματα από τη μικροοικονομική θεωρία για να αναπτύξει τη θεωρία του, καθώς ο αναλογικός συλλογισμός είναι επιτρεπτός σε πεδία με παρόμοια δομή. Βλ. Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 88-93.

οι προβλέψεις τις θεωρίας είναι απροσδιόριστες. Εφόσον προβλέπεται μια ασαφώς ορισμένη και ασταθής κατάσταση ισορροπίας, είναι δύσκολο να ειπωθεί ότι μια δεδομένη κατανομή ισχύος διαψεύδει τη θεωρία. Συν τοις άλλοις, επειδή δεν είναι εύκολα κατορθωτό να προσδιοριστεί επακριβώς ο βαθμός και η ταχύτητα μίμησης μεταξύ των κρατών, η διάψευση της θεωρίας είναι επίσης δύσκολο να συναχθεί από μια δεδομένη κατάσταση. Δεύτερον, οι περιπτώσεις μη δημιουργίας ισορροπιών και μη συμμόρφωσης ορισμένων κρατών με τις επιτυχημένες πρακτικές των άλλων, μπορούν εύκολα να δικαιολογηθούν από δυνάμεις που βρίσκονται έξω από τα όρια της θεωρίας –και συνήθως εντοπίζονται στο εσωτερικό των κρατών, όπως επί παραδείγματι, τα είδη πολιτικών ηγετών, οι κοινωνικοί και οικονομικοί θεσμοί, η ιδεολογία, η ικανότητα στη διπλωματία κ.α.

Εντούτοις, όπως έχει αναφερθεί προηγουμένως, η θεωρία γίνεται πειστική εφόσον προκύπτουν αποτελέσματα που αναμένονται από τη θεωρία, παρ' ότι υπάρχουν ισχυρές δυνάμεις που λειτουργούν ενάντια στην εμφάνισή τους. Για παράδειγμα, περιπτώσεις κρατών που συμμάχησαν σύμφωνα με τις προσδοκίες της θεωρίας, ενώ είχαν λόγους να μη το κάνουν, ενισχύουν την επεξηγηματική δύναμη της θεωρίας (περιπτώσεις «εξωτερικής» εξισορρόπησης). Τέτοια περίπτωση αποτελεί η συμμαχία της Γαλλίας με τη Ρωσία το 1894, όπου η αντίληψη μιας κοινής απειλής παραμέρισε τις χαώδεις ιδεολογικές διαφορές μεταξύ του Γάλλου «Δημοκράτη» και του Ρώσου «Κοζάκου», φέρνοντας κοντά τις δύο χώρες και προλείανε το έδαφος για την μετέπειτα Τριπλή Συνεννόηση. Κατά τον ίδιο τρόπο, περιπτώσεις κρατών, τα οποία κατέβαλλαν εσωτερικές προσπάθειες για να ισχυροποιηθούν, παρ' ότι αυτές οι προσπάθειες τους ήταν απεχθείς και δύσκολες, συνηγορούν επίσης στην επιβεβαίωση της θεωρίας (περιπτώσεις «εσωτερικής» εξισορρόπησης). Για παράδειγμα, ο επανεξοπλισμός των ΗΠΑ την επαύριον του Β' Παγκοσμίου Πολέμου τη στιγμή που μόλις είχαν αποσυναρμολογήσει μεγάλο μέρος της στρατιωτικής τους μηχανής, επιδεικνύοντας έντονη επιθυμία να μην επανεξοπλιστούν, καθώς και οι αντίστοιχες προσπάθειες στρατιωτικού εκσυγχρονισμού και διατήρησης μεγάλου αριθμού δυνάμεων από πλευράς Σοβιετικής Ένωσης, παρ' όλο που η χώρα υπέστη τρομερή καταστροφή στον πόλεμο, εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία.

Βλέπουμε επομένως ότι η θεωρία οδηγεί στην δεύτερη προσδοκία, η οποία θέλει τα κράτη να συμπεριφερθούν με τρόπους που θα έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ισορροπιών. Κάτι τέτοιο δεν θα προξενούσε ιδιαίτερη εντύπωση εφόσον η εξισορρόπηση αποτελούσε οικουμενικό πρότυπο. Όμως η εξισορρόπηση δεν αποτελεί οικουμενικό πρότυπο, αλλά αντιθέτως, το εάν λάβει χώρα η εξισορρόπηση ή η πρόσδεση στο άρμα του

ισχυρότερου (συμπεριφορές έντονα αντίθετες), εξαρτάται από τη δομή του συστήματος. Ειδικότερα, η εξισορρόπηση αποτελεί πρότυπο συμπεριφοράς στο διεθνές σύστημα,⁹ όπου η δομή είναι άναρχη, ενώ η πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου (bandwagoning) συντελείται κατά κανόνα στην εσωτερική πολιτική, όπου η δομή είναι ιεραρχική. Για παράδειγμα, στο εξωτερικό, αν τα κράτη μείνουν πίσω σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους, εργάζονται σκληρότερα προκειμένου να αυξήσουν τη δύναμή τους ή συνασπίζονται με άλλα. Αντίθετα, στο εσωτερικό, όταν στην προεκλογική εκστρατεία κάποιου κόμματος για την ανάδειξη νέου ηγέτη κάποιος εκ των υποψηφίων εμφανίζει σαφές προβάδισμα έναντι των υπολοίπων και διαφαίνεται ότι θα νικήσει, τότε όλοι τον υποστηρίζουν ελπίζοντας σε μελλοντική αποκόμιση κερδών. Κατά συνέπεια, αντί για την εξισορρόπηση και τη σύναψη συμμαχιών που αποσκοπούν στο να εμποδίσουν τον οποιονδήποτε υποψήφιο να κερδίσει το χρίσμα του κόμματος, η χαρακτηριστική συμπεριφορά στο εσωτερικό είναι η πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου.

Μια τρίτη προσδοκία της θεωρίας είναι ότι, όταν δημιουργηθούν δύο συνασπισμοί και ο ένας από αυτούς εξασθενεί εξαιτίας της πολιτικής αναταραχής στο εσωτερικό ενός μέλους του, τότε αναμένεται να μειωθεί ο βαθμός της στρατιωτικής προετοιμασίας του άλλου συνασπισμού ή να χαλαρώσει η ενότητά του. Κλασική περίπτωση παραδείγματος αυτής της κατηγορίας αποτελεί η διάλυση ενός νικηφόρου συνασπισμού τη στιγμή της νίκης του ή λίγο μετά. Δύο φορές συγκροτήθηκαν συνασπισμοί εναντίον του Ναπολέοντα για να τον νικήσουν ισάριθμες φορές και να διαλυθούν επίσης αμέσως μετά. Ομοίως, η

⁹ Αυτό δεν σημαίνει πως στη διεθνή πολιτική η εξισορρόπηση είναι καθολική και πανταχού παρούσα. Μια κυρίαρχη δύναμη μπορεί να καταστείλει την εξισορρόπηση εναντίον της, εμποδίζοντας την ανάδυση μιας μεγάλης δύναμης, όπως κάνουν οι ΗΠΑ στην Ευρώπη.* Πολλές φορές το εάν η εξισορρόπηση λάβει χώρα εξαρτάται από τις αποφάσεις των κυβερνήσεων των κρατών, τα οποία μπορεί να αποτύχουν να φροντίσουν για τα συμφέροντα ασφαλείας τους, είτε μέσω εσωτερικών προσπαθειών, είτε μέσω εξωτερικών συμφωνιών. Τα κράτη είναι ελεύθερα να παραμελήσουν τις προσταγές της ισχύος, αλλά σε αυτή την περίπτωση πρέπει να είναι έτοιμα και να πληρώσουν το τίμημα που συνήθως μεταφράζεται σε εισβολή στο έδαφός τους, σε απώλεια της αυτονομίας τους και σε διαμελισμό. Συν τοις άλλοις, πολλές φορές, σχετικά αδύναμα και εσωτερικώς διαιρεμένα κράτη είναι αδύνατον να συντονίσουν τις προσπάθειές τους προκειμένου να αντιμετωπίσουν μια ηγεμονική δύναμη. Αυτό συμβαίνει επί μακρόν στο δυτικό ημισφαίριο, όπου δεν έχει καταστεί δυνατή η εξισορρόπηση των ΗΠΑ εξαιτίας της ύπαρξης αδύναμων και, εν πολλοίς, ασταθών κρατών στο υπόλοιπο της αμερικανικής ηπείρου. Βλ. Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, σελ. 37.

* Εδώ υπονοείται ο ρόλος των ΗΠΑ ως υπερπόντιου εξισορροπητή, αν και ο Waltz απορρίπτει την ενσωμάτωση του ρόλου του εξισορροπητή στη θεωρία ισορροπίας της ισχύος, καθώς θεωρεί ότι η εκτέλεση αυτού του ρόλου εξαρτάται από αυστηρά καθορισμένες και ιστορικά απίθανο να συμβούν προϋποθέσεις. Βλ. Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 163-164. Για την έννοια του υπερπόντιου εξισορροπητή και το πώς αυτός επιτελέστηκε από τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία, βλ. John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, σελ. 473-534.

νίκη στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μετέτρεψε τους πρώην συμμάχους (ΗΠΑ και Σοβιετική Ένωση) σε ψυχροπολεμικούς αντιπάλους.¹⁰ Τέταρτον, δεν αναμένεται ότι οι ισχυροί θα συνασπισθούν με τους ισχυρούς προκειμένου να αυξήσουν την ισχύ τους σε σχέση με άλλες δυνάμεις, αλλά ότι θα έρθουν σε αντιπαράθεση και θα αναζητήσουν συμμάχους που μπορούν να τους βοηθήσουν. Στην αναρχία η ασφάλεια είναι ο υπέρτατος σκοπός και μόνο εάν η επιβίωση είναι εξασφαλισμένη μπορούν τα κράτη να επιδιώξουν άλλους σκοπούς όπως η ειρήνη, το κέρδος και η ισχύς.

Πέμπτον επειδή η ισχύς είναι μέσον και όχι σκοπός, τα κράτη προτιμούν να ενταχθούν στον ασθενέστερο από τους δύο υπάρχοντες συνασπισμούς. Τα δευτερεύοντα κράτη, αν έχουν ελευθερία επιλογής, προστρέχουν στην ασθενέστερη πλευρά, καθώς η ισχυρότερη πλευρά είναι αυτή που τα απειλεί. Όταν βρίσκονται στην ασθενέστερη πλευρά εκτιμώνται περισσότερο και είναι ασφαλέστερα, αρκεί βεβαίως ο συνασπισμός στον οποίο εντάχθηκαν να διαθέτει επαρκή αμυντική ή αποτρεπτική δύναμη, ώστε να εγγυάται τουλάχιστον την ασφάλειά τους. Η ισχύς είναι μέσον –συνήθως χρήσιμο– κι όχι σκοπός, επειδή η πρώτη μέριμνα των κρατών είναι η ασφάλεια· η δε αυξημένη ισχύς μπορεί να εξυπηρετεί ή και να μην εξυπηρετεί αυτή την επιδίωξη. Η υπερβολική αδυναμία ενός κράτους μπορεί να φέρει σε πειρασμό μια αντίπαλη δύναμη στο να εκτοξεύσει επίθεση εναντίον του, η οποία ενδεχομένως να εξέλει σε περίπτωση κατοχής μεγαλύτερης ισχύος από τον αμυνόμενο. Αντίστοιχα όμως, η υπερβολική ισχύς ενός κράτους μπορεί να παρακινήσει άλλες δυνάμεις να αυξήσουν τους εξοπλισμούς τους και να συντονίσουν τις προσπάθειές τους εναντίον του και έτσι να καταστεί σε χειρότερη θέση απ’ αυτή που θα ήταν εάν δεν είχε επιζητήσει περισσότερη ισχύ.¹¹ Αυτό λοιπόν που αποτελεί τη πιο συνετή επιλογή των κρατών είναι η απόκτηση μιας κατάλληλης ποσότητας ισχύος. Αν τα κράτη επιθυμούσαν να μεγιστοποιούσαν την ισχύ τους, θα συμπαρατάσσονταν στην ισχυρότερη πλευρά και τότε, αντί για τη δημιουργία ισορροπιών, θα εγκαθιδρύνονταν μια παγκόσμια ηγεμονία. Περαιτέρω, οι αδύναμοι, φοβούμενοι την απώλεια της ταυτότητάς τους, περιορίζουν τη συνεργασία τους με τους ισχυρότερους, καθώς δεν επιθυμούν τη συγκέντρωση της ισχύος, αλλά την εξισορρόπησή της. Έτσι ο ντε Γκολ εξέφρασε φόβους ότι στο αμερικανικό σχέδιο του NATO τα ευρωπαϊκά κράτη θα κατείχαν θέσεις υποτέλειας. Παρομοίως, ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι στον Πελοποννησιακό πόλεμο οι μικρότερες πόλεις – κράτη θεωρούσαν την ισχυρότερη Αθήνα ως τύραννο και την

¹⁰ Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", σελ. 75. Εδώ ο Waltz επεκτείνει τον κανόνα της διάλυσης των συμμαχιών και στο εσωτερικό πεδίο, αναφέροντας παραδείγματα από το βρετανικό και το πολωνικό κοινοβούλιο.

¹¹ Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", σελ 616.

ασθενέστερη Σπάρτη ως ελευθερωτή τους. Από τα παραπάνω γίνεται σαφές –έκτον– ότι τα κράτη εξισορροπούν την ισχύ,¹² αντί να τη μεγιστοποιούν. Η διεθνής πολιτική είναι πολύ σοβαρή υπόθεση, ώστε να επιτρέπει στα κράτη να επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους.

Η πρώτη έγνοια των κρατών δεν είναι να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους, αλλά να διατηρήσουν τη θέση τους στο σύστημα και η θέση των κρατών στο σύστημα επηρεάζει τη συμπεριφορά τους. Στο προηγούμενο παράδειγμα του Πελοποννησιακού πολέμου, οι ρόλοι του τυράννου και του ελευθερωτή δεν αντιστοιχούσαν σε κάποια μόνιμη ηθική ιδιότητα της Αθήνας και της Σπάρτης, αντίστοιχα, αλλά απεικόνιζαν μια προσωρινή κατάσταση που θα αντιστρεφόταν, εφόσον μεταβαλλόταν συμφώνως και η σχέση ισχύος μεταξύ τους. Άλλο ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η ομοιότητα στη συμπεριφορά των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης μεταπολεμικά, η οποία εξηγείται από την παρόμοια τοποθέτηση των δύο χωρών στο σύστημα. Οι πολιτικές εξοπλισμού και οι επεμβάσεις στο εξωτερικό αποτελούσαν κοινές πρακτικές των δύο υπερδυνάμεων στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου. Αντίθετα, πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι δύο χώρες δεν αναλάμβαναν μονομερείς δράσεις στο εξωτερικό, παρ' ότι τόσο η ιδεολογία του επεμβατικού φιλελευθερισμού των ΗΠΑ, όσο και του διεθνιστικού κομμουνισμού της Σοβιετικής Ένωσης, θα μπορούσαν εύκολα να ευνοήσουν την ανάληψη τέτοιων ενεργειών. Η διαφορά μεταξύ της προπολεμικής και μεταπολεμικής συμπεριφοράς των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης εξηγείται από τη διαφορετική δομή του διεθνούς συστήματος στις δύο περιόδους –πολυπολικό στην πρώτη, διπολικό στη δεύτερη– και στη συνακόλουθη διαφορετική τοποθέτηση των δύο χωρών στο σύστημα.¹³ Στη μεταπολεμική τους φάση οι δύο χώρες κατατάσσονταν σαφώς ψηλότερα στους δείκτες ισχύος.

Η θεωρία απεικονίζει τη διεθνή πολιτική ως ανταγωνιστικό πεδίο και η πιθανότητα της σύγκρουσης μεταξύ των κρατών οδηγεί σε ανταγωνισμό στις μεθόδους και τα εργαλεία της βίας. Με άλλα λόγια, ο ανταγωνισμός δημιουργεί τάση για εξομοίωση των ανταγωνιστών και συνεπώς μια τελευταία –έβδομη– προσδοκία της θεωρίας είναι ότι τα ανταγωνιζόμενα κράτη μιμούνται τις στρατιωτικές καινοτομίες που επινοεί η χώρα με τη μεγαλύτερη εφευρετικότητα και τις σημαντικότερες δυνατότητες. Έτσι, οι εκπληκτικές νίκες του Μπίσμαρκ επί της Αυστρίας το 1866 και επί της Γαλλίας το 1870, οδήγησαν τις υπόλοιπες μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις (και την Ιαπωνία) στο να μιμηθούν το πρωσικό

¹² Την άποψη αυτή δεν ενστερνίζονται όλοι οι ρεαλιστές. Για παράδειγμα ο Stephen Walt διατύπωσε το επιχείρημα της εξισορρόπησης της απειλής. Βλ. *The Origins of Alliances*, καθώς και παρακάτω, κεφάλαιο 3, σελ. 49-51.

¹³ Kenneth N. Waltz, “The Emerging Structure of International Politics”, σελ. 45-50.

στρατιωτικό σύστημα, υιοθετώντας την τεχνολογία του.¹⁴ Εναλλακτικά, για να αναφέρουμε ένα πιο πρόσφατο παράδειγμα, η ευρωπαϊκή αντίδραση στις αμερικανικές στρατιωτικές επιχειρήσεις στα Βαλκάνια τη δεκαετία του 1990 –οι οποίες αποκάλυψαν τις θαυμαστές ικανότητες επιτήρησης και επικοινωνιών της στρατιωτικής μηχανής των ΗΠΑ– ήταν η έντονη επιθυμία εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων των χωρών της Ευρώπης, ακολουθώντας το αμερικανικό πρότυπο.¹⁵

Οι επιδράσεις του ανταγωνισμού δεν περιορίζονται μόνο στο στρατιωτικό πεδίο, αλλά παρατηρείται και κάποια κοινωνικοποίηση στο σύστημα. Κι εδώ η επιβεβαίωση του παραπάνω ισχυρισμού εντοπίζεται στην αναζήτηση κρατών που συμμορφώθηκαν προς κοινές διεθνείς πρακτικές, παρ' ότι για εσωτερικούς λόγους θα προτιμούσαν να μην το κάνουν. Έτσι ο Λένιν, όταν έστειλε τον υπουργό εξωτερικών Chicherin στη Διάσκεψη της Γένοβας το 1922, του συνέστησε να αποφύγει τα μεγάλα λόγια, τη στιγμή που οι Μπολσεβίκοι, κατά τα πρώτα χρόνια της εξουσίας τους, κήρυτταν τη διεθνή επανάσταση και αγνοούσαν τις συμβάσεις της διπλωματίας. Το αποτέλεσμα της διάσκεψης ήταν η σύναψη συμφωνίας μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της ιδεολογικής της αντιπάλου, Γερμανίας. Στην δε εγχώρια ελληνική πολιτική σκηνή, η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ προσαρμόστηκε γρήγορα στις εξωτερικές πιέσεις και τις επιταγές της διεθνούς πραγματικότητας, μετά τη νίκη του κόμματος στις εκλογές του Ιανουαρίου 2015, παρά τις προεκλογικές επαναστατικές ρητορείες περί ρήξης με τους θεσμούς και μη τήρησης των προηγούμενων συμφωνιών με τους ευρωπαίους εταίρους. Η φυσική ηγεσία του κόμματος μετάλλαξε άρδην τη ρητορεία της, ερχόμενη αντιμέτωπη με το ενδεχόμενο οικονομικής καταστροφής της χώρας.¹⁶ Συμπερασματικά, σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον ένα μέρος μπορεί να χρειαστεί τη βοήθεια των άλλων και τυχόν άρνηση από μέρος του να συμμετάσχει στο πολιτικό παιχνίδι μπορεί να ενέχει τον κίνδυνο της καταστροφής του. Η στενή διαπλοκή των κρατών προωθεί την ομοιότητά τους διαμέσου των μειονεκτημάτων

¹⁴ Το γεγονός ότι οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία δεν έπραξαν το ίδιο αιτιολογείται από το γεγονός ότι οι δύο χώρες βρίσκονταν εκτός του πεδίου του άμεσου ανταγωνισμού.

¹⁵ Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, σελ 23.

¹⁶ Βλ. Άρθρο στην Καθημερινή στις 03.05.2015 με τίτλο: “ΣΥΡΙΖΑ, κυβερνητικός βίος 100 ημερών”, όπου, μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι ο έλληνας πρωθυπουργός δήλωνε την παραμονή των εκλογών της 25^{ης} Ιανουαρίου 2015 τα εξής: «Δεν αναγνωρίζω στην κυρία Μέρκελ το προνόμιο να είναι κάτι ξεχωριστό από τους υπόλοιπους ηγέτες της Ε.Ε. και, ως εκ τούτου, δεν βρίσκω λόγο να προστρέξω σε συνάντηση μαζί της» και λίγο παρακάτω στο ίδιο άρθρο: «Την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, ο πρωθυπουργός, σύμφωνα με συνεργάτες του, βρίσκεται σε ανοιχτή γραμμή επικοινωνίας με την κ. Μέρκελ για να πετύχει αυτό που έχει περιγράψει ως πολιτική απόφαση, προκειμένου να ξεπεραστούν τα προσκόμματα της διαπραγματεύσεως με τους θεσμούς και η επιμονή των τεχνικών κλιμακίων σε αριθμούς. Καθώς η κυβέρνηση συμπληρώνει 100 ημέρες βίου, δεν είναι αυτή η μόνη ανατροπή σε όσα σχεδίαζε και σε όσα τελικά πράττει».

που προκύπτουν από τη μη συμμόρφωση προς τις επιτυχημένες πρακτικές. «Αιρετικοί» ηγέτες ενίοτε ανέρχονται στην εξουσία, αλλά όταν βρεθούν εκεί, οι περισσότεροι από αυτούς γρήγορα αλλάζουν συμπεριφορά. Μάλιστα, ο ρυθμός κοινωνικοποίησης των ιδιόρρυθμων κρατών τίθεται από το βαθμό εμπλοκής τους στο σύστημα. Όσο περισσότερο αλληλοεξαρτώμενα είναι τα κράτη, τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα να αλλάξουν συμπεριφορά οι τυχόν «αντισυστημικοί» ηγέτες τους, προσαρμοζόμενοι τελικά στο σύστημα.

Εν ολίγοις, από τη θεωρία ισορροπίας της ισχύος προβλέπεται ότι τα κράτη θα προβούν σε εξισορροπητική συμπεριφορά ανεξαρτήτως του εάν η ισορροπημένη ισχύς αποτελεί τον στόχο των πράξεών τους. Επίσης η θεωρία προβλέπει ότι το σύστημα θα έχει έντονη τάση προς ισορροπία. Η προσδοκία δεν είναι ότι μια ισορροπία, άπαξ και επιτευχθεί, θα διατηρηθεί, αλλά ότι μια ισορροπία, άπαξ και διαταραχθεί, θα αποκατασταθεί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο. Τέλος, καθώς η θεωρία απεικονίζει τη διεθνή πολιτική ως ανταγωνιστικό σύστημα, προβλέπεται ότι τα κράτη θα επιδείξουν χαρακτηριστικά που είναι συνηθισμένα σε ανταγωνιστές¹⁷ ήτοι, ότι θα μιμηθούν το ένα το άλλο και ότι θα κοινωνικοποιηθούν στο σύστημά τους.

1.4 Διευκρινιστικές σκέψεις

Η εν λόγω θεωρία δεν προβλέπει ομοιομορφία στη συμπεριφορά των κρατών, αλλά μια ισχυρή τάση των μεγάλων δυνάμεων του συστήματος ή των περιφερειακών υποσυστημάτων να καταφεύγουν στην εξισορρόπηση, όταν απαιτείται. Δεν πρέπει να εκπλήσσει το γεγονός ότι τα κράτη πολλές φορές δοκιμάζουν διάφορες στρατηγικές επιβίωσης, ούτε ότι, όταν κάτι τέτοιο συμβαίνει, διαψεύδεται η θεωρία ισορροπίας της ισχύος¹⁷ τουναντίον, η επαναλαμβανόμενη εμφάνιση ισορροπιών ισχύος και

¹⁷ Η εξισορρόπηση είναι μια στρατηγική επιβίωσης¹⁷ μια προσπάθεια των κρατών να διατηρήσουν αυτόνομο τον τρόπο ζωής τους. Το εάν τα κράτη επιλέγουν πιο συχνά την πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου από την εξισορρόπηση είναι ένα θέμα προς συζήτηση. Ακόμη κι έτσι όμως δεν σημαίνει πως η θεωρία ισορροπίας της ισχύος διαψεύδεται. Εδώ η παρερμηνεία έγκειται στη λεγόμενη «αριθμητική πλάνη» –το να εξάγονται ποιοτικά συμπεράσματα από ποσοτικά αποτελέσματα. Τα κράτη είναι ελεύθερα να δοκιμάσουν διάφορες στρατηγικές επιβίωσης¹⁷ η εξισορρόπηση και η πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου είναι δύο από αυτές. Η τελευταία πολλές φορές φαίνεται λιγότερο απαιτητική και περισσότερο αμειβόμενη στρατηγική από την πρώτη, πραγματοποιείται δε με λιγότερη προσπάθεια και έχει χαμηλότερο κόστος, ενώ υπόσχεται συγκεκριμένα οφέλη. Έτσι, εν μέσω των αβεβαιοτήτων της διεθνούς πολιτικής και των μεταβαλλόμενων πιέσεων της εγχώριας πολιτικής, τα κράτη κάνουν επικίνδυνες επιλογές: ελπίζουν ότι θα αποφύγουν τον πόλεμο περισσότερο μέσω κατευνασμού του αντιπάλου –μια αδύναμη μορφή της στρατηγικής της πρόσδεσης στο άρμα του ισχυρότερου– παρά με το να επανεξοπλιστούν και να ανασυνταχθούν για να τον αποκρούσουν –μια κλασική μέθοδος εξισορρόπησης. Όμως, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως (βλ. σελ. 9, υποσ. 9), όταν ενεργούν κατά

συγκεκριμένων προτύπων συμπεριφοράς των κρατών αποτελούν εντυπωσιακά στοιχεία υποστήριξης της θεωρίας. Στην ερώτηση εάν είναι αναπόφευκτη η ισορροπία της ισχύος η απάντηση είναι αρνητική, αλλά μόνο όταν εξαφανιστεί η επιθυμία για επιβίωση των κρατών ή εκλείψουν οι συνθήκες αναρχίας του διεθνούς συστήματος.¹⁸ Μέχρι να –και αν ποτέ– συμβεί αυτό, οι ισορροπίες της ισχύος θα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της διεθνούς πολιτικής.

Στο παρόν κεφάλαιο, η ανάλυση της θεωρίας ισορροπίας της ισχύος επικεντρώθηκε στο θεωρητικό πλαίσιο, περιγράφοντας τις προϋποθέσεις εφαρμογής της θεωρίας, τις μεθόδους εξισορρόπησης, τα πρότυπα συμπεριφοράς των κρατών που αναπτύσσονται και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα αυτών των συμπεριφορών. Στο επόμενο κεφάλαιο, η ανάλυση περνάει στο εμπειρικό επίπεδο, όπου περιγράφεται η ιστορική εμφάνιση αυτών των αποτελεσμάτων όπως αποτυπώθηκε σε έξι περιπτώσεις αποκατάστασης της ισορροπίας της ισχύος στη διεθνή πολιτική και συγκεκριμένα όταν εξισορροπήθηκε η ισχύς των Αψβούργων (16^{ος} και 17^{ος} αιώνας), της Γαλλίας (18^{ος} και 19^{ος} αιώνας) και της Γερμανίας (δύο φορές τον 20^ο αιώνα).

τέτοιο τρόπο θα πρέπει να είναι έτοιμα να υποστούν και τις συνέπειες. Συν τοις άλλοις, πολλά κράτη προσφεύγουν στην πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου επειδή διαθέτουν ανεπαρκείς πόρους για εξισορρόπηση και περιορισμένο πεδίο ελιγμών. Βλ. Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, σελ 38-39.

¹⁸ Kenneth N. Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σελ. 264.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ

2.1 Αλλαγές δομής

Σύμφωνα με το δομικό ρεαλισμό του Waltz, τα άναρχα συστήματα μεταλλάσσονται μόνο έπειτα από αλλαγές στην οργανωτική τους αρχή· εάν αντικατασταθούν, για παράδειγμα, από ιεραρχική διατακτική αρχή –κάτι που δεν έχει γίνει ποτέ στην ιστορία– ή εάν αλλάξει η κατανομή των δυνατοτήτων μεταξύ των μονάδων και μεταβληθεί ο αριθμός των κυριότερων κρατών. Αντιστρόφως, η σταθερότητα των συστημάτων νοείται, αφενός, ως διατήρηση της αναρχίας –κάτι που, εν πολλοίς, θεωρείται δεδομένο– και, αφετέρου, ως διατήρηση του αριθμού των κυριότερων μερών (κρατών) που τα απαρτίζουν –κάτι που δεν θεωρείται δεδομένο. Επομένως, η σταθερότητα ενός συστήματος, ενόσω παραμένει άναρχο, είναι στενά συνδεδεμένη με τη μοίρα που έχουν τα κυριότερα μέρη του. Ωστόσο, η σύνδεση δεν είναι απόλυτη, καθώς ορισμένα κράτη μπορεί να εξοβελίζονται από τις τάξεις των μεγάλων δυνάμεων, αντικαθίστανται όμως από άλλα κι έτσι το σύστημα διατηρείται, παρότι η ταυτότητα των μερών/κρατών του αλλάζει. Για παράδειγμα, το σύστημα πριν και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο παρέμεινε πολυπολικό, παρότι άλλαξε, εν μέρει, η ταυτότητα των κρατών που ανήκαν στις τάξεις των μεγάλων δυνάμεων, με προεξέχουσα περίπτωση την κατάρρευση της Αυστροουγγαρίας μετά το 1918. Η σύνδεση μεταξύ της επιβίωσης συγκεκριμένων μεγάλων δυνάμεων και της σταθερότητας του συστήματος εξασθενεί περαιτέρω και λόγω του γεγονότος ότι δεν αποτελούν αλλαγές συστήματος όλες οι αλλαγές αριθμών. Έτσι, η μείωση του αριθμού των μεγάλων δυνάμεων από οκτώ σε επτά, πριν και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αντίστοιχα (βλ. παρακάτω, σελ. 17, Πίνακας 1) δεν σήμαινε και αλλαγή στη δομή του συστήματος· το σύστημα εξακολούθησε να είναι πολυπολικό. Ο Waltz διακρίνει σαφώς μεταξύ διπολικών και πολυπολικών συστημάτων. Τα τελευταία αποτελούνται από τουλάχιστον τέσσερις μεγάλες δυνάμεις, ενώ ο αριθμός πέντε είναι ο χαμηλότερος που υπόσχεται σταθερότητα. Τα συστήματα τριών δυνάμεων έχουν διακριτά και ατυχή χαρακτηριστικά καθώς δύο από τις δυνάμεις μπορούν εύκολα να συνασπιστούν ενάντια στην τρίτη και να επαναφέρουν το σύστημα στον διπολισμό.¹⁹ Τέλος, το μονοπολικό σύστημα αποτελεί την πλέον βραχύβια

¹⁹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 161-163.

μορφή πολικότητας για λόγους που θα εξεταστούν παρακάτω (βλ. κεφάλαιο 3, σελ. 44-45).

2.1.1 Μέτρηση της ισχύος

Πως χαρακτηρίζεται ένα κράτος ως μεγάλη δύναμη; Με άλλα λόγια πως μετρείται η ισχύς των κρατών;. Το σύνηθες λάθος που γίνεται είναι όταν κατά την εκτίμηση της ικανότητας των κρατών διαχωρίζονται οι οικονομικές, οι στρατιωτικές και οι πολιτικές τους δυνατότητες. Επομένως, μπορεί να ειπωθεί –λανθασμένα– ότι διάφορα έθνη είναι υπερδυνάμεις επειδή διαθέτουν ορισμένα μόνο από τα χαρακτηριστικά αυτά: η Κίνα έχει 1,2 δισεκατομμύρια πληθυσμό, η Ιαπωνία έχει ισχυρή οικονομία, η Ρωσία διαθέτει πλουτοπαραγωγικές πηγές κ.ο.κ., ενώ παραβλέπονται οι αδυναμίες που έχουν σε άλλους τομείς. Στην πραγματικότητα όμως τα κράτη δεν τοποθετούνται στην ανώτατη βαθμίδα επειδή υπερέχουν στον ένα ή στον άλλο τομέα. Η βαθμίδα τους και συνεπώς η ανέλιξη τους στην τάξη των μεγάλων δυνάμεων εξαρτάται από το πώς διαβαθμίζονται συνδυαστικά σε όλους τους παρακάτω τομείς: μέγεθος πληθυσμού και εδάφους, προικοδότηση σε πλουτοπαραγωγικούς πόρους, οικονομική δυνατότητα, στρατιωτική δύναμη, πολιτική σταθερότητα και ικανότητα. Η διαβάθμιση των κρατών δεν απαιτεί να προβλεφθεί η επιτυχία τους στον πόλεμο ή σε κάποια άλλη μεμονωμένη δραστηριότητα. Το μόνο που χρειάζεται είναι τα κράτη να διαβαθμιστούν χονδρικά βάσει των δυνατοτήτων τους σε όλους τους παραπάνω τομείς. Η Πρωσία, για παράδειγμα, (βλ. παρακάτω, σελ. 29, υποσ. 30), εξέπληξε τους πάντες με τις επιτυχίες της στους πολέμους που διεξήγαγε την περίοδο 1864-70, κάτι που όμως δεν την καθιστούσε αυτόματα ως μια δύναμη μεγαλύτερη από κάποιες άλλες δυνάμεις της εποχής –πολλώ δε μάλλον ως υπερδύναμη.²⁰

2.1.2 Ιστορική εξέλιξη της δομής

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω μπορεί να ειπωθεί ότι μέχρι το 1945 το σύστημα των εθνών-κρατών ήταν πολυπολικό και πάντοτε διέθετε πέντε ή περισσότερες μεγάλες δυνάμεις. Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1945) και μέχρι την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης (1991) διατηρήθηκε στη διπολική του μορφή, ενώ από το 1991 και έκτοτε παραμένει μονοπολικό με τις ΗΠΑ ως τη μοναδική υπερδύναμη. Σε ολόκληρη τη

²⁰ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 129-131, καθώς και του ίδιου: “The Emerging Structure of International Politics”, σελ. 50.

νεότερη ιστορία η δομή της διεθνούς πολιτικής έχει αλλάξει δύο φορές. Η ιστορική εξέλιξη της δομής του διεθνούς συστήματος φαίνεται στον Πίνακα 1.²¹

Πίνακας 1, Ιστορική εξέλιξη της δομής του διεθνούς συστήματος, 1700-2016.

Χρονολογία	Πολυπολικό σύστημα					Διπολικό σύστημα	Μονοπολικό σύστημα
	1700	1800	1875	1910	1935	1945	1991
Μεγάλες Δυνάμεις							
Τουρκία (Οθωμανική Αυτοκρατορία)	✓						
Σουηδία	✓						
Ολλανδία	✓						
Ισπανία	✓						
Αυστρία (Αυστροουγγαρία)	✓	✓	✓	✓			
Γαλλία	✓	✓	✓	✓	✓		
Αγγλία (Μεγάλη Βρετανία)	✓	✓	✓	✓	✓		
Πρωσία (Γερμανία)		✓	✓	✓	✓		
Ρωσία (Σοβιετική Ένωση)		✓	✓	✓	✓	✓	
Ιταλία			✓	✓	✓		
Ιαπωνία				✓	✓		
ΗΠΑ				✓	✓	✓	✓

Στη συνέχεια του κεφαλαίου εξετάζονται έξι ιστορικές περιπτώσεις αποκατάστασης της ισορροπίας της ισχύος, εκκινώντας από τον 16^ο αιώνα και την αναχαίτιση της προσπάθειας για ηγεμονία του οίκου των Αψβούργων μέχρι την εξισορρόπηση της ναζιστικής Γερμανίας κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

2.2 Η αυτοκρατορία των Αψβούργων (16^{ος} -17^{ος} αιώνας)

Η Αναγέννηση και η Μεταρρύθμιση εξάρθρωσαν την οριζόντια δομή της μεσαιωνικής Χριστιανοσύνης και αποτέλεσαν το εφαλτήριο για την εγκατάσταση μιας νέας οργάνωσης στην Ευρώπη με κύριο χαρακτηριστικό τον κατακερματισμό και την ανάδυση μιας πρώιμης μορφής του ανεξάρτητου κράτους (statos).²² Ύστατη αλλά

²¹ Προσαρμογή από το: Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 162.

²² Η ανάλυση που ακολουθεί βασίζεται στο: Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σελ. 301-338.

αποτυχημένη προσπάθεια αποτροπής της εν λόγω εξέλιξης αποτέλεσε η απόπειρα των Αψβούργων να εγκαθιδρύσουν ηγεμονική εξουσία στην Ευρώπη και να μετακινήσουν το αναδυόμενο σύστημα των κρατών προς το αυτοκρατορικό άκρο του φάσματος της πολιτειακής οργάνωσης.

2.2.1 Η κληρονομιά της θρησκευτικής Μεταρρύθμισης

Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση χωρίζεται γενικά σε δύο μέρη. Το πρώτο συνδέεται με τα δόγματα που διακήρυξε το 1517 ο Γερμανός Μαρτίνος Λούθηρος και αφορά σε μια μετριοπαθή εκδοχή μεταρρύθμισης της εκκλησίας. Ο λουθηρανισμός αναπτύχθηκε κυρίως στο ανατολικό μισό της Λατινικής Χριστιανοσύνης και ήταν ιδιαίτερα προσφιλής στους Γερμανούς και τους Σκανδιναβούς. Το δεύτερο μέρος της Μεταρρύθμισης συνδέεται με τη διδασκαλία του Γάλλου Ιωάννη Καλβίνου και είναι περισσότερο ριζοσπαστικό. Δεν απέρριπτε απλά τον παπισμό, αλλά περιείχε στοιχεία που συνιστούσαν συνταγή για εξέγερση ενάντια στην εξουσία, καθώς υποστήριζε το δικαίωμα της κοινωνίας για αντίσταση στον εκάστοτε ηγεμόνα και τη δυνατότητα για προσφυγή σε εξωτερική βοήθεια. Η προτεσταντική και ιδιαίτερα η καλβινιστική ερμηνεία της Βίβλου –έντονα επηρεασμένη από τα ανεξάρτητα εβραϊκά κράτη των προφητών και των κριτών– επιβεβαίωνε την υποστήριξη των καλβινιστών υπέρ μιας διασπασμένης Ευρώπης, τελείως ανεξάρτητων κρατών, σε ορισμένα από τα οποία θα ήταν ελεύθεροι να επιβάλλουν τη θρησκεία τους και να εγκαθιδρύσουν την κοινωνία της αρεσκείας τους. Αντίθετα, η καθολική πτέρυγα της κατακερματισμένης λατινικής εκκλησίας, η οποία προσπάθησε ανεπιτυχώς να αποκαταστήσει τη μεσαιωνική ενότητα της Χριστιανοσύνης μέσω της Αντιμεταρρύθμισης, παρέμεινε προσηλωμένη στο αυτοκρατορικό όραμα. Το αποτέλεσμα ήταν να λάβουν χώρα σφοδρές και παρατεταμένες αναταραχές που κορυφώθηκαν σε θρησκευτικούς και εμφύλιους πολέμους.

2.2.2 Αντιδράσεις των ευρωπαϊών ηγεμόνων

Η διάσπαση της ενότητας της Χριστιανοσύνης ενίσχυσε περαιτέρω τη συγκέντρωση της ισχύος των ηγεμόνων στα διάφορα ευρωπαϊκά κράτη. Παράλληλα, ολόκληρη η ήπειρος, συμπεριλαμβανομένης και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, φαινόταν να συγκροτείται σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα: σε αυτούς που συντάσσονταν με τη μεγαλύτερη δύναμη στην Ευρώπη, τον Οίκο των Αψβούργων, ο οποίος υποστήριζε την Αντιμεταρρύθμιση και σε εκείνους που για διάφορους λόγους αντιτάσσονταν στους Αψβούργους.

Στην Ισπανία το νέο εθνικό κράτος που δημιουργήθηκε από τους καθολικούς βασιλιάδες είχε ταυτιστεί με την Καθολική Εκκλησία και ως εκ τούτου τάχθηκε αναφανδόν με τη μεριά των Αψβούργων. Μάλιστα, όταν ο Κάρολος²³ των Αψβούργων έγινε βασιλιάς της Ισπανίας το 1516, η εκκλησία και το κράτος κατέστειλαν την πολιτική και θρησκευτική εναντίωση στη μοναρχία. Το ίδιο συνέβη και στη γειτονική Ιταλία, μεγάλο μέρος της οποίας βρισκόταν υπό την ισπανική ή παπική κυριαρχία. Η αποκατάσταση μιας σχετικής ειρήνης στο εσωτερικό επέτρεψε στους Αψβούργους της Ισπανίας και της Ιταλίας, εκμεταλλευόμενοι των πλούτο των Ινδιών, να στρέψουν την ενεργητικότητά τους στο εξωτερικό και να επιδιώξουν την εγκαθίδρυση της ηγεμονίας τους στην Ευρώπη.

Η Αγγλία τήρησε διφορούμενη στάση. Οι ενεργές τάξεις (έμποροι, αριστοκράτες), αφενός, υιοθέτησαν τον προτεσταντισμό και άρα συντάχθηκαν με τη Μεταρρύθμιση και, αφετέρου, προσέβλεπαν στη μοναρχία, κλείνοντας το μάτι στους Αψβούργους. Όλοι σχεδόν οι μονάρχες της δυναστείας των Τυδώρ επέλεξαν να αποφύγουν να δεσμευτούν είτε προς τους Αψβούργους, είτε προς τον αντιηγεμονικό στρατόπεδο, τηρώντας εν πολλοίς μια «αμφίροπη» στάση που θα μπορούσε να κρίνει ποιος θα επικρατήσει.

Σε αντίθεση με την Ισπανία και την Αγγλία, η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (η σημερινή Γερμανία) δεν ήταν ένα ενιαίο stato αλλά αντίθετα αποτελούνταν από ένα πλήθος αυτόνομων ηγεμονιών. Το 1555 υπογράφηκε η συνθήκη του Αούγσμπουργκ με βάση την αρχή “*cujus regio ejus religio*” (το θρήσκευμα του ηγεμόνα) που προκάλεσε μια εκτεταμένη μετακίνηση πληθυσμών στο εσωτερικό της Γερμανίας, προκειμένου οι δυσαρεστημένοι υπήκοοι να μετεγκατασταθούν σε επικράτειες που ακολουθούσαν το δόγμα της επιλογής τους. Έμμεση συνέπεια της συνθήκης ήταν να δημιουργηθούν ξεχωριστά και μικρά κράτη και να επέλθει μια παρατεταμένη ειρηνική περίοδος εξήντα χρόνων. Από τα κράτη που δημιουργήθηκαν, οι Κάτω Χώρες ήταν οι πλέον πλούσιες και προηγμένες και ο μισός πληθυσμός τους ασπάστηκε τον καλβινισμό. Ως εκ τούτου, οι επαρχίες αυτές αποσχίστηκαν από τους Αψβούργους και την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και το 1581 ανακήρυξαν επίσημα την ανεξαρτησία τους ως Ηνωμένες Επαρχίες. Αντίθετα, το νότιο τμήμα των Κάτω Χωρών κατέστη ομοιόμορφα καθολικό και δήλωσε πίστη στους Αψβούργους.

²³ Είναι γνωστός και ως Κάρολος Α΄, βασιλιάς της Ισπανίας. Λίγα χρόνια μετά, το έτος 1519, έγινε αυτοκράτορας και της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ως Κάρολος Ε΄ (ή Κάρολος Κουΐντος, δηλ. πέμπτος).

Η Γαλλία είχε επίσης διασπαστεί από τον καλβινισμό και από τις διαφωνίες των ισχυρών αριστοκρατικών οικογενειών. Το στέμμα και η πλειονότητα του λαού παρέμειναν πιστοί στον καθολικισμό –παρόλα αυτά το στέμμα ήταν εχθρός των Αψβούργων– ενώ οι καλβινιστές, που στη Γαλλία ονομάζονταν «Ουγενότοι», υποστήριζαν την ανεξαρτησία και στράφηκαν σε διάφορους ευγενείς, οι οποίοι συγκρότησαν δικές τους ένοπλες δυνάμεις, διοικούσαν μεγάλες εδαφικές επικράτειες στα νότια και τα ανατολικά της χώρας και αψηφούσαν το στέμμα χωρίς, ωστόσο, να το απορρίπτουν επίσημα. Αντίθετα, οι θιασώτες της Αντιμεταρρύθμισης, που αποτελούνταν κυρίως από την Καθολική Λίγκα του οίκου των Ντε Γκιζ, δραστηριοποιούνταν στα βόρεια, στα ανατολικά και στην πόλη του Παρισιού.

Στην εξωτερική πολιτική, λόγω των εντεινόμενων αναταραχών μεταξύ των καθολικών και των Ουγενότων στο εσωτερικό, επιχειρήθηκε ανεπιτυχώς από τον βασιλιά της Γαλλίας Ερρίκο Β΄ η προσέγγιση με τους Αψβούργους προκειμένου να αντιμετωπιστεί από κοινού η απειλή του προτεσταντισμού. Τελικά υιοθετήθηκε ένας πρόσφορος συμβιβασμός, όταν ο ηγέτης των Ουγενότων, Ερρίκος της Ναβάρρας, ανήλθε στο θρόνο ως Ερρίκος Δ΄, ο οποίος για να διασφαλίσει την αποδοχή της καθολικής πλειοψηφίας έγινε καθολικός ο ίδιος. Με το Έδικτο της Νάντης που υπέγραψε, αποκαταστάθηκε προσωρινά η εξουσία του γαλλικού κράτους με τίμημα την αναγνώριση των Ουγενότων. Στη συνέχεια, αναθαρρώντας από την προσωρινή διασφάλιση της εσωτερικής συνοχής του κράτους, ο Ερρίκος Δ΄ αποποιήθηκε τους δεσμούς της Καθολικής Λίγκας με τους Αψβούργους και ακολούθησε εξωτερική πολιτική στα χνάρια των Ουγενότων, η οποία ταυτιζόταν με τα κρατικά συμφέροντα μιας ανεξάρτητης Γαλλίας.

2.2.3 Η πρώτη προσπάθεια εξισορρόπησης των Αψβούργων (16^{ος} αιώνας)

Η ισχύς των Αψβούργων ήταν διάχυτη στο μεγαλύτερο μέρος της χριστιανικής Ευρώπης, καθώς τα εδάφη που ήλεγχαν ήταν γεωγραφικά υπερβολικά διαχωρισμένα και εκτεταμένα (Ισπανία, Ιταλία, Γερμανία, Κάτω Χώρες, εδάφη κατά μήκος του Δούναβη, αμερικανικές αποικίες). Ως εκ τούτου, οι Αψβούργοι ήταν υποχρεωμένοι να διαμορφώσουν τις πολιτικές τους με όρους που θα συμπεριλάμβαναν ολόκληρη την Ευρώπη. Έτσι, υποστήριζαν μια Ευρώπη που θα άφηνε κάθε βασίλειο και επαρχία με τα εδάφη τους και τις διοικητικές τους παραδόσεις ως είχαν και υποστήριζαν τη διατήρηση των θέσεων όλων των νόμιμων ηγεμόνων, διασφαλίζοντας μια ηγεμονία των Αψβούργων. Για το σκοπό αυτό επιθυμούσαν διακαώς να εξασφαλίσουν τη συνδρομή του βασιλιά της Γαλλίας –του καθολικού ηγεμόνα του πιο ισχυρού ενιαίου κράτους στη χριστιανική

Ευρώπη— ως μικρότερου εταίρου στα εγχειρήματα αυτά και ως δεύτερου τη τάξει στην ηγεμονική ιεραρχική δομή μετά από του ίδιους.

Αντιμέτωπη με το στόχο των Αψβούργων να εγκαθιδρύσουν μια ευρωπαϊκή ηγεμονική τάξη πραγμάτων, η Γαλλία είχε δύο επιλογές: είτε να συνεργαστεί μαζί τους· επιλογή που υποστήριζε η Καθολική Λίγκα και οι Ντε Γκιζ, είτε να εναντιωθεί στις βλέψεις τους· στάση που υποστήριζαν οι Ουγενότοι. Τελικά, ενήργησε όπως θα προέβλεπε η θεωρία ισορροπίας της ισχύος: ακολούθησε την πολιτική των Ουγενότων και πρωτοστάτησε στη δημιουργία ενός αντιηγεμονικού συνασπισμού ενάντια στους Αψβούργους, αποτελούμενο από την ίδια, τις καλβινιστικές Κάτω Χώρες (Ηνωμένες Επαρχίες) και τους προτεστάντες ηγεμόνες της Γερμανίας, διασφαλίζοντας επιπλέον την υποστήριξη των Οθωμανών. Παρά τη διακαή επιθυμία του Ερρίκου Ε΄ να κερδίσει τη σύμπραξη ή τουλάχιστον την ανοχή της Γαλλίας στην επιβολή μιας ευρωπαϊκής τάξης πραγμάτων υπό την ηγεμονία των Αψβούργων, η Γαλλία επέλεξε να αντισταθεί στο μεγαλεπίβολο σχέδιο. Ως δεύτερη τη τάξει ευρωπαϊκή δύναμη στην κατανομή ισχύος κι επειδή από τη θεωρία ισορροπίας της ισχύος δεν αναμένεται ότι οι ισχυροί θα συνασπισθούν με τους ισχυρούς προκειμένου να αυξήσουν την ισχύ τους, αλλά, αντιθέτως, ότι θα έρθουν σε αντιπαράθεση και θα αναζητήσουν συμμάχους που μπορούν να τους βοηθήσουν (βλ. κεφάλαιο 1, σελ. 10, τέταρτη προσδοκία της θεωρίας ισορροπίας της ισχύος), η Γαλλία επέλεξε να συγκροτήσει συμμαχία για να εξισορροπήσει την αυξανόμενη ισχύ των Αψβούργων.

2.2.4 Η δεύτερη προσπάθεια εξισορρόπησης των Αψβούργων (17^{ος} αιώνας)

Τον 16ο αιώνα το μεγάλο σχέδιο για την Ευρώπη ήταν το ηγεμονικό όραμα των Αψβούργων. Οι πολέμοι του οράματος ήταν κυρίως αυτονομιστές που είχαν συνασπιστεί προκειμένου να αντισταθούν στους Αψβούργους, αλλά χωρίς να έχουν κάποια γενική εικόνα μιας εναλλακτικής οργάνωσης. Κατά το πρώτο μισό του 17ου αιώνα το γαλλικό κράτος επιδίωξε ένα νέο αντιηγεμονικό μεγάλο σχέδιο, το οποίο εξακολουθούσε να είναι ουσιαστικά αρνητικό· εκχωρούσε στη Γαλλία την ηγεσία του συνασπισμού κατά των Αψβούργων, θέση ανάλογη με εκείνη που κατείχαν οι Σπαρτιάτες κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Αρχιτέκτονας του νέου εγχειρήματος ήταν ο πρώτος τη τάξει υπουργός του Λουδοβίκου ΙΓ΄, καρδινάλιος Ρισελιέ.

Στην εσωτερική πολιτική ο Ρισελιέ αποσκοπούσε στο να ενώσει τη Γαλλία υπό την εξουσία ενός απόλυτου μονάρχη και να καταστρέψει κάθε ουσιαστική αντίδραση, ιδιαίτερα τους Ουγενότους που αντιστέκονταν στο βασιλιά. Η εν λόγω πολιτική έμεινε

γνωστή ως «raison d' état». Στο εξωτερικό, η έννοια του «raison d' état» απαιτούσε την εξάλειψη της απειλής που ήταν η επιδίωξη του οίκου των Αψβούργων να επιβάλλει το νόμο στην Ευρώπη. Ωστόσο, επειδή η Γαλλία εξακολουθούσε να είναι πιο αδύναμη από τη συγκέντρωση κρατών των Αψβούργων, απαιτούνταν σκοπιμότητα, υπομονετικές διαπραγματεύσεις, πειθώ, ενίοτε και χρήμα, προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της οικοδόμησης ενός αντιγεμονικού συνασπισμού. Πρακτικές όπως η ενθάρρυνση στασιαστικών στοιχείων εντός άλλων χωρών, με έμφαση στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και την Ισπανία ή επιχορηγήσεις σε αντιγεμονικούς Γερμανούς ηγεμόνες, πολλοί από τους οποίους ήταν προτεστάντες, αποτελούσαν συνήθη φαινόμενα στην εξωτερική πολιτική της Γαλλίας. Προκειμένου να επιτελεστεί το έργο της αναζήτησης συμμάχων, η πολιτική του «raison d' état» υπερίσχυσε της ιδεολογίας, όπως ακριβώς προβλέπει η θεωρία ισορροπίας της ισχύος.

Ο νέος αντιγεμονικός συνασπισμός που δημιουργήθηκε περιλάμβανε τους ίδιους συμμάχους με το ομόλογο του προηγούμενου αιώνα (Γαλλία, καλβινιστικές Κάτω Χώρες, προτεστάντες ηγεμόνες της Γερμανίας, Οθωμανοί), ενισχυμένος με τα βόρεια βασίλεια της Δανίας, της Σουηδίας και της Πολωνίας-Λιθουανίας σε μια προσπάθεια περικύκλωσης της αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Οι τελευταίοι, ενώ είχαν το πλεονέκτημα της ευθύτητας του σκοπού, επέδειξαν λιγότερη ευελιξία και μεγαλύτερη προσκόλληση στις αρχές: μια καθαρά μη ρεαλιστική προσέγγιση. Για παράδειγμα, επειδή η Γαλλία ήταν ο κύριος εχθρός, οι Αψβούργοι θα μπορούσαν να είχαν βοηθήσει τους Ουγενότους στο εσωτερικό της, με τον ίδιο τρόπο που οι Γάλλοι βοηθούσαν τους προτεστάντες διαφωνούντες μέσα στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και τις Κάτω Χώρες. Μάλιστα, ο Ολιβάρης, ο ισπανός ομόλογος του Ρισελιέ, παρότι διέκρινε αυτές τις ευκαιρίες αλλά και τους κινδύνους που έκρυβε η άκαμπτη στάση των Αψβούργων, δεν μπόρεσε να πείσει το βασιλιά του να ενεργήσει ανάλογα.

Ο επακόλουθος Τριακονταετής Πόλεμος (1618-1648) και η νέα τάξη πραγμάτων μετά τη συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) σηματοδότησαν το θρίαμβο του *stato*, ως την πολιτική οργάνωση κατά την οποία το κράτος έχει τον έλεγχο στις εσωτερικές του υποθέσεις και είναι ανεξάρτητο στην εξωτερική του πολιτική. Ο πόλεμος απέτρεψε τη συγκέντρωση της γερμανικής ισχύος σε ένα ενιαίο κράτος, αλλά επέτρεψε τη συγκέντρωση της γαλλικής ισχύος. Μια ισορροπία ισχύος τέτοια ώστε να διατηρεί τις συνθήκες στις οποίες μπορούν να λειτουργήσουν οι μη ηγεμονικοί κανόνες και θεσμοί δεν είχε εγκαθιδρυθεί πραγματικά. Ο απαραίτητος ρόλος που οι αυστριακοί Αψβούργοι θα έπαιζαν στους επόμενους δύο αιώνες για τη διατήρηση της ισορροπίας, την οποία στο παρελθόν είχαν πολεμήσει, δεν

είχε προβλεφθεί και οι μικρότεροι από τους νικητές σύντομα θα συνειδητοποιούσαν το αξίωμα ότι ο μεγάλος σύμμαχος του χθες θα μπορούσε να είναι ο εχθρός του αύριο.

2.3 Η Γαλλία του Λουδοβίκου ΙΔ' (1661-1714)

Η συνθήκη της Βεστφαλίας σηματοδότησε την αποτυχία της ιδέας των Αψβούργων περί ηγεμονίας.²⁴ Ωστόσο, το ηγεμονικό όραμα και η πρακτική μόλις εγκαταλείφθηκαν από τους ισπανούς και τους αυστριακούς Αψβούργους επανήλθαν στο πρόσωπο του μεγαλύτερου βασιλιά της Γαλλίας, του Λουδοβίκου ΙΔ', του επονομαζόμενου και «βασιλιά Ήλιου», του οποίου η βασιλεία διήρκησε από το 1661 έως το 1714.

Τα σχέδια του Λουδοβίκου ΙΔ' για ηγεμονία συνδύαζαν τις φιλοδοξίες των Αψβούργων με τις παραδοσιακές γαλλικές φιλοδοξίες. Ο γάλλος βασιλιάς επιδίωξε μέσω γάμων σκοπιμότητας –ο ίδιος νυμφεύτηκε την κόρη του Αψβούργου βασιλιά της Ισπανίας, αποκτώντας δικαιώματα στον ισπανικό θρόνο– να αντικαταστήσει τον αυτρο-ισπανικό άξονα της ηγεμονίας των Αψβούργων με έναν παρόμοιο γαλλο-ισπανικό άξονα. Ταυτόχρονα, εκμεταλλευόμενος τον κατακερματισμό της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας μετά τον Τριακονταετή Πόλεμο, ο Λουδοβίκος ΙΔ' επιδίωξε να επεκτείνει τη γαλλική άμεση κυριαρχία μέχρι τον Ρήνο, συμπεριλαμβανομένων και των Κάτω Χωρών, ενώ παράλληλα άσκησε ηγεμονία σε ολόκληρη τη Χριστιανοσύνη, σε μεγάλο βαθμό χάρη σε οικονομικές επιχορηγήσεις κατά τα πρότυπα των πρακτικών του Ρισελιέ. Προκειμένου να υλοποιήσει το μεγαλεπίβολο σχέδιο της εγκαθίδρυσης μιας ηγεμονικής τάξης πραγμάτων, ο γάλλος μονάρχης ανέπτυξε το διπλωματικό μηχανισμό του Ρισελιέ, οργάνωσε τον πιο μεγάλο στρατό της Ευρώπης και έθεσε την οικονομία σε στέρεες βάσεις. Η πολιτική του βασίστηκε, αφενός, στις τεχνικές της συνεχούς διαπραγμάτευσης, των επιχορηγήσεων και της δωροδοκίας και, αφετέρου, στον εκφοβισμό και τον πόλεμο.

Παρόλο που η νέα γαλλική τάξη πραγμάτων στην Ευρώπη ήταν λιγότερο καταπιεστική από την αντίστοιχη αυτρο-ισπανική του πρώτου μισού του αιώνα, ήταν αντίθετη με το αντιηγεμονικό πνεύμα της Βεστφαλίας. Η προσήλωση της Ευρώπης στην ύπαρξη πολλαπλών ανεξάρτητων κρατών ήταν τόσο ισχυρή και νομιμοποιημένη μετά τη συνθήκη της Βεστφαλίας, που στα σχέδια του Λουδοβίκου ΙΔ' για κυριαρχία αντιτάχθηκε αναπόφευκτα ένας άλλος αντιηγεμονικός συνασπισμός. Ενώπιον της νέας απειλής που αντιπροσώπευε ο πρώην σύμμαχός τους, οι Κάτω Χώρες (Ηνωμένες Επαρχίες) συμάχησαν με τους ηττημένους Αψβούργους, εντασσόμενες στην ασθενέστερη πλευρά,

²⁴ Η ανάλυση που ακολουθεί βασίζεται στο: Adam Watson, *Η εξέλιξη της διεθνούς κοινωνίας*, σελ. 338-343.

καθώς η ισχυρότερη πλευρά ήταν αυτή που τις απειλούσε –επιβεβαιώνοντας τις προσδοκίες της θεωρίας της ισορροπίας της ισχύος (βλ. κεφάλαιο 1, σελ. 10, πέμπτη προσδοκία της θεωρίας). Το 1688, συμμορφώθηκε με τις επιταγές της θεωρίας και η Βρετανία, προσχωρώντας κι αυτή στη συμμαχία των Αψβούργων. Έχοντας ενώσει τις ναυτικές τους δυνάμεις οι δύο χώρες και έχοντας συνάψει μια συμφωνία ειρήνης με τους Οθωμανούς, ώστε η ισχύς των Αψβούργων να μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά εναντίον της Γαλλίας χωρίς περισπασμούς, ο αντιηγεμονικός συνασπισμός κατάφερε ύστερα από μια σειρά παρατεταμένων και αρκετά καταστροφικών συρράξεων από το 1701 μέχρι το 1706 να περιορίσει σημαντικά την ισχύ του Λουδοβίκου ΙΔ΄ σε σημείο που να μη μπορεί να ασκήσει πλέον ηγεμονία.

Η πτώση της Γαλλίας δεν ήταν ολοκληρωτική κι αυτό χάρη κυρίως στη θέληση της Βρετανίας που αντιτάχθηκε στη επιθυμία των Αψβούργων για συνέχιση του πολέμου. Η ρεαλιστική πολιτική των Άγγλων δεν επεδίωκε να καταστρέψει ολοκληρωτικά τη Γαλλία· τουναντίον, αναζητούσε μια τάξη πραγμάτων απαλλαγμένη μεν από την ηγεμονία, αλλά που να βασίζεται σε μια κατάσταση ισορροπίας της ισχύος και όχι σε ένα νικηφόρο συνασπισμό.²⁵ Η Βρετανία αντιλαμβανόταν μια εξασθενημένη αλλά υπολογίσιμη Γαλλία ως έναν αναγκαίο και σημαντικό παράγοντα στην περίπλοκη και ευμετάβλητη ισορροπία ισχύος, κάτι που οι νικητές της Βεστφαλίας δεν είχαν αντιληφθεί στην περίπτωση της εξασθενημένης Αυστρίας. Ως εκ τούτου, η κατοπινή συνθήκη της Ουτρέχτης (1713) έθεσε τις βάσεις για την επακόλουθη μακρά ειρηνική περίοδο του 18^{ου} αιώνα.

2.4 Η Γαλλία του Ναπολέοντα (1789-1815)

Τον 18^ο και κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} αιώνα υπήρχαν συστήματα ισορροπίας ισχύος τα οποία στηρίζονταν στην ικανότητα και προθυμία των κρατών να μεταθέτουν την αφοσίωσή τους από τη μία συμμαχική ομάδα στην άλλη. Για παράδειγμα, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις βρίσκονταν σε πόλεμο σχεδόν αδιάκοπα από το 1792 μέχρι το 1815. Στον έναν πόλο βρισκόταν η Γαλλία, ενώ στον άλλον πόλο ένας διαφορετικός κάθε

²⁵ Τηρουμένων των αναλογιών, αντίστοιχη πολιτική άσκησε και ο Τζορτζ Μπους ο πρεσβύτερος στον Πόλεμο του Κόλπου το 1991, όταν αποφάσισε να μην ανατρέψει τον Σαντάμ Χουσεΐν με στρατιωτικά μέσα μετά τη συντριβή των ιρακινών στρατευμάτων στο Κουβέιτ. Η αναλογία έγκειται στο γεγονός ότι η αμερικανική διπλωματία επιδίωκε μεν τη μερική αποδυνάμωση του Ιράκ ώστε να μην απειλεί να αποσταθεροποιήσει την ευρύτερη περιοχή του Κόλπου, αλλά, από την άλλη, επιθυμούσε να διατηρήσει το Ιράκ αρκετά ισχυρό ώστε να εξισορροπεί το Ιράν και τη Συρία, εξασφαλίζοντας μια περιφερειακή ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή. Βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, σελ. 370-373.

φορά συνδυασμός των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων της εποχής: της Αυστρίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Πρωσίας και της Ρωσίας.²⁶

2.4.1 Η περίοδος μετά τη Γαλλική επανάσταση (1789-1792)

Η Γαλλική επανάσταση, η οποία ξέσπασε το καλοκαίρι του 1789, δεν ισχυροποίησε αμέσως τη Γαλλία ώστε να αναγκάσει τις άλλες μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης να συσπειρωθούν εναντίον της, ούτε η ίδια προσπάθησε πολεμώντας να διαδώσει την ιδεολογία της. Οι πρώτες εχθροπραξίες με την Αυστρία και την Πρωσία ξεκίνησαν την άνοιξη του 1792 και κατέληξαν σε μια εκπληκτική νίκη της Γαλλίας εναντίον της τελευταίας στο Βαλμί, στις 20 Σεπτεμβρίου 1792, η οποία αποτέλεσε το έναυσμα της ανόδου της Γαλλίας, με αποτέλεσμα στα τέλη του 1793, έχοντας οικοδομήσει έναν ισχυρό στρατό, να μετατραπεί σε δυνητικό ηγεμόνα.²⁷

²⁶ Η ανάλυση που ακολουθεί βασίζεται κυρίως στο: John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, σελ. 535-652. Από την ανάλυση του παρόντος –όπως και των επόμενων υποκεφαλαίων 2.5 και 2.6 που βασίζονται, λιγότερο ή περισσότερο, στο εν λόγω έργο– απουσιάζουν όροι όπως: μεταφορά των βαρών, πόλεμος για κατατριβή τρίτων, κατατριβή τρίτων, υπερπόντιος εξισορροπητής κ.α., καθώς δεν λαμβάνονται υπόψη στην ανάλυση του Waltz περί ισορροπίας της ισχύος στην οποία συμμορφώνεται η παρούσα εργασία. Επίσης, για τον ίδιο λόγο, περιορίζεται –αν και δεν εξαλείφεται εντελώς– ο ρόλος της γεωγραφίας ως αιτιώδους παράγοντα στις στρατηγικές αναχαίτισης των κρατών. Άλλωστε, όπως προκύπτει από την ίδια την ανάλυση του Mearsheimer, η κατανομή της ισχύος είναι σημαντικότερη από τη γεωγραφία στους συλλογισμούς των κρατών. Αυτό φαίνεται καθαρά στο παρακάτω παράδειγμα: τόσο ενάντια στη Γερμανία του Γουλιέλμου, όσο κι ενάντια στη ναζιστική Γερμανία, συνασπίστηκαν τα ίδια κράτη – η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Σοβιετική Ένωση. Με εξαίρεση την ύπαρξη της Πολωνίας στον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ της Γερμανίας και της Σοβιετικής Ένωσης κατά τη δεκαετία του 1930, η γεωγραφική κατανομή ήταν ίδια στις δύο χρονικές περιόδους, και ήταν τέτοια που ενθάρρυνε την εξισορρόπηση αντί για την μεταφορά των βαρών, ως την ακολουθούμενη πολιτική αναχαίτισης εναντίον της Γερμανίας. Παρόλα αυτά, εναντίον της ναζιστικής Γερμανίας, σε αντίθεση με τις προσδοκίες της γεωγραφίας, οι τρεις χώρες προτίμησαν τη μεταφορά των βαρών και δεν συγκρότησαν εξισορροπητικό συνασπισμό παρά μόνο τον Μάρτιο του 1939, λίγους μήνες πριν το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ κατά την περίοδο του Γουλιέλμου συμάχησαν επτά ολόκληρα χρόνια πριν το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Μάλιστα, η Σοβιετική Ένωση παρέμεινε αρχικά εκτός του συνασπισμού της Γαλλίας με τη Μεγάλη Βρετανία ακόμη και μετά την κατάκτηση της Πολωνίας από τη ναζιστική Γερμανία και την ένωση των μεταξύ τους συνόρων –η οποία λογικά θα ευνοούσε την εξισορρόπηση και συνεπώς την ένταξη της Σοβιετικής Ένωσης στη συμμαχία. Η επιλογή της εξισορρόπησης αντί της μεταφοράς των βαρών κατά την εποχή του Γουλιέλμου και η επιλογή της μεταφοράς των βαρών για μεγάλο διάστημα κατά την εποχή του Χίτλερ από την πλευρά των συμάχων, ενόσω οι εμπλεκόμενες χώρες και οι γεωγραφικοί συσχετισμοί μεταξύ τους παρέμειναν –εν πολλοίς– τα ίδια, εξηγείται από τη διαφορετική σχετική ισχύ της Γερμανίας στις δύο περιόδους. Την περίοδο του Γουλιέλμου η Γερμανία είχε σαφώς μεγαλύτερη ισχύ σε σχέση με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη απ' ό,τι η Γερμανία του Χίτλερ και αυτό προκάλεσε την σχετικά πρόωρη αντισυσπείρωση των αντιπάλων της. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει την προτεραιότητα της ισχύος σε σχέση με τη γεωγραφία στους συλλογισμούς περί στρατηγικών αναχαίτισης των κρατών.

²⁷ Σύμφωνα με τον Mearsheimer ο όρος αυτός δεν σημαίνει απλά το ισχυρότερο κράτος στο σύστημα. Χαρακτηρίζει επίσης ένα κράτος το οποίο έχει εξαιρετικές πιθανότητες να νικήσει τον κάθε αντίπαλο μόνο του και καλές πιθανότητες να νικήσει κάποιους από τους αντιπάλους του

2.4.2 Η περίοδος της γαλλικής ανόδου (1793-1815)

Στην αμέσως επόμενη περίοδο μέχρι το 1804, η Γαλλία επεκτάθηκε στη δυτική Ευρώπη, αποκτώντας τον έλεγχο του Βελγίου, μεγάλων τμημάτων της Ιταλίας και ενός τμήματος της Τρίτης Γερμανίας, ενώ κυριάρχησε επίσης στην Ολλανδική Δημοκρατία και την Ελβετία.

Ο πρώτος συνασπισμός εναντίον της Γαλλίας δημιουργήθηκε την 1^η Φεβρουαρίου 1793 όταν η Βρετανία συνασπίστηκε με την Αυστρία και την Πρωσία προκειμένου να την αναχαιτίσουν. Όμως, η προσπάθεια αποδείχθη ανεπιτυχής καθώς η Πρωσία αρχικά (5 Απριλίου 1795) εξουθενωμένη από τον πόλεμο και η Αυστρία στη συνέχεια (φθινόπωρο 1797) ηττημένη στις μάχες, εγκατέλειψαν τη συμμαχία, αφήνοντας τη Βρετανία μόνη της. Κι ενώ η ισχυροποίηση της Γαλλίας συνεχιζόταν, ένας δεύτερος εξισορροπητικός συνασπισμός δημιουργήθηκε στις 29 Δεκεμβρίου 1798, απαρτιζόμενος από την Αυστρία, τη Βρετανία και τη Ρωσία. Ο συνασπισμός κέρδισε μερικές μάχες εναντίον της Γαλλίας τους πρώτους μήνες του 1799, αλλά σύντομα η τελευταία ανέτρεψε την κατάσταση, σημειώνοντας εντυπωσιακές νίκες, με αποτέλεσμα η Ρωσία να αποχωρήσει από τη συμμαχία τον Οκτώβριο του ίδιου έτους. Ακολούθησε η υπογραφή συνθήκης ειρήνης μεταξύ της Αυστρίας και της Γαλλίας, τον Φεβρουάριο του 1801, ενώ το παράδειγμα ακολούθησε και η Μεγάλη Βρετανία, εγκαταλείποντας τον πόλεμο και υπογράφοντας με τη Γαλλία τη συνθήκη της Αμιένης στις 25 Μαρτίου 1802. Στις 16 Μαΐου 1803 επιχειρήθηκε μια τρίτη προσπάθεια εξισορρόπησης της γαλλικής ισχύος, αυτή τη φορά μόνο από τη Μεγάλη Βρετανία, η οποία κήρυξε μονομερώς τον πόλεμο εναντίον της Γαλλίας με πενιχρά όμως αποτελέσματα. Μάλιστα απειλήθηκε και με εισβολή στο έδαφος της από τον Μεγάλο Στρατό (La Grande Armée) του Ναπολέοντα.

Ο τρίτος συνασπισμός –και η τέταρτη προσπάθεια– προς αναχαίτιση της γαλλικής ισχύος δημιουργήθηκε στις 9 Αυγούστου 1805, όταν η Αυστρία ένωσε τις δυνάμεις της με τη Μεγάλη Βρετανία και τη Ρωσία. Στις μάχες που ακολούθησαν πρωτοστάτησε ο Μεγάλος Στρατός του Ναπολέοντα, ο οποίος αφού αρχικά υποχρέωσε σε μεγάλη ήττα

συνασπισμένους. Προκειμένου να καταστεί ένα κράτος δυνητικός ηγεμόνας θα πρέπει να διαθέτει τον ισχυρότερο στρατό* και τη μεγαλύτερη λανθάνουσα ισχύ** μεταξύ όλων των κρατών που βρίσκονται στην περιφέρειά του. Βλ. στο ίδιο, σελ. 107.

* Ο γαλλικός στρατός αριθμούσε 150.000 άνδρες όταν ξέσπασε ο πόλεμος τον Απρίλιο του 1792 και τριπλασιάστηκε σε μέγεθος, φτάνοντας τους 450.000 άνδρες τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς, οπότε και έγινε ο μεγαλύτερος στρατός της Ευρώπης. Παράλληλα, ο γαλλικός στρατός απέκτησε ένα σημαντικό ποιοτικό πλεονέκτημα έναντι των αντιπάλων του, όταν η Γαλλία έγινε έθνος στα όπλα το καλοκαίρι του 1792. Βλ. στο ίδιο, σελ. 563-564.

** Η λανθάνουσα (δυνητική) ισχύς ενός κράτους βασίζεται στο μέγεθος του πληθυσμού και το επίπεδο του πλούτου του. Βλ. στο ίδιο, σελ. 127.

τους Αυστριακούς στην Ουλμ (20 Οκτωβρίου 1805), στη συνέχεια –και παρά την συντριπτική ήττα της Γαλλίας από το Βρετανικό ναυτικό στη ναυμαχία του Τραφάλγκαρ²⁸ (21 Οκτωβρίου 1805)– κατατρόπωσε τον ενωμένο αυστριακό και ρωσικό στρατό στο Αούστερλιτς (2 Δεκεμβρίου 1805). Στις 24 Ιουλίου 1806, η Μεγάλη Βρετανία, η Πρωσία και η Ρωσία συγκρότησαν έναν τέταρτο συνασπισμό. Ο Ναπολέων αντέδρασε με την κατάκτηση της Πρωσίας μετά από τις νικηφόρες μάχες στην Ιένα και στο Άουερσταντ (Οκτώβριος 1806) και τη διάλυση του ρωσικού στρατού στη μάχη του Φρίντλαντ (14 Ιουνίου 1807), αναγκάζοντας τη Ρωσία σε συνθηκολόγηση (συνθήκη του Τίλσιτ). Παρέμεινε για άλλη μια φορά η Μεγάλη Βρετανία να διεξάγει τον πόλεμο απομονωμένη από τα ηπειρωτικά ευρωπαϊκά κράτη απέναντι σε μια Γαλλία που συνεχώς αύξανε σε δύναμη. Μετά την κατάρρευση του τέταρτου συνασπισμού, η Αυστρία είχε ανακτήσει αρκετή δύναμη για να πλαισιώσει και πάλι τη Μεγάλη Βρετανία σε έναν πέμπτο συνασπισμό, ο οποίος ιδρύθηκε το καλοκαίρι του 1809. Και πάλι όμως το σκηνικό δεν άλλαξε: η Αυστρία ηττήθηκε εκ νέου από τον Ναπολέοντα στο Άσπερν-Έσλινγκ (21-22 Μαΐου 1809) και στο Βάγκραμ (5-6 Ιουλίου 1809) και κατακτήθηκε.

Τον Ιούνιο του 1812 έλαβε χώρα η καταστρεπτική για τα γαλλικά στρατεύματα εκστρατεία του Ναπολέοντα στη Ρωσία, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για το πώς μη υλικοί παράγοντες μπορούν να βοηθήσουν έναν αμυνόμενο που υστερεί στρατιωτικά να κερδίσει έναν πόλεμο. Οι γαλλικές δυνάμεις, ευρισκόμενες στο απόγειο της ισχύος τους, αριθμούσαν την εποχή της εισβολής 449.000 άνδρες (674.000 με τις εφεδρείες) έναντι 409.000 τακτικών ρώσων στρατιωτών, ενώ διατηρούσαν σημαντική ποιοτική υπεροχή. Παρά ταύτα μισό χρόνο αργότερα (1 Ιανουαρίου 1813) ο γαλλικός στρατός είχε αποδεκατιστεί, έχοντας απομείνει με μόλις 93.000 στρατιώτες. Οι γαλλικές απώλειες είχαν ανέλθει σε 470.000 στρατιώτες, ενώ επιπλέον 100.000 ήταν αιχμάλωτοι πολέμου. Οι κύριες αιτίες της συντριβής του Ναπολέοντα ήταν ο δριμύς ρωσικός χειμώνας, οι ασθένειες και η στρατηγική της «καμένης» γης του αντιπάλου. Εδώ φαίνεται ξεκάθαρα το στοιχειώδες λάθος που συνιστά η ταύτιση ισχύος και αποτελέσματος. Η ισχύς είναι μέσο και το αποτέλεσμα της χρήσης της είναι κατ' ανάγκην αβέβαιο.²⁹

Παρά την πανωλεθρία του Ναπολέοντα στη Ρωσία, ένας έκτος –και τελευταίος– εξισορροπητικός συνασπισμός δημιουργήθηκε εναντίον της Γαλλίας το 1813. Αρχικά, η Πρωσία συνέπηξε συμμαχία με τη Ρωσία στις 26 Φεβρουαρίου 1813, κηρύσσοντας τον

²⁸ Ο Mearsheimer επισημαίνει την ελάχιστη επίδραση της ναυμαχίας του Τραφάλγκαρ στην πορεία των ναπολεόντειων πολέμων. Το ίδιο υπονοεί και ο Corbett. Βλ. στο ίδιο, σελ. 234.

²⁹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 192.

πόλεμο στη Γαλλία, ενώ στη συνέχεια προσχώρησαν στον συνασπισμό διαδοχικά τόσο η Μεγάλη Βρετανία (8 Ιουνίου 1813), όσο και η Αυστρία (11 Αυγούστου 1813). Για πρώτη φορά από την έναρξη των εχθροπραξιών το 1792, μια αντίπαλη της Γαλλίας συμμαχία συμπεριελάμβανε όλες τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές μεγάλες δυνάμεις, επιδιώκοντας με σοβαρές αξιώσεις τη συντριβή της. Εντούτοις, ο Ναπολέων δεν ήταν διατεθειμένος να παραδοθεί αμαχητί. Στην αρχή οι γαλλικές δυνάμεις σημείωσαν εντυπωσιακές νίκες στο Λίντσεν, στο Μπάουτσεν (Μάιος 1813) και στη Δρέσδη (Αύγουστο 1813). Όμως στη μάχη της Λειψίας, τον Οκτώβριο του 1813, ο γαλλικός στρατός υπέστη καταστροφική ήττα από τις πανίσχυρες αυστριακές, πρωσικές και ρωσικές στρατιές, με αποτέλεσμα τη γαλλική απώλεια της Γερμανίας. Ακολούθησε η εισβολή των χωρών του συνασπισμού στο έδαφος της Γαλλίας στα τέλη του 1813, η παραίτηση του Ναπολέοντα στις 6 Απριλίου 1814 και η εξορία του στη νήσο Έλβα, απ' όπου δραπέτευσε και επανήλθε στη Γαλλία στις αρχές του 1815. Ο συνασπισμός αντέδρασε αστραπιαία και νίκησε για τελευταία φορά τον Ναπολέοντα στις 18 Ιουνίου 1815 στο Βατερλό· τοποθεσία συνώνυμη έκτοτε με τη συντριπτική ήττα και την ολοκληρωτική καταστροφή.

Με την ήττα στο Βατερλό αναχαιτίστηκε η προσπάθεια της Γαλλίας για επίτευξη ηγεμονίας και αποκαταστάθηκε μια σχετική ισορροπία δυνάμεων στη ευρωπαϊκή ήπειρο που διήρκησε, εν πολλοίς, μέχρι τη δεκαετία του 1860, όταν ο Μπίσμαρκ ξεκίνησε μια σειρά πολέμων που επέφεραν θεμελιώδη μεταβολή στην ισορροπία της ισχύος στην Ευρώπη και κορυφώθηκαν κατά την εποχή του Γουλιέλμου Β' με το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

2.5 Η Πρωσία του Μπίσμαρκ και η Γερμανία του Γουλιέλμου Β' (1862-1914)

Όταν ο Μπίσμαρκ διορίστηκε καγκελάριος της Πρωσίας δεν υπήρχε κράτος με το όνομα Γερμανία. Αντ' αυτού, υφίστατο ένα συνονθύλευμα γερμανόφωνων πολιτικών οντοτήτων που αποτελούσε τη Γερμανική Συνομοσπονδία, το οποίο δημιουργήθηκε μετά την ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλό. Η συνομοσπονδία περιλάμβανε δύο μεγάλες δυνάμεις· την Αυστρία και την Πρωσία, διάφορα μεσαιού μεγέθους βασίλεια σαν τη Βαυαρία και τη Σαξονία, και μεγάλο αριθμό μικρών κρατών και ελεύθερων πόλεων –όλα μαζί αποτελούσαν τη λεγόμενη Τρίτη Γερμανία. Με τον γερμανικό εθνικισμό σε ανοδική τροχιά ήδη από τις επαναστάσεις του 1848, η ενοποίηση όλων αυτών των πολιτικών οντοτήτων ήταν θέμα χρόνου και το ζήτημα που διακυβευόταν πλέον ήταν ποιος θα αποτελούσε τον πυρήνα της νέας Γερμανίας: η Αυστρία ή η Πρωσία; Οι εκπληκτικές νίκες

του Μπίσμαρκ στους πολέμους του 1864, του 1866 και του 1870-71 έδωσαν την απάντηση.³⁰

Όταν ο Μπίσμαρκ εγκατέλειψε την καγκελαρία το 1890, η Γερμανία ήταν ήδη μια ισχυρή ευρωπαϊκή δύναμη με ένα μεγάλο και συνεχώς αυξανόμενο πληθυσμό, μια δυναμική οικονομία και έναν πανίσχυρο στρατό. Η δύναμη της Γερμανίας άξανε συνεχώς και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα αποτελούσε μια σημαντική απειλή για την ευρωπαϊκή ισορροπία της ισχύος.

2.5.1 Η περίοδος του Γουλιέλμου Β' (1890-1914)

Τον Μάιο του 1891 γάλλοι και ρώσοι στρατιωτικοί αξιωματούχοι συναντήθηκαν για συνομιλίες στο Παρίσι, ανοίγοντας το δρόμο για τη σύναψη στρατιωτικού συμφώνου και συμμαχίας. Το σύστημα των συμμαχιών είχε ξεκινήσει ήδη από την εποχή του Μπίσμαρκ το 1879, όταν συμφωνήθηκε η συμμαχία μεταξύ της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας και η οποία επεκτάθηκε το 1882 στη λεγόμενη Τριπλή Συμμαχία, συμπεριλαμβάνοντας και την Ιταλία. Η Αυστροουγγαρία είχε σοβαρές εδαφικές διαφορές με τη Ρωσία στην ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια, και χρειαζόταν τη βοήθεια της Γερμανίας για να προστατευτεί από τις ορδές του τσάρου. Από την άλλη, η Γερμανία είχε συμφέρον να διατηρήσει την Αυστροουγγαρία ανέπαφη ώστε να βοηθήσει στην ανάσχεση της ρωσικής επέκτασης. Αμφότερες κοιτούσαν ανατολικά και έβλεπαν μια ρωσική οικονομία που εξακολουθούσε να είναι καθυστερημένη αλλά αναπτυσσόταν ταχύτατα σε πολλούς τομείς, έναν πληθυσμό που αυξανόταν δύο φορές ταχύτερα από τον δικό τους, έναν τσάρο που καθόταν άβολα στο θρόνο του και που συνεπώς ήταν απίθανο να ακολουθεί πάντοτε μετριοπαθή πολιτική σε κρίσεις που μπορεί να ανέκυπταν.³¹ Η Ιταλία ήταν ο αδύναμος κρίκος της συμμαχίας και προσχώρησε σε αυτή κυρίως λόγω των προβλημάτων που αντιμετώπιζε με τη Γαλλία.

Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την έναρξη των προαναφερόμενων συνομιλιών μεταξύ της Γαλλίας και της Ρωσίας που κατέληξαν τελικά στη σύναψη της «ανίερης»

³⁰ Στον πρώτο πόλεμο (1864), η Αυστρία συνασπίστηκε με την Πρωσία για να επιτεθούν στη Δανία προκειμένου να της αφαιρέσουν τα γερμανόφωνα δουκάτα του Σλέσβιγκ και του Χολστάιν. Στον δεύτερο πόλεμο (1866), η Πρωσία, συνασπιζόμενη με τη Ιταλία, πολέμησε εναντίον της Αυστρίας με αφορμή τη διαμάχη σχετικά με τον έλεγχο των προσφάτως αποκτηθέντων δουκάτων του Σλέσβιγκ και του Χολστάιν. Ο τρίτος πόλεμος που διεξήγαγε η Πρωσία υπό τον Μπίσμαρκ έλαβε χώρα το 1870 εναντίον της Γαλλίας. Επρόκειτο καθαρά για έναν πόλεμο που αποσκοπούσε στην γερμανική ενοποίηση καθώς η Πρωσία, μετά τη νίκη της, προσάρτησε την Αλσατία και μέρος της Λορένης, αλλά κυρίως απέκτησε τον έλεγχο του νοτίου τμήματος της Τρίτης Γερμανίας. Μετά από αυτόν τον πόλεμο η ενοποίηση της Γερμανίας ήταν πλέον γεγονός.

³¹ Kenneth N. Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σελ. 275-277.

συμμαχίας του 1894³² μιας συμμαχίας που όπως επισημάνθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, αποτελεί ισχυρό επιχείρημα υπέρ της θεωρίας ισορροπίας της ισχύος, καθότι οι εκ διαμέτρου αντίθετες ιδεολογίες των δύο χωρών αποτελούσαν ισχυρό λόγο για να μη συμμαχήσουν. Όμως στη διεθνή πολιτική τα κράτη θα συμμαχήσουν και με το διάβολο για να αποφύγουν την κόλαση της στρατιωτικής ήττας. Το κοινό τους συμφέρον είναι συνήθως αρνητικό: ο φόβος κάποιων άλλων κρατών –οι αποκλίσεις προκύπτουν όταν εμφανίζονται θετικά συμφέροντα. Στην προκειμένη περίπτωση, η Ρωσία μπορούσε να ελπίζει ότι θα νικούσε την Αυστροουγγαρία αλλά όχι τη Γερμανία, και η Αυστροουγγαρία στεκόταν εμπόδιο στην επιβολή ρωσικού ελέγχου επί των Στενών που συνδέουν τη Μεσόγειο με τη Μαύρη θάλασσα. Η Γαλλία όμως μπορούσε να ανακτήσει την Αλσατία και τη Λορένη που προσάρτησε η Πρωσία του Μπίσμαρκ το 1870 (βλ. ανωτέρω, σελ. 29 υποσ. 30) μόνον αν νικούσε τη Γερμανία. Συν τοις άλλοις, η Γαλλία κοιτούσε κι αυτή ανατολικά και έβλεπε μια χώρα με μιλιταριστική οργάνωση, έναν Κάιζερ παρορμητικό στις ενέργειές του και έναν πληθυσμό και μια οικονομία που είχαν προ πολλού ξεπεράσει τα αντίστοιχα γαλλικά επίπεδα και συνέχιζαν να αναπτύσσονται γοργά. Η αντίληψη μιας κοινής απειλής έφερε κοντά τη Ρωσία και τη Γαλλία, προλειαινώντας το έδαφος για την κατοπινή Τριπλή Συνεννόηση (Αντάντ), όταν η Μεγάλη Βρετανία αρχικά με τη Γαλλία (1904) και στη συνέχεια με τη Ρωσία (1907) ξεπέρασαν τις μακροχρόνιες έχθρες τους και σύνηψαν αντίστοιχες συμμαχίες.³²

Αρχικά η Μεγάλη Βρετανία δεν έδειξε διάθεση να συμμαχήσει με τη Γαλλία και τη Ρωσία –μάλιστα με την πρώτη βρέθηκαν στα πρόθυρα πολεμικής σύρραξης για το φρούριο Φασόντα στην Αίγυπτο το 1898. Με την πάροδο του χρόνου όμως, η Μεγάλη Βρετανία κοιτούσε στην ηπειρωτική Ευρώπη και έβλεπε ένα γερμανικό ναυτικό που ετοιμαζόταν να αμφισβητήσει τη βρετανική κυριαρχία στα τοπικά ύδατα –το οποίο ήδη αποκαλούσε τη Βόρεια θάλασσα γερμανική λίμνη– μια γερμανική οικονομία που αμφισβητούσε επίσης, όταν δεν κατέλυε, τη βρετανική βιομηχανική και εμπορική ηγεμονία και μια γερμανική εξωτερική πολιτική που απειλούσε να ανατρέψει την ευρωπαϊκή ισορροπία πάνω στην οποία παραδοσιακά στηριζόταν η βρετανική ασφάλεια.³³ Ως αποτέλεσμα η Βρετανία προσέγγισε τη Γαλλία και οι δύο χώρες υπέγραψαν την Εγκάρδια Συνεννόηση στις 8 Απριλίου 1904, η οποία ουσιαστικά έθετε τέλος στη σκληρή τους διαμάχη σε περιοχές εκτός της Ευρώπης. Ακολούθησε η καταστροφική ήττα της Ρωσίας στον πόλεμο με την Ιαπωνία το 1905, η οποία άφησε έκθετη τη σύμμαχό της

³² Στο ίδιο, καθώς και στο: Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 165-167.

³³ Kenneth N. Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σελ. 275-277.

Γαλλία ενώπιον της Γερμανίας, με αποτέλεσμα να κινητοποιηθεί η Βρετανία προς την κατεύθυνση μιας ηπειρωτικής δέσμευσης. Για το λόγο αυτό οργάνωσε ένα μικρό εκστρατευτικό σώμα που θα πολεμούσε στο πλευρό του γαλλικού στρατού στην Ευρώπη και ταυτόχρονα ξεκίνησε συνομιλίες με το γαλλικό στρατιωτικό επιτελείο προκειμένου να συντονιστούν τα σχέδια των δύο χωρών για την από κοινού διεξαγωγή πολέμου εναντίον της Γερμανίας. Παράλληλα, η Βρετανία εργάστηκε για τη βελτίωση των σχέσεων με τη Ρωσία, σχέσεις που ήταν τεταμένες λόγω της μεταξύ τους διαμάχη στην Ασία. Οι προσπάθειές της οδήγησαν στην βρετανορωσική σύμβαση –το τρίτο σκέλος της Τριπλής Συνεννόησης– στις 31 Αυγούστου 1907.

Κατά το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου 1890-1905 η Γερμανία δεν ήταν δυνητικός ηγεμόνας και κατάφερε να γίνει μόλις το 1903 οπότε και κατείχε μεγάλο μερίδιο επί του ευρωπαϊκού πλούτου. Επίσης, η Γερμανία και η Γαλλία διέθεταν σαφώς τους δύο ισχυρότερους στρατούς της Ευρώπης, με τον στρατό της πρώτης να έχει το προβάδισμα, καθότι χρησιμοποιούσε καλύτερα τις εφεδρείες του και απολάμβανε κάποια μικρή ποιοτική υπεροχή λόγω του ανώτερου γενικού επιτελείου και του καλύτερου πυροβολικού. Την ίδια περίοδο η Ρωσία διέθετε τον μεγαλύτερο στρατό της Ευρώπης αλλά μαστιζόταν από σοβαρά προβλήματα, τα οποία τον υποβίβαζαν στην τρίτη θέση, ενώ ο βρετανικός στρατός ήταν μικρός και ανεπαρκώς εξοπλισμένος για πόλεμο στην ηπειρωτική Ευρώπη.

Την επόμενη περίοδο μέχρι το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1905-1914), η Γερμανία συνέχισε να διατηρεί τη θέση του δυνητικού ηγεμόνα στο ευρωπαϊκό σύστημα ισχύος με ανοδική μάλιστα τάση, διατηρώντας τον κυρίαρχο στρατό στην Ευρώπη και ελέγχοντας το 40% της ευρωπαϊκής βιομηχανικής δύναμης. Ο ρωσικός στρατός είχε παραλύσει από την ήττα στον ρωσοϊαπωνικό πόλεμο και άρχισε να ανακάμπτει μόνο το 1911, ενώ ο αντίστοιχος βρετανικός συνέχισε να είναι μικρός, πλην όμως αύξησε την ποιοτική του απόδοση με αποτέλεσμα την αναρρίχηση του στην τρίτη θέση της ευρωπαϊκής κατάταξης. Ως εκ τούτου, δεν αποτελεί έκπληξη η ολοκλήρωση των τριών μερών της συμμαχίας της Τριπλής Συνεννόησης, το 1907, προκειμένου να αναχαιτιστεί η γερμανική ισχύς.

Αφότου σχηματίστηκε το δεύτερο μπλοκ, ήταν αναπόφευκτο ότι η γενική κινητοποίηση θα σήμαινε πόλεμο. Προφανώς, οι συμμετέχοντες εκτιμούσαν ότι η στρατηγική του καθενός εξαρτιόταν από τη στρατηγική όλων των άλλων και έτσι το παιχνίδι της ευρωπαϊκής πολιτικής ισχύος είχε μετατραπεί σε ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, όπου το κέρδος οποιουδήποτε κράτους συνεπαγόταν κέρδος για τον συνασπισμό του και απώλεια για την άλλη πλευρά. Πέραν τούτου, η περίπου ισότητα

μεταξύ των συμμαχικών εταίρων τους καθιστούσε στενά αλληλοεξαρτώμενους. Η αλληλεξάρτηση των συμμάχων σε συνδυασμό με την ένταση του ανταγωνισμού μεταξύ των δύο μπλοκ σήμαιναν ότι, ενώ οποιαδήποτε χώρα μπορούσε να δεσμεύσει τους εταίρους της, καμία χώρα δεν μπορούσε να ασκήσει έλεγχο επάνω τους. Αν η Αυστροουγγαρία ξεκινούσε πόλεμο, η Γερμανία έπρεπε να ακολουθήσει· η διάλυση της Αυστροουγγρικής αυτοκρατορίας θα άφηνε τη Γερμανία μόνη στο κέντρο της Ευρώπης. Αν η Γαλλία ξεκινούσε πόλεμο, η Ρωσία έπρεπε να ακολουθήσει· τυχόν γερμανική νίκη επί της Γαλλίας θα ήταν ήττα και για τη Ρωσία. Ο φαύλος αυτός κύκλος συνεχιζόταν στο ίδιο μοτίβο. Επειδή η ήττα ή η αποσκίρτηση ενός σημαντικού συμμάχου θα κλόνηζε την γενική ισορροπία, κάθε κράτος ήταν αναγκασμένο να προσαρμόζει τη στρατηγική του και τη χρήση των δυνάμεών του στους στόχους και τους φόβους των εταίρων του.³⁴ Κατά μια έννοια η ασταθής πολιτική σκηνή των Βαλκανίων έδωσε την αφορμή και έσυρε τον πολυπολικό κόσμο των αρχών του 20^{ου} αιώνα στον πόλεμο.³⁵

2.6 Η Γερμανία του Χίτλερ (1933-1941)

Όταν ο Χίτλερ ανήλθε στην καγκελαρία το 1933 έπρεπε πρώτα να σταθεροποιήσει την πολιτική του θέση στο εσωτερικό και να αναζωογονήσει την γερμανική οικονομία, πριν στρέψει το βλέμμα του στο εξωτερικό. Οι γερμανικές ένοπλες δυνάμεις που κληρονόμησε ήταν ακατάλληλες για επεκτατικούς σκοπούς. Χρειάστηκαν περίπου έξι χρόνια προκειμένου ο Χίτλερ να μπορέσει να οικοδομήσει έναν πανίσχυρο στρατό, ανατρέποντας τη συνθήκη των Βερσαλλιών, και να προβάλει την ισχύ της Γερμανίας στην υπόλοιπη Ευρώπη.

2.6.1 Περίοδος 1933-1938: Πολιτική κατευνασμού της Γερμανίας

Η ναζιστική εξωτερική πολιτική ήταν σχετικά μετριοπαθής πριν το 1936. Ο Χίτλερ μπορεί να απέσυρε τη Γερμανία από τη διάσκεψη αφοπλισμού της Γενεύης και την Κοινωνία των Εθνών (Οκτώβριος 1933), αλλά υπέγραψε δεκαετές σύμφωνο μη επίθεσης με την Πολωνία (Ιανουάριος 1934) και μια ναυτική συνθήκη με τη Μεγάλη Βρετανία

³⁴ Βλ. του Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 167, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σελ. 276-278 και “The Origins of War in Neorealist Theory”, σελ. 621.

³⁵ Εντούτοις, το κρίσιμο ερώτημα που θα πρέπει να τεθεί είναι εάν οι αστάθειες των Βαλκανίων που πυροδότησαν το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τύγχαναν καλύτερης διαχείρισης σε έναν διπολικό κόσμο, όπως σαφώς υπονοεί ο Waltz στην ανάλυσή του. Ο Waltz θεωρεί πως ένας διπολικός κόσμος είναι περισσότερο ανεκτικός σε κρίσεις εντός της σφαίρας επιρροής κάποιας εκ των δύο μεγάλων δυνάμεων. Οι δύο μεγάλοι ανταγωνιστές δεν εμπλέκονται στον έλεγχο των υποθέσεων αλλήλων όπως μαρτυρά η περίπτωση της ουγγρικής εξέγερσης το 1956, κατά την οποία οι ΗΠΑ έμειναν αμέτοχες, αφήνοντας τη διαχείριση της κρίσης στους Σοβιετικούς. Βλ. του ίδιου, *Theory of International Politics*, σελ. 208-209.

(Ιούνιος 1935). Επίσης, παρότι κατέλαβε και επαναστρατιωτικοποίησε τη Ρηνανία τον Μάρτιο του 1936, παραβιάζοντας ξανά τη συνθήκη των Βερσαλλιών, δεν προκάλεσε διεθνείς αντιδράσεις καθώς η εν λόγω περιοχή αναγνωριζόταν ευρέως ότι επρόκειτο για γερμανικό έδαφος. Όμως, στις 25 Σεπτεμβρίου 1936 υπεγράφη με διμερές μυστικό σύμφωνο ο Άξονας Βερολίνου-Ρώμης, όπως έμεινε γνωστή η συμφωνία μεταξύ της ναζιστικής Γερμανίας του Χίτλερ και της φασιστικής Ιταλίας του Μουσολίνι και μερικά χρόνια αργότερα, στις 27 Σεπτεμβρίου 1940, συνομολογήθηκε η «Τριμερής Συνθήκη του Βερολίνου» με την είσοδο και της ιμπεριαλιστικής Ιαπωνίας στη συμμαχία.

Παρόλο που την περίοδο πριν τις αρχές του 1939 δεν υπήρξε εξισορρόπηση της Γερμανίας μέσω δημιουργίας αντίθετης συμμαχίας (εξωτερική εξισορρόπηση), εντούτοις, αμφότερες Γαλλία και Σοβιετική Ένωση αύξησαν τις στρατιωτικές τους δυνάμεις κατά τη δεκαετία του 1930³⁶ σε μια προσπάθεια εσωτερικής εξισορρόπησης³⁷. Για παράδειγμα, η Γαλλία ξόδεψε για την άμυνά της 7,5 δισεκατομμύρια φράγκα το 1935, 11,2 δισεκατομμύρια φράγκα το 1937 και 44,1 δισεκατομμύρια φράγκα το 1939. Η Σοβιετική Ένωση κινητοποίησε τους δικούς της πόρους προκειμένου να προστατευτεί από ενδεχόμενη γερμανική επίθεση. Ο Κόκκινος Στρατός αυξήθηκε σημαντικά σε μέγεθος και σχεδόν τριπλασιάστηκε μεταξύ 1933 και 1938. Αξιοσημείωτη βελτίωση επετεύχθη επίσης και στην ποσότητα και την ποιότητα των εξοπλισμών του σοβιετικού στρατού. Όμως οι εκκαθαρίσεις που εξαπέλυσε ο Στάλιν το 1937 έπληξαν καίρια τις ένοπλες δυνάμεις και προκάλεσαν σοβαρή ζημιά στη μαχητική τους ικανότητα μέχρι τα πρώτα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Παρόμοια έπραξε και η Μεγάλη Βρετανία, η οποία αφότου αύξησε ραγδαία τις αμυντικές της δαπάνες το 1934, υπερτριπλασίασε τον αμυντικό της προϋπολογισμό το 1938, εστιάζοντας περισσότερο στην αεροπορία εις βάρος του στρατού ξηράς.

Η κύρια όμως προσπάθεια αναχαίτισης της Γερμανίας, ανελήφθη από τη Βρετανία μέσω του πρωθυπουργού Νέβιλ Τσάμπερλεν και αφορούσε στην πολιτική του κατευνασμού: η προθυμία της Βρετανίας να προβεί σε παραχωρήσεις προκειμένου να διευθετηθούν ειρηνικά οι διαφορές με την ελπίδα ότι θα εξαλειφόταν μονομιάς η ανάγκη για συμμαχίες και τα υποτιθέμενα αίτια του πολέμου. Ο Τσάμπερλεν θεώρησε ότι η Μεγάλη Βρετανία θα έπρεπε να μην επαναλάβει τα λάθη της προηγούμενης γενιάς, όπου,

³⁶ Για το ανθρώπινο δυναμικό των ευρωπαϊκών στρατών την περίοδο 1933-1938, βλ. John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, Πίνακας 8.6, σελ. 623.

³⁷ Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο (σελ. 6), στους πολυπολικούς κόσμους η εξισορρόπηση μπορεί να γίνει, είτε μέσω εσωτερικών, είτε μέσω εξωτερικών προσπαθειών, παρέχοντας ένα επιπλέον –σε σχέση με τα διπολικά συστήματα– μέσο που προσθέτει ευελιξία στο σύστημα.

στο σύστημα των συμμαχιών που προηγήθηκε του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τα κράτη της Ευρώπης είχαν ανταλλάξει ουσιαστικά μια παροδική φαινομενική ασφάλεια με έναν βέβαιο μελλοντικό πόλεμο. Έτσι υπέθεσε –λανθασμένα– ότι χωρίς τη σύμπραξη μεταξύ Βρετανίας, Γαλλίας και Σοβιετικής Ένωσης, αφενός, οι δύο τελευταίες δεν θα αισθάνονταν αρκετά ισχυρές ώστε να αμφισβητήσουν τις Κεντρικές Δυνάμεις και, αφετέρου, η Γερμανία θα συμπεριφερόταν ευγενικότερα καθότι δεν θα αισθανόταν απειλούμενη. Για τον λόγο αυτό, τον Μάρτιο του 1938 κι ενόσω η τσεχοσλοβακική κρίση βρισκόταν σε εξέλιξη, ο Τσάμπερλεν απέρριψε τη σοβιετική πρόταση για σύγκλιση διάσκεψης μεταξύ των κυριότερων ευρωπαϊκών κρατών –που στην ουσία αποτελούσε μια αρχική προσπάθεια για στρατιωτική συμμαχία– θεωρώντας ότι η αναπόφευκτη συνέπεια μιας τέτοιας ενέργειας θα ήταν εχθρική προς τις προοπτικές της ευρωπαϊκής ειρήνης. Ο Τσάμπερλεν, έχοντας κατά νου την Ευρώπη του 1914 προσπάθησε να αποφύγει να κάνει τη Γερμανία να αισθανθεί περικυκλωμένη και δεν εξέτασε το ενδεχόμενο ότι ο κατευνασμός μπορεί να αυξήσει τη σχετική ισχύ του ευνοούμενου κράτους και ότι αυτή η αυξημένη δύναμη μπορεί να χρησιμοποιηθεί μελλοντικά εναντίον του κατευνάζοντος.³⁸

Η πολιτική της ισορροπίας ισχύος είναι ριψοκίνδυνη το να προσπαθήσεις όμως να την αγνοήσεις είναι ακόμη πιο επικίνδυνο. Έχει ήδη αναφερθεί (βλ. κεφάλαιο 1, σελ. 10) ότι η υπερβολική αδυναμία καθώς και η υπερβολική ισχύς ενός κράτους μπορεί να είναι επικίνδυνες για την ασφάλειά του. Δεν είναι μόνο ότι ένα κράτος μπορεί να καταστραφεί αν αγαπάει υπερβολικά τη ειρήνη. Πέραν τούτου, η φαινομενική νωθρότητα ενός κράτους μπορεί να προκαλέσει έναν επιθετικό πόλεμο τον οποίο μια επιθετικότερη στάση του φιλειρηνικού κράτους θα μπορούσε να είχε αποφύγει εντελώς. Αντίστοιχα, η φαινομενική επιθετικότητα ενός κράτους μπορεί να προκαλέσει έναν παρεμποδιστικό πόλεμο τον οποίο μια πιο ειρηνική στάση θα μπορούσε επίσης να αποφύγει εντελώς. Το μόνο που μπορεί να προταθεί σε τέτοιες περιπτώσεις είναι ότι η στρατηγική της κάθε χώρας για ειρήνη πρέπει να εξαρτάται από την αντίστοιχη στρατηγική όλων των υπολοίπων χωρών για ειρήνη ή για πόλεμο.

Ο Τσάμπερλεν αγνόησε τις παραπάνω επιταγές της διεθνούς πολιτικής με αποτέλεσμα να μη συνηγορήσει υπέρ της συγκρότησης εξισορροπητικού συνασπισμού εναντίον της Γερμανίας πριν τις αρχές του 1939. Από την άλλη σε έναν πολυπολικό κόσμο –όπως ήταν ο κόσμος της δεκαετίας του 1930– επειδή οι πιθανοί εχθροί είναι αρκετοί σε αριθμό, η ενότητα δράσης τους είναι δύσκολο να επιτευχθεί. Η αλληλεξάρτηση των μερών, η

³⁸ Kenneth N. Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σελ. 279-283.

διάχυση των κινδύνων και η σύγκυση των αντιδράσεων είναι τα χαρακτηριστικά της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων στους πολυπολικούς κόσμους.³⁹ Κατά συνέπεια ο Χίτλερ πίστευε ότι δεν θα συγκροτείτο αντίπαλος συνασπισμός και αυτό τον καθιστούσε, συν τω χρόνω, περισσότερο επιθετικό και διεκδικητικό στη χάραξη της εξωτερικής του πολιτικής.

2.6.2 Συσχετισμοί ισχύος

Παρά τη λανθάνουσα ισχύ της η Γερμανία δεν ήταν δυνητικός ηγεμόνας πριν το 1939 καθώς μέχρι τότε δεν διέθετε τον ισχυρότερο στρατό στην Ευρώπη. Το κρίσιμης σημασίας πρόγραμμα επανεξοπλισμού του Αυγούστου του 1936 δεν αναμενόταν να ολοκληρωθεί πριν το 1940, ωστόσο, παρά τις προβλέψεις ο στόχος επετεύχθη ένα χρόνο νωρίτερα. Ενώ η Βέρμαχτ αντιμετώπιζε τις δυσκολίες της μεγέθυνσης του στρατού της, ο ομόλογός του γαλλικός στρατός ήταν σαφώς μεγαλύτερος μέχρι και το 1937. Μόλις το 1938, η Γερμανία κατάφερε να υπερκεράσει σε αριθμό τον στρατό της Γαλλίας σε καιρό ειρήνης, παρόλο που η τελευταία διατηρούσε ακόμη το εν λόγω πλεονέκτημα σε καιρό πολέμου, καθώς τότε μπορούσε να κινητοποιήσει μεγαλύτερο στρατό. Τελικά, το 1939 η Γερμανία βελτίωσε την ικανότητα για κινητοποίηση του στρατού της στα επίπεδα των Γάλλων, ενώ παράλληλα διατηρούσε υπεροχή στην ποιότητα των χερσαίων και αεροπορικών δυνάμεων, γεγονός που τη μετέτρεψε σε δυνητικό ηγεμόνα. Μάλιστα, το χάσμα ισχύος μεταξύ των δύο χωρών διευρύνθηκε περαιτέρω τα επόμενα χρόνια, δεδομένου ότι η Γερμανία διέθετε σημαντικά περισσότερο πλούτο και μεγαλύτερο πληθυσμό από τη Γαλλία. Ο Κόκκινος Στρατός ήταν επίσης ποιοτικά και ποσοτικά ανώτερος από τον αντίστοιχο γερμανικό μεταξύ του 1933 και του 1937, όμως απώλεσε το πλεονέκτημα στα τέλη της δεκαετίας, αφενός, λόγω της αυξανόμενης δύναμης του γερμανικού στρατού και, αφετέρου, λόγω των εκκαθαρίσεων του Στάλιν.

2.6.3 Περίοδος 1939-1941: Συνασπισμός των Συμμάχων

Το 1938 ο Χίτλερ έγινε περισσότερο επιθετικός προσαρτώντας αρχικά τη γερμανόφωνη Αυστρία στο Γ' Ράιχ και υποχρεώνοντας στη συνέχεια τη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία να αποσπάσουν την επίσης γερμανόφωνη Σουδητία από την Τσεχοσλοβακία και να τη δώσουν στη ναζιστική Γερμανία. Η εικόνα ξεκαθάρισε περαιτέρω τον Μάρτιο του 1939, όταν η Βέρμαχτ κατέλαβε ολόκληρη την Τσεχοσλοβακία· ήταν η πρώτη φορά που η ναζιστική Γερμανία αποκτούσε εδάφη που δεν

³⁹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 170-171.

κατοικούνταν ως επί το πλείστον από Γερμανούς. Την ίδια στιγμή η Γερμανία διέθετε έναν ισχυρό στρατό που την καθιστούσε δυναμικό ηγεμόνα. Έτσι, αμέσως μετά την προσάρτηση της Τσεχοσλοβακίας από τον Χίτλερ, η Μεγάλη Βρετανία ένωσε τις δυνάμεις της με τη Γαλλία και συγκρότησαν συμμαχία ενάντια στο Γ' Ράιχ –η Σοβιετική Ένωση παρέμεινε αρχικά εκτός του συνασπισμού. Μάλιστα, στις 23 Αυγούστου 1939, υπεγράφη το περιβόητο σύμφωνο Μολότοφ-Ρίμπεντροπ, με το οποίο όχι μόνο το μεγαλύτερο μέρος της ανατολικής Ευρώπης μοιραζόταν μεταξύ της Γερμανίας και της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά διασφαλιζόταν και η ουδετερότητα της τελευταίας σε περίπτωση που ο Χίτλερ επιτίθετο εναντίον της Μεγάλης Βρετανίας και/ή της Γαλλίας. Λίγες εβδομάδες αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 1939, οι Ναζί επιτέθηκαν στην Πολωνία με αποτέλεσμα η βρετανογαλλική συμμαχία να κηρύξει και επίσημα τον πόλεμο ενάντια στο Γ' Ράιχ, σηματοδοτώντας την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μέσα σε λιγότερο από ένα χρόνο, στις 10 Μαΐου 1940, ο Χίτλερ εισέβαλε στην Γαλλία, την οποία κατέκτησε άμεσα, χρησιμοποιώντας την στρατηγική του κεραυνοβόλου πολέμου (Blitzkrieg) –ουσιαστικά το γαλλικό αμυντικό σύστημα είχε καταρρεύσει από τις 15 Μαΐου– και τον επόμενο χρόνο (22 Ιουνίου 1941) ακολούθησε η γερμανική εισβολή στη Σοβιετική Ένωση, υπό την κωδική ονομασία επιχείρηση «Μπαρμπαρόσα», που προκάλεσε την είσοδο του Στάλιν στον συμμαχικό συνασπισμό και αποτέλεσε την αρχή του τέλους για το Γ' Ράιχ.

2.7 Συμπεράσματα

Από την προηγηθείσα ανάλυση των ιστορικών περιόδων προκύπτει ότι τα κράτη ενεργούν κατά κανόνα σύμφωνα με τις επιταγές της θεωρίας της ισχύος, όπως αυτές παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο. Ειδικότερα, τα απειλούμενα κράτη προβαίνουν αργά ή γρήγορα στην εξισορρόπηση της απειλής, είτε μέσω εσωτερικών προσπαθειών, είτε συνασπιζόμενα με άλλες δυνάμεις (ή κάνοντας και τα δύο παράλληλα).

Κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα δημιουργήθηκαν συμμαχίες που αντιπροσώπευαν, εν πολλοίς, τις ιδεολογικές διαχωριστικές γραμμές που κληροδότησε η Μεταρρύθμιση. Προκειμένου να αναχαιτιστεί η αυξανόμενη ισχύς του οίκου των Αψβούργων που είχε απλώσει τα πλοκάμια της στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης, αναζητήθηκαν σύμμαχοι μεταξύ των υποστηρικτών του προτεσταντικού δόγματος, καθώς οι Αψβούργοι τάχθηκαν αναφανδόν υπέρ της Αντιμεταρρύθμισης και του καθολικισμού. Με εξαίρεση τη Γαλλία, τον πυρήνα των αντιγεμονικών συνασπισμών σε αμφοτέρες τις περιόδους, όπου παρατηρήθηκε αρχικά μια αμφιταλάντευση ως προς την επιλογή στρατοπέδου λόγω εσωτερικών διχοστασιών, περισσότερο έντονων κατά τον 17^ο αιώνα, τα μικρότερα κράτη

τάχθηκαν όπως επέβαλλε η πίστη τους: οι προτεστάντες συνασπίστηκαν με τον αντιηγεμονικό πόλο και οι καθολικοί με τον δυνητικό ηγεμόνα. Στην δεύτερη περίπτωση (17ος αιώνας), ωστόσο, παρατηρείται μια απόκλιση στην επιλογή στρατοπέδου βάσει αποκλειστικά ιδεολογικών ταυτίσεων, εξ ου και η εμφάνιση πιο πολύπλοκων διπλωματικών διεργασιών για προσεταιρισμό εταίρων κατά την εποχή του Ρισελιέ, καθώς και η δημιουργία συμμαχιών που δεν αντανakλούσαν απαραίτητα και ταύτιση στην ιδεολογία/πίστη των μελών τους· τάση περισσότερο έκδηλη από την εποχή του Λουδοβίκου ΙΔ΄ κι έπειτα.

Έξι διαδοχικοί εξισορροπητικοί συνασπισμοί δημιουργήθηκαν ενάντια στη Γαλλία του Ναπολέοντα προκειμένου να σταματήσουν την πορεία της προς την κατάκτηση της Ευρώπης· ο τελευταίος από αυτούς το κατάφερε. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι οι αντιτιθέμενοι συνασπισμοί συγκροτήθηκαν αφότου η Γαλλία είχε καταστεί δυνητικός ηγεμόνας το 1793. Εφόσον από το 1789 μέχρι το 1792 η Γαλλία δεν είχε τον ισχυρότερο στρατό στην Ευρώπη, τα υπόλοιπα κράτη δεν αισθάνονταν να απειλούνται από την παρουσία της. Από το 1793 όμως που η Γαλλία κατάφερε να οικοδομήσει τον ισχυρότερο στρατό της Ευρώπης, έγιναν επανειλημμένες προσπάθειες για να αναχαιτιστεί.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό σημείο είναι ότι οι διαδοχικές προσπάθειες εξισορρόπησης της γαλλικής ισχύος ακολουθούν, κατά κανόνα, ένα σταθερό μοτίβο χρονικής καθυστέρησης στην εμφάνιση της επόμενης σε σχέση με την προηγούμενη. Έτσι, ενώ ο πρώτος εξισορροπητικός συνασπισμός μεταξύ της Βρετανίας, της Αυστρίας και της Πρωσίας δημιουργήθηκε την 1η Φεβρουαρίου 1793, τέσσερις μήνες αφότου η Γαλλία πέτυχε την αποφασιστική νίκη στο Βαλμί (20 Σεπτεμβρίου 1792) που σήμανε την αρχή της ανόδου της, οι επόμενοι εμφανίστηκαν με την ακόλουθη σειρά: ο δεύτερος συνασπισμός (Αυστρία, Βρετανία, Ρωσία) συστήθηκε στις 29 Δεκεμβρίου 1798, περίπου ένα χρόνο μετά την αποσκίρτηση της Αυστρίας και τη διάλυση της προηγούμενης συμμαχίας το φθινόπωρο 1797, και οδήγησε στη συνθήκη της Αμιένης (25 Μαρτίου 1802). Ακολούθησε η μονομερής προσπάθεια εκ μέρους της Βρετανίας μέσω της κήρυξης πόλεμου ενάντια στη Γαλλία, στις 16 Μαΐου 1803, δεκατέσσερις μήνες μετά τη συνθήκη της Αμιένης, η οποία εξελίχθηκε σε μια αδιέξοδη και αναποτελεσματική σύρραξη μεταξύ των δύο χωρών που συνεχίστηκε το 1804. Ο τρίτος συνασπισμός (Αυστρία, Μεγάλη Βρετανία, Ρωσία) δημιουργήθηκε στις 9 Αυγούστου 1805 και κατέληξε στην ήττα του από το στρατό του Ναπολέοντα στο Αούστερλιτς (2 Δεκεμβρίου 1805), ενώ δέκα μήνες

αργότερα,⁴⁰ στις 24 Ιουλίου 1806, συγκροτήθηκε ο τέταρτος συνασπισμός (Πρωσία, Μεγάλη Βρετανία, Ρωσία) του οποίου τον βίο τερμάτισε η διάλυση του ρωσικού στρατού στο Φρίντλαντ τον Ιούνιο του 1807. Ο πέμπτος στη σειρά εξισορροπητικός συνασπισμός (Αυστρία, Μεγάλη Βρετανία) δημιουργήθηκε δύο χρόνια μετά την κατάρρευση του προηγούμενου, ήτοι το καλοκαίρι του 1809, ενώ, τέλος, ο έκτος και νικηφόρος συνασπισμός που συμπεριλάμβανε όλες τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής (Ρωσία, Μεγάλη Βρετανία, Πρωσία, Αυστρία) συγκροτήθηκε το 1813, τέσσερα χρόνια μετά τη διάλυση του πέμπτου (1809), και οδήγησε στην ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλό.

Από τα παραπάνω προκύπτουν δύο συμπεράσματα. Πρώτον, ότι έχει ιδιαίτερη σημασία η στιγμή κατά την οποία ένα κράτος αποκτάει την ιδιότητα –και τις ικανότητες– του δυνητικού ηγεμόνα, καθώς από τότε ουσιαστικά αρχίζει να εγείρει το φόβο στους υπολοίπους και να τους αναγκάζει να συλλογίζονται με όρους που επιβάλλει ο μηχανισμός της ισορροπίας της ισχύος. Δεύτερον, ότι οι αλληπάλληλες προσπάθειες εξισορρόπησης του ίδιου δυνητικού ηγεμόνα, οι οποίες εκφράζονται συνήθως μέσω της σύναψης αντίθετων συμμαχιών και πιο σπάνια μέσω διεξαγωγής προληπτικού πολέμου από το απειλούμενο κράτος, εμφανίζονται διαδοχικά με χρονική καθυστέρηση.

Οι τρεις πόλεμοι του Μπίσμαρκ (1864, 1866 και 1870-71), που οδήγησαν στην ενοποίηση της Γερμανίας, επιβεβαίωσαν το ναπολεόντειο μοντέλο της στρατηγικής της εκμηδένισης μέσω αιματηρών αποφασιστικών μαχών.⁴¹ Όμως, παρά τις εντυπωσιακές νίκες, η Πρωσία την περίοδο 1862-70 δεν ήταν δυνητικός ηγεμόνας και δεν απειλούσε να κατακτήσει την Ευρώπη και επομένως δεν προκάλεσε τη δημιουργία συνασπισμού εναντίον της.

Η Πρωσία μαζί με την Αυστροουγγαρία και την Ιταλία συνήψαν την Τριπλή Συμμαχία το 1882. Συνέπεια αυτού, δώδεκα χρόνια αργότερα, το 1894, ήταν η δημιουργία συμμαχίας μεταξύ της Γαλλίας και της Ρωσίας, παρόλο που την περίοδο αυτή η Γερμανία δεν ήταν δυνητικός ηγεμόνας. Το γεγονός όμως ότι συμάχησε με άλλες δύο ευρωπαϊκές δυνάμεις αύξησε την ισχύ της, με αποτέλεσμα να φαίνεται ως απειλή και να προκαλέσει την –με ιδεολογικούς όρους– απρόβλεπτη σύγκλιση Γαλλίας και Ρωσίας. Στη συνέχεια κι ενόσω αύξανε η ισχύς της Γερμανίας, ο γαλλο-ρωσικός άξονας ένοιωθε την πίεση εντονότερη, με αποτέλεσμα όταν η Γερμανία κατέστη δυνητικός ηγεμόνας το 1903 και η Ρωσία υπέστη ταπεινωτική ήττα από τους Ιάπωνες το 1904-05, η συμμαχία να διευρυνθεί περαιτέρω, συμπεριλαμβάνοντας και τη Μεγάλη Βρετανία το 1907.

⁴⁰ Εδώ υπάρχει ασυνέχεια στον κανόνα.

⁴¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*, σελ. 298.

Βλέπουμε επομένως ότι ο κανόνας της χρονικής καθυστέρησης στην εμφάνιση των εξισορροπητικών συνασπισμών ενόσω η ιστορία προχωράει, ισχύει και στην περίοδο της Γερμανίας του Γουλιέλμου Β΄. Χρειάστηκαν δώδεκα χρόνια για να συγκροτηθεί εξισορροπητικός συνασπισμός ενάντια στη Γερμανία του Κάιζερ τη στιγμή που ο προηγούμενος –τελευταίος– συνασπισμός κρατών κατά του Ναπολέοντα, ογδόντα χρόνια νωρίτερα, χρειάστηκε μόλις τέσσερα χρόνια για να συσταθεί. Επίσης, φαίνεται ότι έχει ιδιαίτερη σημασία όχι μόνο η στιγμή κατά την οποία ένα κράτος μετατρέπεται σε δυνητικό ηγεμόνα, αλλά και η στιγμή κατά την οποία το πετυχαίνει αυτό απλά συνασπιζόμενο με άλλους.

Όταν ο Χίτλερ ανήλθε στην εξουσία το 1933 η Γερμανία δεν ήταν δυνητικός ηγεμόνας καθώς δεν διέθετε τον ισχυρότερο στρατό στην Ευρώπη. Εντούτοις, κατά το παράδειγμα της Γερμανίας του Μπίσμαρκ μισό αιώνα πριν, το 1936 συμμάχησε με την Ιταλία, συγκροτώντας τον Άξονα Βερολίνου-Ρώμης οπότε και αύξησε την ισχύ της, με αποτέλεσμα, σε συνδυασμό και με την αυξανόμενη επιθετικότητα του Χίτλερ, να εγείρει το φόβο των υπολοίπων δυνάμεων. Σύν τοις άλλοις, την ίδια χρονιά, η Γερμανία ξεκίνησε ένα εκτεταμένο πρόγραμμα επανεξοπλισμού του στρατού της, το οποίο επέτεινε περαιτέρω τις εν λόγω ανησυχίες. Ως εκ τούτου, το 1936 μπορεί να θεωρηθεί η χρονιά εκκίνησης των προσπαθειών για εξισορρόπηση της Γερμανικής ισχύος. Πράγματι, σχεδόν τρία χρόνια αργότερα την άνοιξη του 1939, συγκροτήθηκε η συμμαχία μεταξύ της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, ενώ τον Ιούνιο του 1941 εντάχθηκε στο συνασπισμό και η Σοβιετική Ένωση.

Εκ πρώτης όψεως η εξισορρόπηση της ναζιστικής Γερμανίας φαίνεται να παραβιάζει τον κανόνα της καθυστέρησης στην εμφάνιση των εξισορροπητικών συνασπισμών με το πέρασμα του χρόνου, καθώς τα τρία χρόνια που χρειάστηκαν για να δημιουργηθεί η γαλλοβρετανική συμμαχία είναι κατά πολύ λιγότερα από τα δώδεκα χρόνια που απαιτήθηκαν για τη συγκρότηση της προηγούμενης γαλλορωσικής συμμαχίας το 1894. Όμως αυτή η απόκλιση από τον μέχρι τώρα κανόνα εξηγείται από τη συμπεριφορά της Γερμανίας. Συγκεκριμένα, ήταν η Γερμανία που προκάλεσε την άμεση συσπείρωση εναντίον της, καθώς η ενέργεια της προσάρτησης της Τσεχοσλοβακίας στο Γ΄ Ράιχ τον Μάρτιο του 1939 –της πρώτης μέχρι τότε ναζιστικής κατάκτησης που αφορούσε ολόκληρη χώρα και της μόνης προσαρτημένης περιοχής που δεν κατοικούνταν από αμιγώς γερμανικούς πληθυσμούς– αποτελούσε ξεκάθαρα μια πράξη πολέμου. Η ενέργεια αυτή προκάλεσε την άμεση αντίδραση της Γαλλίας και της Βρετανίας, οι οποίες, αφού σύναψαν συμμαχία τον Μάρτιο του 1939, στη συνέχεια κήρυξαν τον πόλεμο στη Γερμανία όταν η

τελευταία εισέβαλε στην Πολωνία λίγους μήνες αργότερα. Το ίδιο ακριβώς τεκμαίρεται και από την είσοδο της Σοβιετικής Ένωσης στο συνασπισμό, η οποία έλαβε χώρα αφού η Γερμανία προέβηκε σε μια άλλη πράξη πολέμου, εισβάλλοντας στο έδαφός της. Επομένως, το συμπέρασμα που συνάγεται εδώ είναι ότι ο κανόνας της καθυστέρησης της εξισορρόπησης με την πάροδο των ετών δεν ισχύει στην περίπτωση που το ανερχόμενο κράτος ξεκινάει πόλεμο, επειδή η πράξη του πολέμου, αφ' εαυτής, συνιστά σοβαρό ενδεχόμενο απότομης μεταβολής της ισχύος υπέρ του επιτιθέμενου, αν δεν αντιμετωπιστεί έγκαιρα, και συνεπώς προκαλεί την άμεση συσπείρωση εναντίον του. Βάσει του κανόνα αυτού, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι εάν ο Χίτλερ δεν εισέβαλε στην Τσεχοσλοβακία τον Μάρτιο του 1939, αλλά παρόλα αυτά συνέχιζε τις προσπάθειες εξοπλισμού και αύξησης της ισχύος της Γερμανίας, η συσπείρωση των υπολοίπων ευρωπαϊκών δυνάμεων θα αναμενόταν να συμβεί προς τα τέλη της δεκαετίας του 1940 ή αργότερα.

Το παραπάνω σκεπτικό θα αναλυθεί και εξηγηθεί περαιτέρω όταν ο δομικός ρεαλισμός του Waltz ειδωθεί υπό το πρίσμα της φυσικής επιλογής, κάτι που θα γίνει στο πέμπτο κεφάλαιο. Με την ίδια αιτιολογική ανάλυση, στο τελευταίο κεφάλαιο, θα επιχειρηθεί να δοθεί απάντηση στα αίτια της σημερινής μακροβιότητας της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας στη διεθνή πολιτική ή, αντιστρόφως, στην απουσία εξισορρόπησης της αμερικανικής ισχύος μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Προς το παρόν, θα ακολουθήσουν οι ερμηνείες που δίνουν για το εν λόγω ζήτημα ο Waltz και οι σημαντικότεροι σύγχρονοι ρεαλιστές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΜΑΚΡΟΒΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΟΝΟΠΟΛΙΚΗΣ ΔΟΜΗΣ

3.1 Η μεταψυχροπολεμική πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως το τέλος του Ψυχρού Πολέμου κατέστησε τις ΗΠΑ κυρίαρχες στο παγκόσμιο σύστημα των κρατών. Το 1991, τη χρονιά που έληξε ο Ψυχρός Πόλεμος, οι ΗΠΑ παρήγαγαν το 44,1% του ΑΕΠ του συνόλου των μεγάλων δυνάμεων (ΗΠΑ, Κίνα, Ιαπωνία, Γερμανία, Ρωσία, Γαλλία, Βρετανία), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό τους σε στρατιωτικές δαπάνες κάλυπτε ακόμη μεγαλύτερο μερίδιο, ανερχόμενο στο 60%. Την ίδια στιγμή οι αμυντικές δαπάνες των υπολοίπων σημαντικών κρατών ως ποσοστό των αμυντικών δαπανών των ΗΠΑ κυμαίνονταν σε ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά, φτάνοντας στην καλύτερη περίπτωση κάτι παραπάνω από το 15%, καταδεικνύοντας το ακόμη μεγαλύτερο χάσμα στον διεθνή καταμερισμό της στρατιωτικής ισχύος σε σχέση με το αντίστοιχο στις οικονομικές δυνατότητες. Οι Πίνακες που ακολουθούν είναι αποκαλυπτικοί της συντριπτικής αμερικανικής ισχύος που χαρακτηρίζει τον μεταψυχροπολεμικό κόσμο και υποδηλώνουν την ανθεκτικότητα την μονοπολικής δομής που προέκυψε, καθώς η υπεροχή των ΗΠΑ σε οικονομικούς και στρατιωτικούς συντελεστές διατηρείται μέχρι σήμερα.

Πίνακας 2, Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των κυριότερων κρατών την περίοδο 1991-2015.⁴²

Έτος Χώρα	1991 τρισ.(\$)	1998 τρισ.(\$)	2004 τρισ.(\$)	2009 τρισ.(\$)	2010 τρισ.(\$)	2015 τρισ.(\$)
ΗΠΑ	6,174	9,089	12,275	14,419	14,964	17,947
Κίνα	0,381	1,025	1,942	5,059	6,04	10,866
Ιαπωνία	3,537	3,915	4,656	5,035	5,499	4,123
Γερμανία	1,862	2,243	2,819	3,418	3,417	3,356
Ρωσία	0,518	0,271	0,591	1,223	1,525	1,326
Γαλλία	1,276	1,511	2,124	2,694	2,647	2,422
Βρετανία	1,143	1,537	2,298	2,315	2,404	2,849

⁴² Τα στοιχεία προέρχονται από την Παγκόσμια Τράπεζα, <http://www.worldbank.org/country>.

Πίνακας 3, Αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) του ΑΕΠ των κυριότερων κρατών την περίοδο 1991-2015.⁴³

Έτος Χώρα	1991 (%)	1998 (%)	2004 (%)	2009 (%)	2010 (%)	2015 (%)
ΗΠΑ	4,6	3	3,8	4,6	4,7	3,3
Κίνα	2,3	1,7	2,1	2,1	1,9	1,9
Ιαπωνία	0,9	1	1	1	1	1
Γερμανία	2,2	1,5	1,3	1,4	1,4	1,2
Ρωσία	4,9*	3	3,5	4,1	3,8	5,4
Γαλλία	3,4	2,7	2,5	2,5	2,4	2
Βρετανία	3,7	2,4	2,3	2,5	2,4	2

Πίνακας 4, Αμυντικές δαπάνες των κυριότερων κρατών ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) των αμυντικών δαπανών των ΗΠΑ την περίοδο 1991-2015.⁴⁴

Έτος Χώρα	1991 (%)	2009 (%)	2015 (%)
Κίνα	3,1	15,9	34,8
Ιαπωνία	11,2	7,6	6,9
Γερμανία	14,4	7,2	6,8
Ρωσία	7,9*	7,5	12,1
Γαλλία	15,3	10,1	8,6
Βρετανία	14,9	8,7	9,6

Πίνακας 5, ΑΕΠ των ΗΠΑ ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) του συνολικού ΑΕΠ των κυριότερων κρατών την περίοδο 1991-2015.

Έτος Χώρα	1991 (%)	2009 (%)	2015 (%)
ΗΠΑ	44,1	42,2	41,8

Πίνακας 6, Αμυντικές δαπάνες των ΗΠΑ ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) των συνολικών αμυντικών δαπανών των κυριότερων κρατών την περίοδο 1991-2015.

Έτος Χώρα	1991 (%)	2009 (%)	2015 (%)
ΗΠΑ	60	63,6	55,9

⁴³ Τα στοιχεία προέρχονται από το Stockholm International Peace Research Institute, <http://www.sipri.org/databases/milex>

* Το ποσοστό αφορά στο έτος 1992 καθώς δεν υπήρχαν αντίστοιχα στοιχεία το έτος 1991.

⁴⁴ Τα ποσοστά των Πινάκων 4, 5 και 6 προκύπτουν από τα στοιχεία των Πινάκων 2 και 3.

* Το ποσοστό αφορά στο έτος 1992 καθώς δεν υπήρχαν στοιχεία ΑΕΠ της Ρωσίας το έτος 1991.

Τα παραπάνω στοιχεία σε συνδυασμό με τις δαπάνες που γίνονται για την έρευνα και την ανάπτυξη (βλ. παρακάτω στον Πίνακα 7), καθώς και με την συνεχόμενη αύξηση του πληθυσμού,⁴⁵ παρέχουν επιπλέον αναπτυξιακή δυναμική στις ΗΠΑ.

Πίνακας 7, Δαπάνες για την έρευνα και την ανάπτυξη ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) του ΑΕΠ των κυριότερων κρατών την περίοδο 1998-2012.⁴⁶

Έτος \ Χώρα	1998 (%)	2004 (%)	2009 (%)	2010 (%)	2012 (%)
ΗΠΑ	2,5	2,49	2,82	2,74	2,81
Κίνα	0,649	1,22	1,68	1,73	1,93
Ιαπωνία	2,6	3,13	3,36	3,25	3,34
Γερμανία	2,22	2,42	2,73	2,72	2,88
Ρωσία	0,954	1,15	1,25	1,13	1,13
Γαλλία	2,08	2,09	2,21	2,18	1,23
Βρετανία	1,67	1,61	1,75	1,69	1,63

Επίσης, η αμερικανική στρατιωτική υπεροχή καθίσταται περισσότερο φανερή, εάν ληφθούν υπόψη δύο ακόμη παράγοντες. Πρώτον, οι ΗΠΑ εξασφαλίζουν μεγάλη ποιοτική ανωτερότητα καθόσον δεσμεύουν μεγαλύτερο μέρος των στρατιωτικών τους δαπανών στην ανάπτυξη νέων στρατιωτικών τεχνολογιών και δεύτερον, οι συγκριτικά υψηλές τους ετήσιες δαπάνες προστίθενται σε ένα ήδη εντυπωσιακό οπλοστάσιο. Με τον τρόπο αυτό, εάν μια άλλη μεγάλη δύναμη επιθυμούσε να φτάσει την αμερικανική στρατιωτική ισχύ δεν θα αρκούσε μόνο να ξεπεράσει τις ΗΠΑ σε ετήσιες αμυντικές δαπάνες μια φορά, αλλά να συνεχίσει να το κάνει για πολλά χρόνια έως ότου καταφέρει κάποτε να τις ξεπεράσει.⁴⁷

Έχοντας δείξει μέχρι στιγμής την αμερικανική υπεροχή σε συντελεστές στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος προκύπτει ανενδοίαστα το συμπέρασμα ότι μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου οι ΗΠΑ αποτελούν κάτι πολύ περισσότερο από δυνητικό ηγεμόνα. Έχοντας διαπιστώσει στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι, ιστορικά, οι εμφανίσεις της ισορροπίας της ισχύος συνέβησαν κάθε φορά που προέκυπτε μια δύναμη με υπέρτερη ισχύ στο σύστημα, εύλογα γεννάται το ερώτημα γιατί δεν έχει συμβεί το ίδιο στον σημερινό κόσμο που κυριαρχούν οι ΗΠΑ.

⁴⁵ Το 2007 ο πληθυσμός των ΗΠΑ ξεπέρασε τα 300 εκατομμύρια, ενώ το 2015 ήδη μετρούσε 321 εκατομμύρια. Την τελευταία εικοσαετία ο πληθυσμός των ΗΠΑ αυξάνεται με ρυθμό περίπου 2,75 εκατομμύρια κατοίκους ανά έτος.

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, <http://data.worldbank.org/country/united-states>.

⁴⁶ Τα στοιχεία προέρχονται από την Παγκόσμια Τράπεζα, <http://www.worldbank.org/country>.

⁴⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, σελ. 95.

Επιπρόσθετα, η απουσία συσπείρωσης ενάντια στις ΗΠΑ και, αντ' αυτού, η συνεχιζόμενη συνοχή της Δύσης προκαλούν ακόμη μεγαλύτερη εντύπωση, δεδομένης της μεγάλης κρίσης που πέρασε η Ατλαντική Συμμαχία κατά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ το 2003. Η ωμή επίδειξη της ηγεμονικής ισχύος των ΗΠΑ –η εισβολή έγινε χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ– προκάλεσε έξαρση του αντιαμερικανισμού στην κοινή γνώμη των μεγάλων δυνάμεων, γεγονός που λογικά θα έπρεπε να συνδράμει –μαζί με τις επιταγές της ισορροπίας της ισχύος– στην ανάληψη στρατηγικών κινήσεων για την ταχύτερη εξισορρόπηση της αμερικανικής ισχύος. Κάτι τέτοιο όμως δεν συνέβη.⁴⁸ Ο Waltz έχει την δική του εξήγηση γι' αυτό.

3.2 Η νεορεαλιστική άποψη για την έλλειψη εξισορρόπησης εναντίον της αμερικανικής ισχύος μεταψυχροπολεμικά

Μια πρόταση κλειδί που απορρέει από τη νεορεαλιστική θεωρία⁴⁹ είναι ότι η διεθνής πολιτική αντανακλά την κατανομή των εθνικών δυνατοτήτων· ένα γεγονός που επιβεβαιώνεται καθημερινά. Μια δεύτερη εξίσου σημαντική πρόταση είναι ότι η εξισορρόπηση της ισχύος από κάποια κράτη επαναλαμβάνεται συνεχώς και ότι ισορροπίες που διαταράσσονται κάποια στιγμή θα αποκατασταθούν. Ένας περιορισμός της θεωρίας – κοινός για όλες τις θεωρίες των κοινωνικών επιστημών– είναι ότι αδυνατεί να προβλέψει το πότε. Με άλλα λόγια, μπορεί να πει το *τι* θα συμβεί, αλλά δεν μπορεί να πει το *πότε* θα συμβεί. Ο κύριος λόγος που συμβαίνει αυτό είναι γιατί ο δομικός ρεαλισμός αναφέρεται στις πιέσεις που ασκεί η δομή επάνω στα κράτη και όχι στο πώς τα κράτη απαντούν σε αυτές τις πιέσεις.⁵⁰ Το τελευταίο θα αποτελούσε το αντικείμενο μιας θεωρίας εξωτερικής πολιτικής και όχι μιας θεωρίας διεθνούς πολιτικής.

Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, το διεθνές σύστημα μετετράπη σε μονοπολικό. Υπό το πρίσμα της δομικής θεωρίας, ο μονοπολισμός αποτελεί την πλέον βραχύβια μορφή πολικότητας. Αυτό συμβαίνει για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, επειδή η κυρίαρχη δύναμη αναλαμβάνει πολλά καθήκοντα πέραν των δυνατοτήτων της

⁴⁸ Βλ. στο ίδιο, σελ. 96-99.

⁴⁹ Ο Waltz το 1993 έγραψε ένα άρθρο με τίτλο “The Emerging Structure of International Politics” στο οποίο προέβλεψε τη διάλυση του NATO και την εξισορρόπηση της αμερικανικής ισχύος και εξέτασε διάφορους εν δυνάμει εναλλακτικούς υποψηφίους που θα μπορούσαν να επιτελέσουν αυτό το έργο. Το 2000 επανήλθε με νέο άρθρο υπό τον τίτλο “Structural Realism after the Cold War” στο οποίο ενέμεινε στην πρόβλεψή του, εξηγώντας παράλληλα τους λόγους για τους οποίους καθυστερεί η αποκατάσταση της ισορροπίας ισχύος. Ως εκ τούτου, η ανάλυση του παρόντος υποκεφαλαίου βασίζεται στα δύο προαναφερθέντα άρθρα του Waltz.

⁵⁰ Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο (σελ. 13, υποσ. 17), τα κράτη μπορεί να συμπεριφερθούν με διάφορους τρόπους, όχι κατ' ανάγκη εξισορροπητικά. Για παράδειγμα μπορεί να επιλέξουν την πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου ή τον κατευνασμό.

αποδυναμώνεται με την πάροδο του χρόνου και, δεύτερον, επειδή ακόμη κι αν συμπεριφέρεται με μετριοπάθεια, αυτοσυγκράτηση και ανοχή πάντα θα προκαλεί τον φόβο και την ανησυχία των αδύναμων κρατών σχετικά με τη μελλοντική της συμπεριφορά.

Ελλείπει σοβαρών απειλών για τα αμερικανικά συμφέροντα ασφαλείας στον νέο μονοπολικό κόσμο που αναδύθηκε μεταψυχροπολεμικά, οι ΗΠΑ αύξησαν σημαντικά το εύρος των επιλογών στην εξωτερική τους πολιτική. Ωστόσο, μια ηγεμονική δύναμη ενεργεί διεθνώς μόνο όταν παρακινείται από εσωτερικές πιέσεις και εθνικές φιλοδοξίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας και των διαδόχων κρατών που προέκυψαν μετά την κατάρρευσή της το 1991. Η γενοκτονία που ακολούθησε τον κατακερματισμό των Βαλκανίων δεν στάθηκε ικανή να αναγκάσει τις ΗΠΑ να επέμβουν στρατιωτικά –καθώς δεν διακυβεύονταν ζωτικά θέματα ασφαλείας– παρά μόνο όταν το θέμα της Βοσνίας συνδέθηκε με τις επερχόμενες αμερικανικές εκλογές, οπότε οι ΗΠΑ έδρασαν προκειμένου να διατηρήσουν την ηγεμονική τους θέση στην Ευρώπη. Όμως, η συγκεντρωμένη ισχύς προκαλεί δυσπιστία και φόβο στους αδύναμους γιατί ενέχει τον κίνδυνο της κακής χρήσης εκ μέρους του κατόχου της. Όσον αφορά στη συμπεριφορά των μεγάλων δυνάμεων, ο κίνδυνος για τη διεθνή τάξη στους πολυπολικούς κόσμους προέρχεται από την απροσεξία ή τον λανθασμένο υπολογισμό τους, στους διπολικούς κόσμους από την υπερβολική τους αντίδραση στις κρίσεις και στους μονοπολικούς κόσμους από την υπερεξάπλωση του ηγεμόνα.

3.2.1 Η εξισορρόπηση της ισχύος στον μονοπολικό κόσμο

Στον κόσμο που προέκυψε μετά τον Ψυχρό Πόλεμο υπήρχε η αίσθηση ότι οι ΗΠΑ θα συμπεριφέρονταν με τόση πραότητα και μετριοπάθεια που δεν θα προκαλούσαν τον φόβο στα άλλα κράτη ώστε να συσπειρωθούν εναντίον τους. Πέραν τούτου, θεωρείτο ότι οι ηγέτες των κρατών γνώριζαν πλέον πόσο κοστοβόρο και επικίνδυνο ήταν το παιχνίδι της power politics με αποτέλεσμα να το αποφεύγουν. Στην πραγματικότητα, ο λόγος της βραδείας εξισορρόπησης της αμερικανικής ισχύος μεταψυχροπολεμικά είναι, σύμφωνα με τον Waltz, ο εξής: την επαύριο των μεγάλων πολέμων σε παλαιότερες εποχές, τα απαιτούμενα υλικά για την ανοικοδόμηση και αποκατάσταση της ισορροπίας της ισχύος βρισκόνταν άμεσα στην κατοχή των κρατών. Οι πόλεμοι προηγούμενων περιόδων άφηναν έναν επαρκή αριθμό μεγάλων δυνάμεων, ικανών να αποκαταστήσουν την ισορροπία σχετικά εύκολα. Δεν συνέβη το ίδιο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο καθώς το τέλος του δεν άφησε άλλη ή άλλες δυνάμεις ικανές για να επιτελέσουν το ρόλο της εξισορρόπησης των

ΗΠΑ. Εντούτοις, ενώ η θεωρία αναμένει την αποκατάσταση της ισορροπίας της ισχύος, δεν μπορεί να προβλέψει πόσος χρόνος θα απαιτηθεί γι' αυτό.

Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, σύμφωνα με τον Waltz, οι υποψήφιες χώρες με προοπτικές να γίνουν οι επόμενες μεγάλες δυνάμεις και να αποκαταστήσουν την ισορροπία της ισχύος, ήταν η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) ή η Γερμανία ως ηγέτιδα δύναμη της ΕΕ, η Κίνα, η Ιαπωνία και μακροπρόθεσμα η Ρωσία. Εν τω μεταξύ την ίδια περίοδο, όλες οι αναγκαίες κινήσεις για τη μετάβαση από τον μονοπολικό στον πολυπολικό κόσμο λάμβαναν χώρα όχι στην Ευρώπη αλλά στην Ασία.

3.2.2 Η προσδοκώμενη διάλυση του NATO και η αποκατάσταση της ισορροπίας της ισχύος

Ένα θέμα που τέθηκε υπό εξέταση στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο ήταν η διατήρηση του NATO ως αποτελεσματικού οργανισμού αποτροπής, τη στιγμή μάλιστα που το αντίπαλο δέος, το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, διαλύθηκε μαζί με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Όπως συνήθως λέγεται, οι οργανισμοί δημιουργούνται από τους εχθρούς τους και οι συμμαχίες συγκροτούνται εναντίον υπαρκτών απειλών. Χωρίς την ύπαρξη της σοβιετικής απειλής το NATO ποτέ δεν θα είχε γεννηθεί. Είναι επίσης γνωστό από τη θεωρία ισορροπίας της ισχύος και επιβεβαιωμένο από την ιστορία, ότι οι νικηφόροι συνασπισμοί διαλύονται την επαύριο της νίκης τους και, μάλιστα, τόσο πιο σίγουρα όσο πιο αποφασιστική είναι η νίκη. Συνέβη, όπως είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο, στις συμμαχίες κρατών που νίκησαν διαδοχικά τον Ναπολέοντα, τον Γουλιέλμο Β' και τον Χίτλερ. Βραχυπρόθεσμα, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η διατήρηση του NATO μπορεί να είχε νόημα στο βαθμό που η αμερικανική στρατιωτική παρουσία στην Ευρώπη λειτουργούσε ως δύναμη σταθερότητας σε μια ασταθή περιοχή. Μακροπρόθεσμα, ωστόσο, ήταν παράλογη γιατί η παρουσία των αμερικανικών δυνάμεων θα προξενούσε δυσφορία στα ευρωπαϊκά κράτη, των οποίων η ασφάλεια δεν κινδύνευε πλέον από τη σοβιετική απειλή, και επίσης γιατί η διατήρησή τους θα αποτελούσε ένα επιπλέον οικονομικό βάρος για τις ΗΠΑ. Έχοντας τα παραπάνω στη συλλογιστική του, ο Waltz προέβλεψε την κατάρρευση του NATO και την επακόλουθη απόσυρση των αμερικανικών δυνάμεων –πλην ενός συμβολικού αριθμού– από την Ευρώπη.

Με την πάροδο των ετών και ενόσω το NATO όχι απλά δεν διαλυόταν αλλά επεκτεινόταν προς ανατολάς, ο Waltz επέμεινε στην άποψή του, ισχυριζόμενος ότι η διατήρηση του NATO δεν σήμαινε την αποτυχία της νεορεαλιστικής θεωρίας, καθώς το NATO μπορεί να συνέχιζε να υπάρχει ως οργανισμός, αλλά ουσιαστικά με διαφορετικό

σκοπό για τον τον οποίο δημιουργήθηκε. Υποστήριξε πως το λάθος στην πρόβλεψη ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου θα σήμαινε και τη διάλυση του ΝΑΤΟ δεν προέρχεται από την αποτυχία της νεορεαλιστικής θεωρίας να κατανοήσει τη διεθνή πολιτική, αλλά από την υποτίμηση της αμερικανικής μωρίας. Η επιβίωση και η επέκταση του ΝΑΤΟ απεικονίζουν απλά τους περιορισμούς της δομικής θεωρίας. Οι δομές σχηματίζονται και παρακινούν· δεν καθορίζουν τις δράσεις των κρατών. Ένα κράτος που είναι ισχυρότερο από οποιοδήποτε άλλο στο σύστημα μπορεί να αποφασίσει είτε να συμμορφώσει τις πολιτικές του με τις δομικές πιέσεις και να ωφεληθεί μακροπρόθεσμα, είτε να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες που του προσφέρονται λόγω των δομικών αλλαγών, χωρίς να φοβάται για τις αντιδράσεις των άλλων, και να ωφεληθεί βραχυπρόθεσμα. Οι διακυβερνήσεις των Κλίντον και Μπους του νεότερου υποτάχθηκαν στο δεύτερο, αντιμετωπίζοντας το ΝΑΤΟ ως ένα εργαλείο διατήρησης της αμερικανικής κυριαρχίας επάνω στα ευρωπαϊκά κράτη. Το ΝΑΤΟ υφίστατο σαν στρατιωτική συμμαχία καθ' όλη τη διάρκεια που η Σοβιετική Ένωση απειλούσε άμεσα τα μέλη του και συνεχίζει να επιζεί και να επεκτείνεται, παρά την εξάλειψη του σοβιετικού κινδύνου, επειδή πρωτίστως αυτό θέλουν οι ΗΠΑ.

Όμως, ακόμη κι αν οι προθέσεις των ισχυρών κρατών είναι όντως καλοπροαίρετες, τα λιγότερο ισχυρά κράτη θα ερμηνεύσουν –λόγω διαφορετικών ιστορικών εμπειριών, γεωγραφικών τοποθεσιών και οικονομικών συμφερόντων– τα γεγονότα διαφορετικά και θα επιλέξουν διαφορετικές πολιτικές. Η αμερικανική προσπάθεια να παγώσει την ιστορική εξέλιξη και να διατηρήσει τον κόσμο μονοπολικό είναι καταδικασμένη να αποτύχει. Όχι στο πολύ μακρινό μέλλον, τα βαριά καθήκοντα που έχουν αναλάβει οι ΗΠΑ θα υπερβούν τις οικονομικές, στρατιωτικές, δημογραφικές και πολιτικές τους δυνατότητες και η ηγεμονική θέση τους θα υπονομευθεί. Όπως ακριβώς προβλέπει η θεωρία ισορροπίας της ισχύος, η προσπάθεια μιας δύναμης να διατηρήσει την κυριαρχία παρακινεί άλλες δυνάμεις να την αποτρέψουν. Στον νέο πολυπολικό κόσμο που αναδύεται, οι ΗΠΑ ως η ισχυρότερη δύναμη θα δουν τις υπόλοιπες δυνάμεις να απομακρύνονται από κοντά τους: τη Γερμανία (ή την Ευρωπαϊκή Ένωση) να κινείται προς την ανατολική Ευρώπη και τη Ρωσία· και τη Ρωσία να κινείται προς τη Γερμανία και την Ιαπωνία.⁵¹

⁵¹ Οι συγκεκριμένες κινήσεις προσέγγισης αναμένονται βάσει της προσδοκίας ότι τα δευτερεύοντα κράτη, αν έχουν ελευθερία επιλογής, προστρέχουν στην ασθενέστερη πλευρά, καθώς η ισχυρότερη πλευρά είναι αυτή που τα απειλεί (βλ. κεφάλαιο 1, σελ. 10, πέμπτη προσδοκία της θεωρίας ισορροπίας της ισχύος).

3.3 Ερμηνείες λοιπών ρεαλιστών θεωρητικών για την έλλειψη εξισορρόπησης της αμερικανικής ισχύος μεταψυχροπολεμικά

Παρά τις επιμέρους διαφωνίες, οι περισσότεροι θεωρητικοί της θεωρίας ισορροπίας της ισχύος συμφωνούν σε κάποιες προσδοκίες της. Συγκεκριμένα, δύο είναι αυτές στις οποίες συγκλίνουν περισσότερο. Πρώτον, εάν κάποιο κράτος τείνει να αποκτήσει θέση ηγεμόνα στο σύστημα που θα το καταστήσει ικανό να κυριαρχήσει στα υπόλοιπα κράτη, τότε θα σχηματιστεί κάποιος εξισορροπητικός συνασπισμός από άλλα κράτη εναντίον του. Οι εξισορροπητικοί συνασπισμοί που δημιουργήθηκαν ενάντια στους Αψβούργους (16^{ος} και 17^{ος} αιώνας), στη Γαλλία του Λουδοβίκου ΙΔ΄ και του Ναπολέοντα, στη Γερμανία του Κάιζερ και του Χίτλερ και αναλύθηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο, αποτελούν τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα προς επίρρωση της εν λόγω προσδοκίας. Η καθεμιά από αυτές τις περιπτώσεις κατέληξε σε έναν «ηγεμονικό πόλεμο» στον οποίο ενεπλάκησαν οι μεγαλύτερες δυνάμεις του συστήματος και ο οποίος διήρκησε αρκετά χρόνια.⁵² Δεύτερον και επακόλουθο του πρώτου, είναι το γεγονός ότι στη διεθνή πολιτική ουδέποτε ή σπάνια δημιουργούνται ηγεμονίες.

Τα παραπάνω ιστορικά παραδείγματα αναφέρονται στην απειλή για ηγεμονία στο σύστημα και στο πως αυτή εξισορροπείται από τις άλλες μεγάλες δυνάμεις. Η διαφωνία των θεωρητικών έγκειται στο ερώτημα της εξισορρόπησης άλλου είδους απειλών πέραν της ηγεμονίας. Οι κλασικοί ρεαλιστές (Morgenthau, Carr) και οι νεορεαλιστές (Waltz) υποστηρίζουν ότι τα κράτη εξισορροπούν την ισχυρότερη δύναμη ασχέτως εάν αυτή αποτελεί ή όχι απειλή να καταστεί ηγεμόνας. Μαζί τους ταυτίζονται και οι επιθετικοί ρεαλιστές (Mearsheimer), οι οποίοι μάλιστα δεν αποκλείουν το ενδεχόμενο η εξισορρόπηση να αποτύχει. Αντίθετα, οι αμυντικοί ρεαλιστές (Walt) υποστηρίζουν ότι τα κράτη εξισορροπούν την απειλή και όχι την ισχύ.

Κάτι στο οποίο συμφωνούν, ωστόσο, όλοι οι ρεαλιστές είναι ότι οι μεγάλες δυνάμεις γενικά εξισορροπούν την απειλή της ηγεμονίας. Τόσο η μεγαλύτερη απειλή όσο και η μεγαλύτερη δύναμη –αμφότερες αιτίες εξισορρόπησης κατά τους αμυντικούς και επιθετικούς ρεαλιστές αντίστοιχα– αποτελούν ιδιότητες μιας ηγεμονικής δύναμης. Μόνο το ισχυρότερο κράτος μπορεί να απειλήσει να καταστεί ηγεμόνας του συστήματος και ένας ηγεμόνας αποτελεί σχεδόν πάντοτε τη μεγαλύτερη απειλή για τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις. Υπό αυτή την έννοια αποτελεί παράδοξο φαινόμενο η έλλειψη εξισορρόπησης των ΗΠΑ στις μέρες μας. Η σχετική οικονομική και στρατιωτική ισχύς των ΗΠΑ, όπως αναλύθηκε στο πρώτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου, δεν έχει ιστορικό προηγούμενο και

⁵² Jack S. Levy and William R. Thomson, *Causes of War*, (2010), σελ. 41-42.

συνεπώς προσελκύει το ενδιαφέρον και εκμιαεύει τις αναλύσεις διαφόρων σύγχρονων θεωρητικών. Οι ερμηνείες τους για την έλλειψη «σκληρής εξισορρόπησης» της αμερικανικής ισχύος μεταψυχροπολεμικά, οριζόμενη ως η απουσία κάποιας επίσημης στρατιωτικής συμμαχίας εναντίον των ΗΠΑ (εξωτερική εξισορρόπηση) ή μιας σημαντικής αύξησης στις αμυντικές δαπάνες εκ μέρους κάποιας άλλης μεγάλης δύναμης (εσωτερική εξισορρόπηση), μπορούν να ταξινομηθούν σε τέσσερις κατηγορίες.

3.3.1 Εξισορρόπηση της απειλής και όχι της ισχύος

Η πρώτη ομάδα θεωρητικών υποστηρίζει ότι τα κράτη και ιδιαίτερα οι μεγάλες δυνάμεις δεν έχουν συνασπιστεί ενάντια στις ΗΠΑ γιατί αντιλαμβάνονται τις τελευταίες ως μια υπερδύναμη με αγαθές προθέσεις που δεν συνιστά απειλή για τα ζωτικά τους συμφέροντα. Την άποψη αυτή συμμερίζονται κυρίως αμυντικοί ρεαλιστές όπως οι Stephen M. Walt και Robert A. Pape, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι οι ΗΠΑ διαφέρουν από τις κυρίαρχες δυνάμεις του παρελθόντος εν μέρει λόγω της γεωγραφικής τους απομόνωσης από τον υπόλοιπο κόσμο.⁵³

Σύμφωνα με τον Walt⁵⁴ τα κράτη όταν αντιμετωπίζουν μια σημαντική εξωτερική απειλή επιλέγουν είτε να την εξισορροπήσουν είτε να προσδεθούν στο άρμα του ισχυρότερου (bandwagoning). Η εξισορρόπηση συμβαίνει όταν τα κράτη συμμαχούν εναντίον της κυρίαρχης απειλής, ενώ η πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου όταν πρόσκεινται στην πηγή του κινδύνου. Βάσει αυτών των δύο δυνατοτήτων, της αντίθεσης ή της συμμαχίας με την κυρίαρχη εξωτερική απειλή, επιλέγονται οι εκάστοτε σύμμαχοι των κρατών. Η επιλογή της εξισορρόπησης είναι η συνηθέστερη συμπεριφορά και τα κράτη αισθάνονται περισσότερο ασφαλή καθότι η απειλητική δύναμη θα πρέπει να αντιμετωπίσει έναν ενωμένο συνασπισμό. Υπάρχουν δύο κυρίως λόγοι για τους οποίους τα κράτη προτιμούν την εξισορρόπηση. Ο πρώτος λόγος είναι για να εμποδίσουν τον δυνητικό ηγεμόνα να αποκτήσει περισσότερη ισχύ και να κυριαρχήσει στο σύστημα και, ο δεύτερος, επειδή συμμαχώντας με την ασθενέστερη πλευρά μπορούν να χειρίζονται μεγαλύτερο μερίδιο ισχύος εντός της συμμαχίας. Αντίθετα, η πρόσδεση στο άρμα του ισχυρότερου παρέχει μικρότερη συστημική ασφάλεια επειδή το απειλητικό κράτος ενισχύει τη δύναμή του, ενώ ταυτόχρονα μειώνεται η ισχύς των αντιπάλων του. Παρόλα αυτά, η συμπεριφορά του bandwagoning προτιμάται από ορισμένα κράτη λόγω της αντίληψης ότι η ισχύς γενικά προσελκύει υποστήριξη και προσθέτει δύναμη. Τα αδύναμα κράτη που επιλέγουν να

⁵³ Βλ. στο ίδιο, σελ. 42.

⁵⁴ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliance*, σελ. 17-49.

συμμαχήσουν με το ισχυρότερο κράτος προσδοκούν να αποκομίσουν οφέλη από μια ενδεχόμενη νίκη.

Ο Walt αναθεωρεί την αντίληψη άλλων ρεαλιστών (Waltz, Mearsheimer) που εξετάζουν την εξισορρόπηση ή την πρόσδεση στο άρμα του αντιπάλου με όρους ισχύος και δυνατοτήτων. Αντ' αυτού, ο Walt υποστηρίζει ότι τα κράτη επιλέγουν τις εν λόγω συμπεριφορές ανάλογα με το πιο κράτος αποτελεί τη μεγαλύτερη απειλή. Όσο περισσότερο απειλητικό είναι ένα κράτος, τόσο περισσότερο πιθανή είναι η δημιουργία ενός εξισορροπητικού συνασπισμού εναντίον του. Άλλοι παράγοντες που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στη συμπεριφορά των κρατών είναι: η συνολική ισχύς (βάσει του πληθυσμού τους και της βιομηχανικής, στρατιωτικής και τεχνολογικής τους δύναμης), η γεωγραφική εγγύτητα μεταξύ τους και οι επιθετικές προθέσεις του απειλητικού κράτους. Παρόλο που τα κράτη επιλέγουν συνήθως την εξισορρόπηση, εντούτοις, η πρόσδεση στο άρμα του αντιπάλου παραμένει ως ενδεχόμενο, περισσότερο πιθανό όσο πιο αδύναμο είναι ένα κράτος, όταν δεν υπάρχουν διαθέσιμοι σύμμαχοι ή όταν το αποτέλεσμα ενός πολέμου αρχίζει να φαίνεται βέβαιο.⁵⁵

Στον σύγχρονο κόσμο, παρόλο που πολλοί ηγέτες έχουν ανοιχτά τοποθετηθεί υπέρ ενός πολυπολικού κόσμου, οι πραγματικές συμπεριφορές των κρατών δεν συνάδουν με τους συνασπισμούς που νίκησαν τη Γερμανία στους δύο παγκοσμίους πολέμους ή τη Σοβιετική Ένωση στον Ψυχρό Πόλεμο. Ο λόγος που τα άλλα κράτη δεν έχουν σφυρηλατήσει μια επίσημη αντιαμερικανική συμμαχία είναι απλός: οι ΗΠΑ δεν αποτελούν απειλή του ίδιου επιπέδου. Ωστόσο, ορισμένα κράτη έχουν ήδη αρχίσει να ενώνουν τις δυνάμεις τους με ανεπαίσθητους τρόπους και με απώτερο στόχο τον έλεγχο της αμερικανικής ισχύος. Αντί για το σχηματισμό μιας αντιαμερικανικής συμμαχίας οι χώρες αυτές επιλέγουν την «ήπια εξισορρόπηση»: συντονίζουν τις διπλωματικές τους στοχεύσεις για να αντιταχθούν στην αμερικανική πολιτική και να αποκτήσουν περισσότερη επιρροή. Για παράδειγμα η Γαλλία, η Γερμανία και η Ρωσία ακολούθησαν μια κοινή πολιτική που βοήθησε στο να αποτρέψει τις ΗΠΑ να αποσπάσουν την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για την εισβολή στο Ιράκ το 2003.⁵⁶

Όμως, οι προσπάθειες των άλλων δυτικών δυνάμεων να δεσμεύσουν τις ΗΠΑ σε πολυμερείς διαδικασίες και οι συνεπαγόμενες περιστασιακές αντιαμερικανικές κινήσεις παραμένουν μέσα στα πλαίσια της Δυτικής Συμμαχίας και δεν επιδιώκουν ούτε τη διάλυση

⁵⁵ Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί η είσοδος της Τουρκίας στο πλευρό των Συμμάχων κατά την τελευταία φάση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στις 23 Φεβρουαρίου 1945, οκτώ μήνες μετά την απόβαση στη Νορμανδία και όταν η ολοσχερής ήττα της Γερμανίας ήταν προ των πυλών.

⁵⁶ Stephen M. Walt, "Taming American Power".

του NATO, ούτε τη σύσταση στρατηγικού συνασπισμού ενάντια στις ΗΠΑ. Συν τοις άλλοις, οι μεγάλες δυνάμεις που βρίσκονταν στην αμερικανική σφαίρα επιρροής, επί Ψυχρού Πολέμου είχαν ωφεληθεί από την αμερικανική ηγεμονία. Καλυμμένες από την αμερικανική στρατηγική ομπρέλα γνώρισαν δεκαετίες ειρήνης, σταθερότητας, οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας. Στη μεταψυχροπολεμική εποχή μείωσαν τις αμυντικές τους δαπάνες προς όφελος άλλων προτεραιοτήτων (π.χ. κράτος πρόνοιας), συνεχίζοντας να ακολουθούν το αμερικανικό ηγεμονικό άρμα. Ακόμη και η Κίνα και η Ρωσία, που συχνά δυσανασχετούν με τη δυτική έμφαση στη δημοκρατία και τις φιλελεύθερες αξίες της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενδιαφέρονται να αντλήσουν οικονομικά οφέλη από το διεθνές ανοικτό οικονομικό σύστημα που διαχειρίζονται οι ΗΠΑ.⁵⁷ Είναι προφανές από τα παραπάνω ότι οι ΗΠΑ παρότι είναι η ισχυρότερη δύναμη στον κόσμο δεν αποτελούν απειλή για τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις και επειδή, σύμφωνα με τον Walt, τα κράτη εξισορροπούν τις απειλές και όχι την ισχύ, δεν έχει εμφανιστεί μέχρι στιγμής κάποια επίσημη στρατιωτική συμμαχία προς αναχαίτιση της αμερικανικής ισχύος.

3.3.2 Εξισορρόπηση μιας ανερχόμενης δύναμης κι όχι ενός ήδη κατεστημένου ηγεμόνα

Η δεύτερη εξήγηση, διατυπωμένη από τους Stephen G. Brooks και William C. Wohlforth,⁵⁸ υποστηρίζει ότι η θεωρία ισορροπίας της ισχύος προβλέπει την εξισορρόπηση εναντίον ενός αναδύμενου ηγεμόνα, αλλά όχι ενός κράτους που έχει αποκτήσει ήδη ηγεμονική θέση στο διεθνές σύστημα, όπως συνέβη με τις ΗΠΑ μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

Το κύριο χαρακτηριστικό της κατανομής των δυνατοτήτων των κρατών στον σύγχρονο κόσμο είναι η άνευ προηγουμένου πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ. Ενώ πολλοί το αναγνωρίζουν αυτό, λίγοι αντιλαμβάνονται τις συνέπειες: ότι δηλαδή ούτε η θεωρία ισορροπίας της ισχύος ούτε η ιστορική εμπειρία της εμφάνισης των εξισορροπητικών μηχανισμών έχουν εφαρμογή στην περίπτωση των ΗΠΑ στη σημερινή εποχή. Η θεωρία ισορροπίας της ισχύος προβλέπει ότι τα κράτη θα προσπαθήσουν να εμποδίσουν την ανάδυση ενός ηγεμόνα, αλλά δεν λέει τίποτε σχετικά με το τι θα συμβεί μόλις μια χώρα αποκτήσει μια τέτοια θέση στο διεθνές σύστημα. Όλες οι περιπτώσεις των εξισορροπήσεων από τον 17^ο αιώνα έως το 1991 αφορούσαν σε προσπάθειες να αποτραπεί

⁵⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, σελ. 104-106.

⁵⁸ Stephen G. Brooks & William C. Wohlforth, *World out of Balance*, σελ. 22-59

μια αναδύομενη δύναμη από το να διαταράξει το υφιστάμενο status quo. Ουδείς θεωρητικός τους τελευταίους τρεις αιώνες αναρωτήθηκε τι θα συμβεί όταν σε ένα σύστημα η ηγεμονία είναι το status quo. Ενώ αμφότερες –θεωρία και ιστορία– υποστηρίζουν ότι ένας αναδύομενος δυνητικός ηγεμόνας θα πρέπει να ανησυχεί για τους περιορισμούς της ισορροπίας της ισχύος, δεν υπάρχει αντίστοιχος υπαινιγμός για έναν ήδη κατεστημένο ηγεμόνα τουναντίον, όταν η ηγεμονία είναι το status quo τα εμπόδια στην εξισορρόπησή της πολλαπλασιάζονται. Το σημερινό μονοπολικό διεθνές σύστημα επηρεάζει τόσο την εξωτερική και εσωτερική εξισορρόπηση, όσο και το κόστος της εξισορρόπησης.

Όσον αφορά στην εξωτερική εξισορρόπηση, το μονοπολικό σύστημα πολλαπλασιάζει τα ήδη πολύπλοκα προβλήματα που υπήρχαν κατά τη σύναψη των συμμαχιών του παρελθόντος. Η οργάνωση μιας συλλογικής δράσης για την αναχαίτιση μιας αναδύομενης δύναμης ήταν ούτως ή άλλως ένα δύσκολο εγχείρημα. Ο σχηματισμός ενός ανθεκτικού, συνεκτικού συνασπισμού εναντίον ενός κατεστημένου ηγεμόνα αποτελεί μια διαδικασία ακόμη περισσότερο απαιτητική. Οι δυσκολίες των προσπαθειών για την ανατροπή του υφιστάμενου status quo κατά το παρελθόν, τώρα λειτουργούν υπέρ –όχι εναντίον– του ηγεμόνα. Όπως είδαμε προηγουμένως, πολλές μεγάλες δυνάμεις της σύγχρονης εποχής αποτελούν σταθερούς συμμάχους των ΗΠΑ, απολαμβάνοντας σημαντικά οφέλη και ενδεχόμενη προσπάθεια εξισορρόπησης της αμερικανικής ισχύος θα έθετε σε κίνδυνο τα οφέλη αυτά.

Ανάλογα εμπόδια υπάρχουν και στην εσωτερική εξισορρόπηση μέσω εγχώριων μεταρρυθμίσεων που αποβλέπουν στην αύξηση της ισχύος. Το να μιμηθεί ένα κράτος τον ηγεμόνα είναι δύσκολο, το να το κάνει επιτυχημένα είναι ακόμη δυσκολότερο και το να καταφέρει να βρει και να εκμεταλλευτεί τους πόρους που χρειάζονται για να μειωθεί το χάσμα ισχύος είναι ακόμη δυσκολότερο εγχείρημα. Όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά ισχύος μεταξύ των ΗΠΑ και των υπολοίπων κρατών τόσο δυσκολότερο είναι για τα τελευταία να υπερβούν τα εσωτερικά εμπόδια και να αποκτήσουν δύναμη ικανή να απειλήσει την αμερικανική πρωτοκαθεδρία. Το χάσμα ισχύος φαίνεται ξεκάθαρα στις στρατιωτικές δυνατότητες υψηλής τεχνολογίας όπου η υπεροχή των ΗΠΑ είναι αδιαμφισβήτητη. Το εξαιρετικό αυτό πλεονέκτημα των ΗΠΑ δεν περιορίζεται μόνο στο στρατιωτικό οπλοστάσιο, αλλά επεκτείνεται επίσης στις ικανότητες επιτήρησης και συλλογής πληροφοριών στο θέατρο του πολέμου. Η αντιστροφή αυτής της ιδιαίτερα προνομακικής αμερικανικής θέσης θα αποτελούσε έναν ηράκλειο άθλο.

Τελευταίο εμπόδιο στην εξισορρόπηση της αμερικανικής ισχύος στον σύγχρονο μονοπολικό κόσμο αποτελεί το κόστος χρησιμοποίησης των πόρων και της απαιτούμενης στρατηγικής για την αναχαίτιση των ΗΠΑ. Όσο πιο σημαντικά είναι τα τοπικά ζητήματα ασφάλειας σε σύγκριση με τα οφέλη που θα αποκομιστούν από την πιθανή αναχαίτιση των ΗΠΑ, τόσο αυξάνεται το κόστος και μειώνεται η πιθανότητα εξισορρόπησης της αμερικανικής ισχύος. Δύο χαρακτηριστικά του σύγχρονου διεθνούς συστήματος αυξάνουν περαιτέρω τη σημασία των τοπικών ανησυχιών ασφάλειας και συνεπώς το κόστος της εξισορρόπησης. Το πρώτο είναι η γεωγραφία: το κόστος και τα εμπόδια στη μετακίνηση των στρατιωτικών δυνάμεων σε μακρινές αποστάσεις σημαίνουν ότι τα κράτη γενικά θεωρούν τους γείτονές τους ως μεγαλύτερη απειλή από τις απομακρυσμένες χώρες. Δεύτερον, η δραματική αύξηση του αριθμού των μεσαίων και μικρών κρατών από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα έχει αυξήσει τη σπουδαιότητα των τοπικών ζητημάτων ασφάλειας, καθότι οι μεγάλες δυνάμεις έχουν περισσότερους γείτονες στο κατώφλι τους που αποτελούν δυνητικές πηγές εντάσεων.

3.3.3 Εξισορρόπηση των δυνάμεων εντός της περιφέρειας και όχι των «υπερπόντιων εξισορροπητών»

Ο John J. Mearsheimer⁵⁹ παρείχε μια τρίτη εξήγηση υποστηρίζοντας ότι κράτη που έχουν επιτύχει περιφερειακή ηγεμονία –όπως οι ΗΠΑ στο δυτικό ημισφαίριο– προσπαθούν να αποτρέψουν την εμφάνιση ανταγωνιστριών δυνάμεων σε άλλες περιοχές του κόσμου, παίζοντας τον ρόλο του «υπερπόντιου εξισορροπητή». Τα αδύναμα κράτη σε αυτές τις περιοχές ανησυχούν περισσότερο για απειλές προερχόμενες από την εγγύς περιφέρειά τους παρά από απομακρυσμένα σημεία του πλανήτη και κατά συνέπεια δεν θεωρούν τις ΗΠΑ ως άμεση απειλή για τα συμφέροντά τους. Ως εκ τούτου, οι ΗΠΑ, ως υπερπόντιος εξισορροπητής, δεν προκαλούν τη δημιουργία αντίθετων εξισορροπητικών συνασπισμών σε άλλες περιφέρειες του κόσμου.

Το επιχείρημα του Mearsheimer είναι ότι με εξαίρεση τη σπάνια περίπτωση να αποκτήσει κάποιο κράτος σαφή πυρηνική υπεροχή, είναι σχεδόν αδύνατο για οποιοδήποτε κράτος να αποκτήσει πλανητική ηγεμονία. Αυτό συμβαίνει λόγω της δυσκολίας προβολής ισχύος διαμέσου των ωκεανών σε παγκόσμια κλίμακα που οφείλεται στην ανασχετική δύναμη του νερού. Οι μεγάλες υδάτινες εκτάσεις περιορίζουν έντονα τις ικανότητες προβολής ισχύος των χερσαίων δυνάμεων. Η ανασχετική δύναμη του νερού έχει

⁵⁹ John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, σελ. 101-103, 179-180, 240- 251 και 473-480.

σημαντικές συνέπειες όχι μόνο στη χερσαία ισχύ αλλά και στην έννοια της ηγεμονίας, καθιστώντας αδύνατη την επίτευξη πλανητικής ηγεμονίας από κάποιο κράτος (ο Mearsheimer θεωρεί τις ΗΠΑ περιφερειακό και όχι πλανητικό ηγεμόνα). Έτσι οι μεγάλες δυνάμεις στο καλύτερο που έχουν να ελπίζουν είναι στο να κυριαρχήσουν είτε στην περιφέρειά τους, είτε πιθανώς και σε κάποια γειτονική περιφέρεια στην οποία έχουν πρόσβαση δια ξηράς. Κατά τον Mearsheimer, ουδέποτε έχει υπάρξει κάποιος πλανητικός ηγεμόνας, ούτε αναμένεται να υπάρξει κάποιος σύντομα.

Ο λόγος για τον οποίο οι μεγάλες υδάτινες εκτάσεις περιορίζουν δραματικά την ικανότητα προβολής ισχύος ενός στρατού έγκειται στο γεγονός ότι το νερό αποτελεί σημαντικό εμπόδιο όταν ένα ναυτικό προσπαθεί να μεταφέρει το στρατό σε έδαφος, το οποίο ελέγχεται και προστατεύεται επαρκώς από μια αντίπαλη μεγάλη δύναμη. Οι στρατοί που είναι υποχρεωμένοι να διασχίσουν μια μεγάλη υδάτινη έκταση προκειμένου να επιτεθούν σε έναν καλά εξοπλισμένο αντίπαλο έχουν πάντοτε μικρή επιθετική ικανότητα. Ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι γιατί υπάρχουν σημαντικά όρια στον αριθμό των στρατευμάτων και στην ποσότητα της δύναμης πυρός, τα οποία ένα ναυτικό δύναται να μεταφέρει σε μια ναυτική επιχείρηση. Υπάρχει μια θεμελιώδης διαφορά μεταξύ του να μετακινείται ένας στρατός στο νερό και του να μετακινείται στη θάλασσα. Μια μεγάλη δύναμη, την οποία χωρίζει από έναν αντίπαλο μια μεγάλη έκταση γης, μπορεί να κατακτήσει και να θέσει υπό την κατοχή της αυτή τη γη που παρεμβάλλεται και στη συνέχεια να μετακινήσει ανεμπόδιστα το στρατό της μέχρι τα σύνορα του αντιπάλου της. Αντιθέτως, όταν μια μεγάλη δύναμη χωρίζεται από τον αντίπαλό της από μια θαλάσσια επιφάνεια δεν μπορεί να πράξει αναλόγως γιατί δεν είναι δυνατόν να θέσει υπό τη κατοχή της το νερό. Έτσι, όμως, είναι αναγκασμένη να μεταφέρει το στρατό της στα σύνορα του αντιπάλου της δια μέσου της θάλασσας, η οποία της παρέχει σαφώς μικρότερες δυνατότητες μεταφοράς δυνάμεων απ' ό,τι η ξηρά. Κατά συνέπεια η δύναμη πυρός των δυνάμεων εισβολής που μεταφέρονται δια θαλάσσης περιορίζεται σημαντικά. Πέραν τούτου, στη νεότερη εποχή η ανάπτυξη των αεροσκαφών, των υποβρυχίων και των ναυτικών ναρκών έχει αυξήσει σημαντικά τη δυσκολία του να φτάσει κάποιος στις εχθρικές ακτές, ενώ η εμφάνιση των σιδηροδρόμων, των ασφαλοστρωμένων δρόμων, των φορτηγών και των αρμάτων μάχης κατέστησε ακόμη πιο δύσκολη την επικράτηση των αμφίβιων δυνάμεων μετά την αποβίβασή τους στις ακτές (διότι επιτρέπουν στον αμυνόμενο να συγκεντρώσει έγκαιρα μεγάλες δυνάμεις στα σημεία απόβασης ή κοντά σε αυτά).

Κράτη, όπως οι ΗΠΑ, που έχουν πετύχει περιφερειακή ηγεμονία προσπαθούν να εμποδίσουν μεγάλες δυνάμεις άλλων περιφερειών να πράξουν το ίδιο. Για τον λόγο αυτό επιδιώκουν να υπάρχουν τουλάχιστον δύο μεγάλες δυνάμεις σε άλλες περιφέρειες προκειμένου να επικεντρώνουν, λόγω εδαφικής εγγύτητας, το ενδιαφέρον τους η μια στην άλλη, επιτρέποντας στον μακρινό ηγεμόνα να παρακολουθεί με ασφάλεια ως θεατής. Σε περίπτωση που η περιφερειακή εξισορρόπηση αποτύχει τότε αναλαμβάνει να την επιτελέσει ο μακρινός ηγεμόνας, παίζοντας τον ρόλο του «υπερπόντιου εξισορροπητή». Τον ρόλο αυτό οι ΗΠΑ τον υποδύθηκαν στους δύο παγκοσμίους πολέμους όταν εισήλθαν στα πεδία των μαχών μόνο όταν η Γερμανία φάνηκε να κυριαρχεί στην Ευρώπη.⁶⁰

Άλλη μια συνέπεια της ανασχετικής δύναμης του νερού που επιβεβαιώνεται από την ιστορική εμπειρία είναι το γεγονός ότι τα νησιωτικά κράτη (ΗΠΑ, Μεγάλη Βρετανία, Ιαπωνία) είναι λιγότερο ευάλωτα σε επίθεση απ' ό,τι τα ηπειρωτικά (Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία) και ότι τα ηπειρωτικά κράτη δέχονται περισσότερες εισβολές δια ξηράς απ' ό,τι διαμέσου των υδάτων. Πράγματι, η Μεγάλη Βρετανία κατά τους τελευταίους τέσσερις αιώνες ουδέποτε δέχτηκε εισβολή από άλλη μεγάλη δύναμη και το ίδιο ισχύει για τις ΗΠΑ από τότε που έγιναν μεγάλη δύναμη το 1898. Όπως πολύ εύστοχα διατύπωσε κάποτε ένας γάλλος πρέσβης: «Οι ΗΠΑ στο βορρά έχουν έναν αδύναμο γείτονα· στο νότο, επίσης, έναν αδύναμο γείτονα· στην ανατολή, ψάρια, και στη δύση, επίσης, ψάρια».⁶¹ Αντίθετα, η Γαλλία έχει δεχτεί εισβολή από αντίπαλους στρατούς επτά φορές από το 1792 (εκ των οποίων τρεις φορές κατακτήθηκε: 1815, 1870-71 και 1940-41) και όλες οι εισβολές προήλθαν από την ξηρά. Η Ρωσία, τέλος, έχει δεχτεί εισβολή πέντε φορές κατά τους δύο τελευταίους αιώνες, από τις οποίες οι τέσσερις προήλθαν από την ξηρά και μόνο μία από τη θάλασσα (αγγλογαλλική απόβαση στην Κριμαία το 1854).

Όλα τα παραπάνω επισημαίνουν το γεγονός ότι οι μεγάλες υδάτινες εκτάσεις καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολο για έναν στρατό να εισβάλει σε έδαφος που το υπερασπίζεται μια καλά εξοπλισμένη δύναμη. Αντίστοιχα, οι νησιωτικές δυνάμεις δεν αναμένεται να ξεκινήσουν κατακτητικούς πολέμους εναντίον άλλων μεγάλων δυνάμεων γιατί είναι αναγκασμένες να διασχίσουν μεγάλες υδάτινες εκτάσεις για να φτάσουν στο στόχο τους που περιορίζουν την ικανότητα προβολής της ισχύος τους –οι ΗΠΑ, η Μεγάλη Βρετανία και η Ιαπωνία ποτέ δεν έχουν απειλήσει να κατακτήσουν κάποια άλλη μεγάλη δύναμη.

⁶⁰ John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, “The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy”, σελ. 74.

⁶¹ Αναφέρεται στο ίδιο, σελ. 72.

Οι δύο μεγάλοι ωκεανοί που χωρίζουν τις ΗΠΑ από τον υπόλοιπο κόσμο και τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις του ανατολικού ημισφαιρίου αποτελούν τη σημαντικότερη διαφορά που χαρακτηρίζει τις ΗΠΑ σε σχέση με τις ηγέτιδες δυνάμεις άλλων εποχών. Οι μεγάλες δυνάμεις του παρελθόντος, εβρισκόμενες στην μεγάλη ευρασιατική μάζα και λόγω γεωγραφικής εγγύτητας, προκαλούσαν το φόβο και απειλούσαν με κατάκτηση τα γειτονικά κράτη, τα οποία ήταν αναγκασμένα να προβούν στη δημιουργία εξισορροπητικών συνασπισμών προς αναχαίτιση της απειλής. Αντίθετα, οι ΗΠΑ ουδέποτε προσπάθησαν να κατακτήσουν εδάφη στην Ευρώπη ή στη Βορειοανατολική Ασία και παρότι είχαν –και συνεχίζουν να έχουν– τη δυνατότητα να προβάλουν ισχύ στο ανατολικό ημισφαίριο, εντούτοις, δεν είναι σε θέση να επεκταθούν εδαφικά σε αυτό. Υπό τις δεδομένες συνθήκες και για λόγους που απορρέουν τόσο από την ιστορική εμπειρία, όσο και τη γεωγραφία, οι μεγάλες δυνάμεις του ανατολικού ημισφαιρίου ανησυχούν περισσότερο για ζητήματα ασφάλειας στην εγγύς τους περιφέρεια και δεν νιώθουν να απειλούνται από τις μακρινές ΗΠΑ, ούτε αισθάνονται την ανάγκη να συμμαχήσουν εναντίον τους.

3.3.4 Εξισορρόπηση των χερσαίων και όχι των ναυτικών δυνάμεων

Η τελευταία ερμηνεία σχετικά με την απουσία της εξισορρόπησης των ΗΠΑ στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο διατυπώθηκε από τους Jack S. Levy και William R. Thomson⁶² και υποστηρίζει ότι η θεωρία ισορροπίας της ισχύος έχει εφαρμογή σε χερσαία/ηπειρωτικά και όχι σε θαλάσσια συστήματα. Οι κυρίαρχες χερσαίες δυνάμεις με μεγάλους στρατούς αποτελούν πολύ μεγαλύτερη απειλή για τα υπόλοιπα κράτη απ' ό,τι οι κυρίαρχες ναυτικές δυνάμεις, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται εξισορροπητικοί συνασπισμοί μόνο ενάντια στις πρώτες. Όπως οι αλλοτινές μεγάλες δυνάμεις σπάνια εξισορρόπησαν τη βρετανική ναυτική ισχύ στο αποκορύφωμά της κατά τον 19^ο αιώνα ή την ολλανδική ναυτική ισχύ που κυριαρχούσε στις θάλασσες κατά τα τέλη του 17^{ου} αιώνα, έτσι και οι σημερινές μεγάλες δυνάμεις δεν συνασπίζονται εναντίον της σύγχρονης ναυτικής υπερδύναμης που είναι οι ΗΠΑ. Αντίθετα, όλοι οι μεγάλοι εξισορροπητικοί συνασπισμοί του παρελθόντος δημιουργήθηκαν εναντίον χερσαίων δυνάμεων: της Ισπανίας τον 16^ο αιώνα, της Γαλλίας τον 17^ο αιώνα και στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και της Γερμανίας τον 20^ο αιώνα. Η υπόθεση σχετικά με τις χερσαίες και τις ναυτικές δυνάμεις

⁶² Jack S. Levy and William R. Thomson, *Causes of War*, σελ. 43. Σε μεγάλο βαθμό η ερμηνεία των Levy και Thomson προέρχεται από την προηγηθείσα ανάλυση του Mearsheimer για την ανασχετική δύναμη του νερού και τις επιπτώσεις της στις δυνατότητες προβολής ισχύος των νησιωτικών δυνάμεων.

εξηγεί επίσης το γιατί οι μεγάλες δυνάμεις μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου εξισορρόπησαν τη Σοβιετική Ένωση –την ηγέτιδα δύναμη της Ευρασίας– και όχι τις ΗΠΑ –την ηγέτιδα δύναμη παγκοσμίως. Ο λόγος λοιπόν που δεν εξισορροπείται η σημερινή αμερικανική ισχύς είναι γιατί ο μηχανισμός της ισορροπίας της ισχύος λειτουργεί εναντίον των χερσαίων δυνάμεων που απειλούν να διαταράξουν το υφιστάμενο status quo και όχι εναντίον των ναυτικών δυνάμεων, όπως οι ΗΠΑ, οι οποίες δεν αποτελούν απειλή για τα υπόλοιπα κράτη.

Ολοκληρώνοντας το πρώτο μέρος της εργασίας η ανάλυση μέχρι στιγμής επικεντρώθηκε στο διεθνές σύστημα, στις δυνάμεις που επενεργούν εντός του και στο πως αυτές οι δυνάμεις επηρεάζουν τη συμπεριφορά των κρατών, ώστε να σχηματίζονται ισορροπίες της ισχύος. Οι διαμορφωθείσες ισορροπίες εντοπίστηκαν κατ' επανάληψη σε διάφορες φάσεις των τελευταίων πέντε αιώνων ιστορίας, γεγονός που αποτελεί ισχυρό επιχείρημα υπέρ της επιβεβαίωσης της θεωρίας ισορροπίας της ισχύος. Η περιγραφή κατέληξε στη σημερινή κατάσταση του διεθνούς συστήματος, την οποία χαρακτηρίζει η κυρίαρχη θέση των ΗΠΑ στον παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος για πρωτόγνωρα μεγάλο χρονικό διάστημα, κάτι που φαίνεται να μη συνάδει με τις επιταγές της θεωρίας. Για να ερμηνευθεί αυτή η φαινομενική απόκλιση από τις προσδοκίες της θεωρίας στην περίπτωση των ΗΠΑ, η ανάλυση στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα μεταφερθεί από το διεθνές σύστημα των κρατών στο φυσικό σύστημα των Ειδών, ώστε μέσω των αναλογιών και αντιστοιχιών των δύο συστημάτων, να συναχθούν τα αντίστοιχα συμπεράσματα που θα επιβεβαιώνουν εκ νέου τη θεωρία υπό μια νέα οπτική.

ΜΕΡΟΣ II

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ Ή Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΠΡΟΣΑΡΜΟΖΟΜΕΝΟΥ

4.1 Εισαγωγή

Ο Κάρολος Ροβέρτος Δαρβίνος (12 Φεβρουαρίου 1809 – 19 Απριλίου 1882) ήταν Άγγλος φυσιολόγος και γεωλόγος, ο οποίος έμεινε στην ιστορία ως ο θεμελιωτής της θεωρίας της εξέλιξης. Ήταν ο εισηγητής του μηχανισμού της φυσικής επιλογής μέσω του οποίου συντελείται η εξέλιξη των ειδών, ισχυριζόμενος ότι όλα τα είδη προέρχονται από κοινούς προγόνους και έχουν διαμορφωθεί με την πάροδο του χρόνου. Σε κοινή δημοσίευση με τον Άλφρεντ Ράσελ Γουάλας εισήγαγε τη θεωρία της φυσικής επιλογής, στην οποία ο αγώνας για επιβίωση δημιουργεί τη διακλάδωση των ειδών και έχει παρόμοια αποτελέσματα με την πρακτική της τεχνητής επιλογής .

Στα 1830, ο νεαρός τότε φυσιολόγος Κάρολος Δαρβίνος ολοκλήρωσε ένα ταξίδι, κάνοντας το γύρο του κόσμου με τη φρεγάτα «Beagle» (Ιχνηλάτης). Στο τέλος του ταξιδιού του, ο Δαρβίνος είχε συλλέξει πλήθος στοιχείων που σχετίζονταν με την εξέλιξη, χωρίς ακόμη να γνωρίζει τι την προκαλούσε. Η πρωτοποριακή θεωρία του Δαρβίνου γεννήθηκε όταν το 1838 διάβασε ένα δοκίμιο σχετικά με την αύξηση του ανθρώπινου πληθυσμού. Ο Άγγλος συγγραφέας του δοκιμίου, Τόμας Μάλθους, υποστήριζε ότι ο ανθρώπινος πληθυσμός έχει την τάση να αυξάνεται, ξεπερνώντας τη διαθέσιμη ποσότητα τροφίμων και δημιουργώντας ανταγωνισμό για τους περιορισμένους φυσικούς πόρους. Ο Δαρβίνος αντιλήφθηκε αμέσως τη σημασία αυτής της ιδέας: ο ανταγωνισμός είναι παρών και στη φύση, προκαλώντας συνεχή αγώνα για επιβίωση.

Στο βιβλίο του *On the Origin of Species by Means of Natural Selection*, το οποίο συνήθως αναφέρεται ως *Origin of Species*⁶³ (Η Καταγωγή των Ειδών) και εκδόθηκε στις 22 Νοεμβρίου 1859, καθιέρωσε την εξέλιξη από κοινή καταγωγή ως την πρωταρχική επιστημονική εξήγηση για την ποικιλότητα στη φύση. Στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι κυριότερες έννοιες και δυνάμεις που επενεργούν στο φυσικό σύστημα,

⁶³ Στο έργο αυτό βασίζεται το παρόν κεφάλαιο.

με κυριότερη τη φυσική επιλογή ή, όπως αλλιώς λέγεται, την επιβίωση του καλύτερα προσαρμοζόμενου, και το πως ο μηχανισμός της επενεργεί στα διάφορα Είδη του ζωικού και φυτικού βασιλείου, καθιστώντας δυνατή τη συνεχή εξέλιξη των πολύπλοκων μορφών ζωής του πλανήτη.

4.2 Μεταβλητότητα των Ειδών σε εξημερωμένη κατάσταση

Παρατηρώντας την απέραντη ποικιλία των καλλιεργούμενων φυτών και των κατοικίδιων ζώων, τα οποία παραλλάχτηκαν κατά τη διάρκεια των αιώνων, ζώντας στα πιο διαφορετικά κλίματα και κάτω από την πιο διαφορετική μεταχείριση, προκύπτει ότι αυτή η μεγάλη μεταβλητότητα οφείλεται στο ότι τα κατοικίδια πλάσματα αναπτύχθηκαν κάτω από όρους διαβίωσης (συνθήκες ζωής) λιγότερο ομοιόμορφους και κάπως διαφορετικούς από τους όρους διαβίωσης στους οποίους ήταν εκτεθειμένα τα Είδη που υπήρξαν πρόγονοί τους. Είναι ολοφάνερο πως για να προκληθεί κάποια σοβαρή παραλλαγή στα ενόργανα – έμβια– όντα πρέπει να εκτεθούν σε νέες συνθήκες ζωής για πολλές γενιές. Πρόδηλο επίσης είναι ότι από τη στιγμή που ένας οργανισμός αρχίζει να παραλλάζει, εξακολουθεί να μεταβάλλεται για πολλές γενιές. Δεν υπάρχει περίπτωση μεταβλητού οργανισμού που να σταμάτησε η μεταβλητότητά του ενόσω βρισκόταν σε συνθήκες καλλιέργειας (για τα φυτά) ή εξημέρωσης (για τα ζώα).

Οι όροι διαβίωσης φαίνεται ότι επιδρούν με δύο διαφορετικούς τρόπους: πρώτον, άμεσα, πάνω σε ολόκληρο τον οργανισμό ή σε ορισμένα μέρη του και, δεύτερον, έμμεσα, επάνω στο σύστημα αναπαραγωγής. Αναφορικά με την άμεση επίδραση των όρων διαβίωσης πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι έχει να κάνει με δύο παράγοντες: τη φύση του οργανισμού και τη φύση των εξωτερικών συνθηκών. Φαίνεται πως σπουδαιότερος από τους δύο παράγοντες είναι ο πρώτος, καθότι, μερικές φορές, παρουσιάζονται παρόμοιες ή σχεδόν παρόμοιες παραλλαγές κάτω από ανόμοιες συνθήκες, και αντίθετα, ανόμοιες παραλλαγές εμφανίζονται κάτω από συνθήκες που φαίνονται σχεδόν ομοιόμορφες. Τα αποτελέσματα της επίδρασης αυτής στους απογόνους είναι είτε καθορισμένα, είτε ακαθόριστα. Θεωρούνται καθορισμένα όταν όλοι –ή σχεδόν όλοι– οι απόγονοι των ατόμων που έζησαν εκτεθειμένα σε ορισμένες συνθήκες για αρκετές γενιές, μεταβάλλονται με τον ίδιο τρόπο, όπως είναι για παράδειγμα οι μικρές αλλαγές στο ανάστημα του ατόμου ανάλογα με την ποσότητα τροφής που λαμβάνεται, στο χρώμα ανάλογα με τη φύση της τροφής, στο πάχος του δέρματος και στο τρίχωμα ανάλογα με το κλίμα κ.α. Σύμφωνα με την εκδοχή των καθορισμένων αποτελεσμάτων, αν η ίδια αιτία

επιδρούσε ομοιόμορφα σε πολλά άτομα για πάρα πολλές γενιές, τότε όλα θα μεταβάλλονταν πιθανότατα κατά τον ίδιο τρόπο.

Σε σύγκριση με την καθορισμένη μεταβλητότητα, η ακαθόριστη μεταβλητότητα αποτελεί συνηθέστερο αποτέλεσμα της αλλαγής των συνθηκών ζωής και ίσως να έχει παίξει σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση της κάθε εξημερωμένης ράτσας φυτού ή ζώου. Η ακαθόριστη μεταβλητότητα παρατηρείται στις αμέτρητες μικρές ιδιομορφίες που κάνουν τα άτομα του ίδιου Είδους να ξεχωρίζουν το ένα από το άλλο και που δεν μπορούν να εξηγηθούν με την κληρονομική μεταβίβασή τους από τον γονέα ή κάποιο μακρινότερο πρόγονο. Όλες οι τέτοιου είδους μορφολογικές παραλλαγές που παρουσιάζονται ανάμεσα στα άτομα που ζουν μαζί, ανεξάρτητα από το εάν είναι ανεπαίσθητες ή εξαιρετικά έντονες, μπορούν να θεωρηθούν σαν ακαθόριστα αποτελέσματα της επίδρασης των συνθηκών ζωής στον κάθε οργανισμό, όπως σχεδόν παρόμοια ακαθόριστα αποτελέσματα έχει και η επίδραση της ψύξης σε διάφορα άτομα, όπου, ανάλογα με την κρύση τους ή τη σωματική τους κατάσταση, προκαλεί βήχα ή κρυολογήματα, ρευματισμούς ή φλεγμονή κάποιων οργάνων.

Όσον αφορά στην έμμεση δράση της αλλαγής των όρων διαβίωσης, δηλαδή στην μεταβλητότητα που οφείλεται στην επίδραση της αλλαγής των συνθηκών ζωής στο αναπαραγωγικό σύστημα, μπορεί να ειπωθεί ότι τα στοιχεία που οδηγούν σε αυτό το συμπέρασμα είναι τα εξής: πρώτον, η εξαιρετικά μεγάλη ευαισθησία του αναπαραγωγικού συστήματος σε κάθε αλλαγή των συνθηκών ζωής και, δεύτερον, η μεγάλη αναλογία που υπάρχει μεταξύ της μεταβλητότητας που εκδηλώνεται μετά τη διασταύρωση ξεχωριστών Ειδών με εκείνη που διαπιστώνουμε στα ζώα και στα φυτά όταν μεγαλώνουν κάτω από καινούργιες ή μη φυσικές συνθήκες. Σχετικά με το πρώτο αφθονούν τα περιστατικά που αποδεικνύουν πόσο υπερβολικά ευαίσθητο είναι το αναπαραγωγικό σύστημα ακόμα και σε πολύ ελαφρές αλλαγές στις συνθήκες του περιβάλλοντος. Τίποτε δεν είναι πιο εύκολο από την εξημέρωση ενός ζώου, αλλά και τίποτε δεν είναι πιο δύσκολο για ένα ζώο που ζει περιορισμένο να αποκτήσει απογόνους, ακόμη και στην περίπτωση που το ζευγάρι αποτελεί εύκολη υπόθεση. Μάλιστα, όπως υποστηρίζει ο Jared Diamond,⁶⁴ τα προβλήματα αναπαραγωγής σε καθεστώς αιχμαλωσίας ματαίωσαν τις προσπάθειες εξημέρωσης αρκετών ζώων, με προεξάρχουσα περίπτωση το τσιτάχ, του ταχύτερου από όλα τα χερσαία ζώα, παρά το έντονο ενδιαφέρον του ανθρώπου να το εξημερώσει για χιλιάδες χρόνια. Εξίσου όμως αφθονούν τα παραδείγματα προς την αντίθετη κατεύθυνση:

⁶⁴ Jared Diamond, *Guns, Germs and Steel*, σελ. 168-175.

σαρκοβόρα ζώα που προέρχονται ακόμη και από τροπικές χώρες να πολλαπλασιάζονται σχετικά εύκολα στην Αγγλία ή ζώα που αναπαράγονται επίσης εύκολα κάτω από μη φυσικές συνθήκες ή συνθήκες αιχμαλωσίας, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τα κουνέλια ή τα κουνάβια. Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν πόσο παράξενοι είναι οι νόμοι που διέπουν την αναπαραγωγή των ζώων όταν ζουν σε συνθήκες περιορισμού.

4.2.1 Συνήθειες και χρήση ή αχρησία των μερών

Η αλλαγή στις συνήθειες έχει κληρονομικά αποτελέσματα όπως φαίνεται με την αλλαγή στην περίοδο της ανθοφορίας των φυτών όταν μεταφερθούν από ένα κλίμα σε κάποιο άλλο. Στα ζώα η εντονότερη χρήση ή η αχρησία κάποιου μέρους έχει ακόμη μεγαλύτερη επίδραση. Έτσι, ο λόγος που τα κόκαλα της φτερούγας της κατοικίδιας πάπιας είναι ελαφρύτερα από της αγριόπαπιας, ενώ τα κόκαλα των ποδιών της είναι βαρύτερα σε σχέση με το βάρος ολόκληρου του σκελετού, μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι η κατοικίδια πάπια πετάει πολύ λιγότερο και περπατάει πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι άγριοι πρόγονοί της.

4.2.2 Αλληλεξαρτημένη παραλλαγή

Η μεταβλητότητα υπακούει σε πολλούς νόμους ένας από τους οποίους ονομάζεται αλληλεξαρτημένη παραλλαγή: σημαντικές μεταβολές στο έμβρυο ή στην προνύμφη πιθανότατα θα επιφέρουν μεταβολές και στο ώριμο ζώο. Μερικά παραδείγματα αλληλεξάρτησης είναι εντελώς παράδοξα. Έτσι, όσες γάτες είναι κάτασπρες κι έχουν γαλανά μάτια, είναι συνήθως κουφές ή τα άτριχα σκυλιά έχουν ελαττωματικά δόντια. Επίσης, όσα περιστέρια έχουν κοντό ράμφος, έχουν και μικρά πόδια και, αντίστροφα, όσων περιστεριών το ράμφος είναι μακρύ, τα πόδια τους είναι μεγάλα. Σύμφωνα με τα παραπάνω, αν ο άνθρωπος συνεχίσει την επιλογή, κάνοντας με τον τρόπο αυτό πιο έντονη μια οποιαδήποτε ιδιομορφία, είναι σχεδόν βέβαιο ότι, χάρη στους μυστηριώδεις νόμους της αλληλεξάρτησης, θα μεταβάλλει ακούσια κι άλλα μέρη του οργανισμού. Τα διάφορα μέρη του οργανισμού είναι τόσο στενά συνδεδεμένα κατά την αύξηση και την ανάπτυξή του, που, όταν παρουσιαστούν οι παραμικρές μεταβολές σε οποιοδήποτε μέρος και συσσωρευτούν με τη φυσική επιλογή, θα μεταβληθούν αναγκαστικά και τα άλλα μέρη του.

4.2.3 Κληρονομικότητα

Δεν είναι όλες οι παραλλαγές μεταβιβάσιμες κληρονομικά, αλλά ο αριθμός και η ποικιλομορφία των κληρονομικών παρεκκλίσεων κατασκευής, ασχέτως αν αυτές είναι

μεγάλης ή μικρής φυσιολογικής σημασίας, είναι άπειρος. Η κληρονομικότητα οποιουδήποτε χαρακτηριστικού είναι ο κανόνας, ενώ η μη κληρονομικότητα αποτελεί την εξαίρεση. Παρόλο που οι νόμοι της κληρονομικότητας είναι, εν πολλοίς, άγνωστοι, εντούτοις, υπάρχει ένας σημαντικός κανόνας που μπορεί να αποτελέσει μια αξιόπιστη βάση: οι ιδιομορφίες που παρουσιάζονται σε μια ορισμένη περίοδο της ζωής, έχουν την τάση να ξαναπαρουσιάζονται στους απογόνους όταν φτάσουν σε αντίστοιχη ηλικία ή ενίοτε και νωρίτερα. Ο κανόνας αυτός δεν αναφέρεται μόνο σε ιδιομορφίες κατασκευής, όπως για παράδειγμα τα κέρατα των βοδιών που εμφανίζονται στους απογόνους μόνο όταν φτάσουν στην ωριμότητα, αλλά αφορά επίσης και στις διάφορες ασθένειες. Τέλος, ο ισχυρισμός ότι οι εξημερωμένες ποικιλίες (φυτών ή ζώων) εκδηλώνουν έντονες τάσεις επαναστροφής, ότι δηλαδή τείνουν να χάσουν τα επίκτητα χαρακτηριστικά τους και να αποκτήσουν τα χαρακτηριστικά της αρχέγονης γενιάς τους, εάν ξαναγυρίσουν σε άγρια κατάσταση, είναι αβάσιμος και δεν υπάρχει ίχνος στοιχείων που να συνηγορούν υπέρ μιας τέτοιας άποψης. Γενικότερα, παρατηρώντας τις κληρονομικές ποικιλίες ή ράτσες των εξημερωμένων ζώων και φυτών και συγκρίνοντάς τες με άλλα συγγενικά τους Είδη, στην κάθε εξημερωμένη ράτσα διακρίνεται λιγότερη ομοιομορφία χαρακτηριστικών απ' όση παρουσιάζουν τα γνήσια Είδη.

4.3 Μεταβλητότητα των Ειδών σε φυσική κατάσταση

Κατά καιρούς έχουν αποδοθεί διάφοροι ορισμοί για την έννοια του Είδους. Γενικά ο όρος «Είδος» περιλαμβάνει το άγνωστο στοιχείο μιας πράξης δημιουργίας, ενώ ο όρος «ποικιλία» αναφέρεται γενικά σε μια ομάδα ατόμων κοινής καταγωγής. Το θέμα που τίθεται εδώ είναι αν ξαφνικές και σημαντικές παρεκκλίσεις, σαν αυτές που συμβαίνουν στα εξημερωμένα ζώα και φυτά, διαδίδονται σταθερά και σε φυσική κατάσταση. Η απάντηση φυσικά είναι καταφατική. Σχεδόν οποιοδήποτε μέρος του κάθε ενόργανου όντος είναι τόσο ωραία συσχετισμένο με τις περίπλοκες συνθήκες ζωής που φαίνεται απίθανο να δημιουργήθηκε άμεσα τέλειο, όσο απίθανο θα ήταν να είχε εφευρεθεί μια πολύπλοκη μηχανή σε τέλεια κατάσταση από τον άνθρωπο μονομιάς.

4.3.1 Ατομικές διαφορές

Είναι φανερό πως όλα τα άτομα του ίδιου Είδους δεν είναι φτιαγμένα από το ίδιο καλούπι. Οι ατομικές διαφορές έχουν πολύ μεγάλη σημασία γιατί κληρονομούνται συχνά και παρέχουν το υλικό στο οποίο μπορεί να επενεργεί η φυσική επιλογή και να τις συσσωρεύει, με τον ίδιο τρόπο που ο άνθρωπος συσσωρεύει τις ατομικές διαφορές των εξημερωμένων ζώων και φυτών προς μια δεδομένη κατεύθυνση. Πέραν τούτου, τα μέρη ή

τα γνωρίσματα που θεωρούνται σημαντικά, είτε από φυσιολογική άποψη είτε από άποψη ταξινόμησης, ποικίλουν ορισμένες φορές σε άτομα του ίδιου Είδους (π.χ. η διακλάδωση των κύριων νεύρων που βρίσκονται στο μεγάλο κεντρικό γάγγλιο ποικίλλει σημαντικά μεταξύ ατόμων του εντόμου *Coccus*). Επομένως, τα άτομα του ίδιου Είδους παρουσιάζουν συχνά μεγάλες διαφορές στην κατασκευή και σε κάποιες περιπτώσεις εμφανίζονται ακόμη και συμπτώματα διμορφισμού ή τριμορφισμού τόσο στα ζώα, όσο και στα φυτά. Υπάρχουν, τέλος, τα λεγόμενα αμφίβολα Είδη, στα οποία ανήκουν οι μορφές εκείνες που φέρουν σε μεγάλο βαθμό τον χαρακτήρα του Είδους, ωστόσο, μοιάζουν τόσο πολύ με άλλες μορφές ή είναι τόσο στενά συνδεδεμένες μαζί τους με ενδιάμεσες διαβαθμίσεις που είναι αμφίβολη η ταξινόμησή τους ως ξεχωριστά Είδη.

Τα Είδη δεν είναι αμετάβλητες δημιουργίες. Βέβαια, δεν υπάρχει σαφής διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα Είδη και στα υπο-Είδη, δηλαδή στις μορφές εκείνες που πλησιάζουν αλλά δεν φτάνουν στο Είδος, ή ακόμα ανάμεσα στα υπο-Είδη και σε καλά ξεχωρισμένες ποικιλίες ή, τέλος, ανάμεσα σε μικρότερες ποικιλίες και σε ατομικές διαφορές. Για το λόγο αυτό οι ατομικές διαφορές είναι ιδιαίτερα μεγάλης σημασίας γιατί αποτελούν τα πρώτα βήματα προς τις ανεπαίσθητες ποικιλίες, οι οποίες αποτελούν προθάλαμο των πιο ξεκάθαρων και μόνιμων ποικιλιών, οι οποίες με τη σειρά τους θεωρούνται σαν βαθμίδες προς περισσότερο έντονες και διαρκείς ποικιλίες και οι οποίες οδηγούν προς τα υπο-Είδη και ακολούθως προς στα Είδη. Το πέρασμα από το ένα στάδιο στο άλλο μπορεί να είναι το απλό αποτέλεσμα της φύσης του οργανισμού και των διαφόρων φυσικών συνθηκών στις οποίες βρέθηκε εκτεθειμένος για πολύ χρόνο. Αλλά στην περίπτωση των πιο σημαντικών χαρακτηριστικών, τα οποία αποτελούν δείγματα προσαρμογής, το πέρασμα από το ένα στάδιο διαφοράς στο άλλο μπορεί να αποδοθεί με κάθε βεβαιότητα στη συσσωρευτική δύναμη της φυσικής επιλογής –που θα εξηγηθεί παρακάτω– και στα αποτελέσματα της αυξημένης χρήσης ή αχρησίας των μερών. Μια σαφώς καθορισμένη ποικιλία μπορεί επομένως να θεωρηθεί σαν Είδος «εν τω γενέσθαι» (στη γένεσή του), όπου το Είδος αναφέρεται σε μια ομάδα ατόμων που μοιάζουν πολύ μεταξύ τους, ενώ η ποικιλία χαρακτηρίζει λιγότερο διακριτές και περισσότερο ευμετάβλητες μορφές. Το πλήθος των διαφορών αποτελεί πολύ σπουδαίο κριτήριο για να καθοριστεί αν δύο μορφές πρέπει να ταξινομηθούν σαν Είδη ή ποικιλίες. Τα Είδη δεν είναι τίποτε άλλο από διακριτές και καλά καθορισμένες ποικιλίες. Αναμφίβολα πάντως, υπάρχει ένα σημαντικό σημείο διαφοράς ανάμεσα στις ποικιλίες και τα Είδη: οι διαφορές μεταξύ των ποικιλιών, όταν συγκριθούν μεταξύ τους ή με τα γονικά τους Είδη, είναι πολύ μικρότερες απ' όσο είναι ανάμεσα στα

Είδη του ίδιου γένους. Οι μικρότερες διαφορές ανάμεσα στις ποικιλίες τείνουν να μεγαλώσουν και να φτάσουν τις μεγαλύτερες διαφορές ανάμεσα στα Είδη.

4.3.2 Τα Είδη που ποικίλουν περισσότερο είναι όσα έχουν εκτεταμένο χώρο ενδημίας, τα πολύ διαδεδομένα και τα κοινά

Τα φυτά που έχουν εκτεταμένο χώρο ενδημίας (ευρεία εξάπλωση) παρουσιάζουν συνήθως ποικιλίες με διάφορες ομάδες έμβιων όντων, κάτι που εξηγείται εύκολα εφόσον είναι εκτεθειμένα σε διάφορες φυσικές συνθήκες και έρχονται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους. Τα Είδη που είναι πιο κοινά, δηλαδή που έχουν τα περισσότερα άτομα, και τα Είδη που είναι πιο διαδεδομένα μέσα στη χώρα τους, δημιουργούν συχνότερα ποικιλίες με αρκετά ξεχωριστά χαρακτηριστικά. Για το λόγο αυτό τα επικρατούντα ή όπως θα μπορούσαν να ονομαστούν, κυρίαρχα Είδη –εκείνα που έχουν τη μεγαλύτερη εξάπλωση, που είναι τα πλέον διαδεδομένα στη χώρα τους και τα πιο πολυάριθμα– παράγουν πιο συχνά ευδιάκριτες ποικιλίες ή, όπως αλλιώς ονομάζονται, Είδη «εν τω γενάσθαι». Είδη που είναι ήδη κυρίαρχα είναι πιθανότερο να δώσουν απογόνους που, αν και αλλαγμένοι σε κάποιο βαθμό, θα κληρονομήσουν τα πλεονεκτήματα εκείνα που επέτρεψαν στους γονείς τους να επικρατήσουν πάνω στους συμπατριώτες τους. Ο παραπάνω ισχυρισμός για επικράτηση αφορά μόνο στις μορφές που βρίσκονται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους· ιδιαίτερα σε μέλη του ίδιου γένους ή τάξης που έχουν σχεδόν τις ίδιες συνθήκες.

Έχει παρατηρηθεί πως ανάμεσα στα μεγαλύτερα γένη (εκείνα που περιλαμβάνουν μεγαλύτερο αριθμό Ειδών) και στα μικρότερα γένη, η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει μεγαλύτερο αριθμό κοινών, πολύ διαδεδομένων ή κυρίαρχων Ειδών. Κατά συνέπεια στα μεγαλύτερα γένη αναμένεται να υπάρχει μεγαλύτερος αναλογικά αριθμός κυρίαρχων Ειδών. Οποδήποτε σχηματίστηκαν πολλά Είδη ενός γένους, τα Είδη αυτά παρουσιάζουν έναν αριθμό ποικιλιών πάνω από το μέσο όρο. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα μεγάλα γένη ποικίλουν πάρα πολύ και αυξάνουν έτσι τον αριθμό των Ειδών τους ή πως κανένα μικρό γένος δεν ποικίλει και δεν αυξάνει τον αριθμό των Ειδών του, καθώς υπάρχουν πολλά παραδείγματα μικρών γενών που αυξήθηκαν πολύ και μεγάλων γενών που έφτασαν στο ανώτατο όριο και κατόπιν παρήκμασαν και εξαφανίστηκαν. Εντούτοις, όταν σχηματιστούν πολλά Είδη ενός γένους, κατά κανόνα, εξακολουθούν να σχηματίζονται πολλά και η τάση αυτή συνεχίζεται. Έτσι τα μεγαλύτερα γένη τείνουν να γίνουν ακόμη μεγαλύτερα και σε όλη τη φύση οι μορφές της ζωής που κυριαρχούν ήδη τείνουν να γίνουν ακόμη πιο κυρίαρχες, δημιουργώντας πολλούς παραλλαγμένους και κυρίαρχους απογόνους.

4.4 Ο αγώνας για την ύπαρξη

Έχοντας πιστοποιήσει το γεγονός ότι ανάμεσα στα ενόργανα όντα σε φυσική κατάσταση παρουσιάζεται κάποια ατομική ποικιλομορφία, το ερώτημα που αυτομάτως τίθεται είναι το πώς πραγματοποιήθηκαν όλες αυτές οι θαυμαστές προσαρμογές ενός μέρους του οργανισμού με ένα άλλο και με τις συνθήκες ζωής και του ενός έμβιου όντος με κάποιο άλλο. Πώς συμβαίνει ποικιλίες (Είδη «εν τω γενάσθαι») να μεταβληθούν τελικά σε πραγματικά και ξεχωριστά Είδη που στις περισσότερες περιπτώσεις διαφέρουν φανερά μεταξύ τους πολύ περισσότερο απ' όσο διαφέρουν οι ποικιλίες του ίδιου Είδους; Όλα αυτά είναι επακόλουθα του αγώνα για την επιβίωση. Χάρη στον αγώνα αυτό, μεταβολές, όσο ασήμαντες κι αν είναι και από οποιαδήποτε αιτία κι αν προέρχονται, εφόσον είναι σε οποιοδήποτε βαθμό επωφελείς στα άτομα ενός Είδους, στις περίπλοκες σχέσεις τους με άλλα έμβια όντα, θα τείνουν στη διατήρηση παρόμοιων ατόμων και θα κληρονομηθούν γενικά από τους απογόνους τους. Οι απόγονοι έτσι θα έχουν περισσότερες πιθανότητες επιβίωσης γιατί από τα πολλά άτομα οποιουδήποτε Είδους που γεννιούνται περιοδικά μονάχα ένας μικρός αριθμός μπορεί να επιζήσει. Ο Δαρβίνος, όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, ονόμασε την αρχή σύμφωνα με την οποία κάθε μικρή μεταβολή, αν είναι χρήσιμη, διατηρείται, με τον όρο «Φυσική Επιλογή» για να την διακρίνει από την ικανότητα του ανθρώπου, επίσης, να επιλέγει. Η φυσική επιλογή είναι μια δύναμη συνεχώς έτοιμη για δράση κι απείρως ανώτερη από τις αδύναμες προσπάθειες του ανθρώπου, όπως τα έργα της φύσης είναι ανώτερα από τα έργα της τέχνης.

Ο όρος αγώνας για την ύπαρξη περιλαμβάνει τόσο την αλληλεξάρτηση των όντων όσο και την ικανότητα του ατόμου όχι μόνο να επιζεί αλλά και να αφήνει απογόνους. Όλα τα έμβια όντα βρίσκονται συνεχώς σε αδυσώπητο ανταγωνισμό και δίχως αυτή την νομοτελειακή παραδοχή, η όλη οικονομία της φύσης και οτιδήποτε αφορά στην κατανομή, τη σπανιότητα, την αφθονία, την εξαφάνιση και τη μεταβολή, θα ήταν δύσκολο να κατανοηθεί ή θα παρεξηγείτο εύκολα.

4.4.1 Πολλαπλασιασμός των ατόμων κατά γεωμετρική πρόοδο

Ο αγώνας για την ύπαρξη προέρχεται αναπόφευκτα από τη μεγάλη ταχύτητα με την οποία τείνουν να πολλαπλασιάζονται όλα τα έμβια όντα. Εφόσον κάθε πλάσμα που στη φυσική διάρκεια της ζωής του γεννάει περισσότερα από ένα αυγά (ζώα) ή σπόρους (φυτά), σύμφωνα με την αρχή του πολλαπλασιασμού κατά γεωμετρική πρόοδο, ο αριθμός των απογόνων του θα γινόταν σύντομα τόσο μεγάλος που καμιά χώρα δεν θα μπορούσε να τους θρέψει. Γι' αυτό, επειδή γεννιούνται περισσότερα άτομα από εκείνα που μπορούν να

επιζήσουν, πρέπει σε κάθε περίπτωση να υπάρχει κάποιος αγώνας για την ύπαρξη είτε μεταξύ ατόμων του ίδιου Είδους, είτε μεταξύ ατόμων άλλων Ειδών, είτε μεταξύ ενός ατόμου και των φυσικών συνθηκών ζωής.

Δεν υπάρχει εξαίρεση στον κανόνα πως κάθε έμβιο ον αυξάνει με τέτοιο ρυθμό που, αν δεν καταστρεφόταν, η γη θα σκεπαζόταν σύντομα με τους απογόνους ενός μονάχα ζεύγους. Ακόμη και ο ελέφαντας, που αναπαράγεται με τον βραδύτερο ρυθμό από όλα τα γνωστά ζώα, θα μπορούσε σε μια περίοδο 750 χρόνων να αριθμεί δεκαεπτά εκατομμύρια απογόνους προερχόμενους από ένα μοναδικό αρχικό ζευγάρι. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει σε κανένα από τα πλάσματα του πλανήτη επειδή παρόλο που στη φυσική κατάσταση όλα τα ζώα και τα φυτά τείνουν να πολλαπλασιάζονται με γεωμετρική πρόοδο, η τάση πολλαπλασιασμού τους παρεμποδίζεται από κάποια αναπόφευκτη καταστροφή σε κάποια περίοδο της ζωής τους.

4.4.2 Η φύση των εμποδίων του πολλαπλασιασμού

Οι αιτίες που εμποδίζουν τη φυσική τάση των Ειδών να πολλαπλασιάζονται είναι πολύ σκοτεινές. Στα ζώα, τα αυγά ή τα πολύ νεαρά άτομα φαίνεται πως κινδυνεύουν περισσότερο, ενώ στα περισσότερα φυτά συμβαίνει κάποια στιγμή μια μεγάλη καταστροφή σπόρων σε συνδυασμό με το γεγονός πως τα φυτόνια τους κινδυνεύουν περισσότερο όταν βλασταίνουν σε έδαφος που είναι ήδη γεμάτο από άλλα φυτά. Κυρίως, όμως, τα εμπόδια στον πολλαπλασιασμό εστιάζονται σε τρεις αιτίες. Πρώτον, η ποσότητα της διαθέσιμης τροφής κάθε Είδους καθορίζει σαφώς το ανώτατο όριο αύξησής του. Έτσι, είναι σχεδόν βέβαιο πως ο αριθμός των περδίκων, των αγριόρνιθων και των λαγών μιας περιοχής επηρεάζει καθοριστικά τον πληθυσμό των εχθρών τους. Το κλίμα, δεύτερον, παίζει σπουδαίο ρόλο στον μέσο αριθμό των ατόμων των Ειδών, με τις περιοδικές εποχές εξαιρετικού ψύχους και ξηρασίας να αποτελούν τα πιο αποτελεσματικά εμπόδια στον πολλαπλασιασμό. Υπολογίζεται πως ο δριμύς χειμώνας του 1854-1855 κατέστρεψε τα τέσσερα πέμπτα των πουλιών σε μια συγκεκριμένη περιοχή της Αγγλίας. Η επίδραση του κλίματος φαίνεται εκ πρώτης όψεως εντελώς άσχετη με τον αγώνα για την ύπαρξη, αλλά αν ληφθεί υπόψη ότι το κλίμα επενεργεί κυρίως με τη μείωση της τροφής, γίνεται σαφές ότι προκαλεί τελικά έναν σκληρότατο αγώνα ανάμεσα στα άτομα, είτε του ίδιου Είδους είτε διαφορετικών Ειδών, τα οποία ζουν και εξαρτώνται από την ίδια τροφή. Το κλίμα ενεργεί κυρίως έμμεσα, ευνοώντας ορισμένα Είδη και βλάπτοντας κάποια άλλα. Όταν ένα Είδος, χάρη στις ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες, πληθαίνει υπερβολικά σε μια περιοχή, ενσκήπτουν συχνά επιδημίες που το περιορίζουν ή και το καταστρέφουν. Έτσι,

παρατηρείται ένα τρίτο περιοριστικό εμπόδιο του πολλαπλασιασμού των Ειδών, φαινομενικά ανεξάρτητο από τον αγώνα για επιβίωση, που είναι οι διάφορες ασθένειες. Όμως, ορισμένες από τις επιδημίες αυτές οφείλονται σε παρασιτικά σκουλήκια που ευνοήθηκαν δυσανάλογα από κάποια αιτία, πιθανόν από την ευκολία μετάδοσης ανάμεσα στα συνωστιζόμενα ζώα –επομένως κι εδώ είναι παρόν ο αγώνας για την επιβίωση ανάμεσα στο παράσιτο και τη λεία του.

Γενικά υπάρχουν πολλές περιπτώσεις που αποδεικνύουν πόσο περίπλοκα και απροσδόκητα είναι τα εμπόδια και οι σχέσεις ανάμεσα στα έμβια όντα που έχουν να παλέψουν όλα ταυτόχρονα στην ίδια χώρα. Η μάχη μέσα στη μάχη θα επαναλαμβάνεται συνέχεια με επιτυχία για κάποιους. Κι όμως, μέσα σε ένα μεγάλο χρονικό διάστημα οι δυνάμεις ισορροπούν τόσο καλά, που η όψη της φύσης παραμένει για μακρές περιόδους αμετάβλητη, αν και είναι σίγουρο πως η παραμικρή αιτία θα έδινε τη νίκη στο ένα ή στο άλλο έμβιο ον. Σε κάθε Είδος επενεργούν πολλά και διάφορα εμπόδια σε διαφορετικές περιόδους της ζωής από τα οποία μπορεί το ένα ή μερικά από αυτά να είναι το πιο ισχυρό, αλλά όλα συντελούν στον καθορισμό του μέσου αριθμού ή ακόμα στην ύπαρξη ή μη του Είδους. Η εξάρτηση του ενός έμβιου όντος από το άλλο, όπως του παρασίτου από τη λεία του, παρουσιάζονται γενικά σε όντα που βρίσκονται μακριά το ένα από το άλλο στην κλίμακα της φύσης. Όμως, ο σκληρότερος αγώνας διεξάγεται ανάμεσα στα άτομα του ίδιου Είδους, γιατί συχνάζουν στις ίδιες περιοχές, αναζητούν την ίδια τροφή και εκτίθενται στους ίδιους κινδύνους.

4.4.3 Ο αγώνας για την επιβίωση είναι σκληρότερος ανάμεσα στα άτομα και στις ποικιλίες του ίδιου Είδους

Δεδομένου ότι τα Είδη του ίδιου γένους έχουν συνήθως, αν και με πολλές εξαιρέσεις, μεγάλη ομοιότητα στις συνήθειες και στην κατασκευή, η πάλη θα είναι γενικά πιο σκληρή ανάμεσά τους, αν έρθουν σε ανταγωνισμό, απ' ότι ανάμεσα σε Είδη διαφορετικών γενών. Αυτό φαίνεται στην ανάπτυξη της τσίχλας του Είδους «*Turdus viscivorous*» στη Σκωτία που προκάλεσε τη μείωση της κοινής τσίχλας «*Turdus musicus*» ή, ακόμη, στη Ρωσία, η εξάπλωση της μικρής ασιατικής κατσαρίδας που εκτόπισε την μεγάλη συγγενή της. Ένα συμπέρασμα μεγάλης σημασίας που προκύπτει εδώ είναι πως η κατασκευή κάθε έμβιου όντος σχετίζεται, με τον πιο ουσιώδη αλλά συχνά κρυμμένο τρόπο, με την κατασκευή όλων των άλλων έμβιων όντων με τα οποία έρχεται σε ανταγωνισμό για τροφή ή κατοικία, και από τα οποία πρέπει να διαφύγει ή που αυτά κυνηγάει. Αυτό είναι φανερό στην

κατασκευή των δοντιών και των νυχιών της τίγρης και στην κατασκευή των ποδιών και των αγκίστρων των παρασίτων που είναι κολλημένα στο τρίχωμα της τίγρης.

Ο ανταγωνισμός των έμβιων όντων δεν παύει παρά μονάχα στις ακρότατες παρυφές της ζωής, στις αρκτικές περιοχές ή στα όρια μιας απόλυτης ερήμου. Είναι δυνατόν να αιτιολογηθεί γιατί ο ανταγωνισμός είναι πιο σκληρός ανάμεσα σε συγγενικές μορφές που κατέχουν σχεδόν την ίδια θέση στην οικονομία της φύσης, αλλά δεν μπορεί να ειπωθεί γιατί ένα συγκεκριμένο Είδος υπήρξε νικηφόρο έναντι κάποιου άλλου στη μεγάλη μάχη της ζωής. Το μόνο που είναι εξακριβωμένο είναι πως κάθε έμβιο ον τείνει να πολλαπλασιαστεί με γεωμετρική πρόοδο, και πως σε μια περίοδο της ζωής του, σε κάποια εποχή του έτους, σε κάθε γενιά ή κατά διαστήματα, πρέπει να αγωνιστεί για την επιβίωσή του και να υποστεί μεγάλες καταστροφές.

4.5 Φυσική επιλογή ή η επιβίωση του καλύτερα προσαρμοζόμενου

Στην εξημερωμένη κατάσταση η μεταβλητότητα δεν προκαλείται άμεσα από τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να δημιουργήσει παραλλαγές ούτε να εμποδίσει την εμφάνισή τους, μπορεί όμως να διατηρήσει και να συσσωρεύσει όσες εμφανίζονται. Ακούσια εκθέτει ενόργανα όντα σε νέες συνθήκες ζωής που αλλάζουν και από αυτό προκύπτει η μεταβλητότητά τους, αλλά παρόμοιες αλλαγές συνθηκών μπορούν να συμβούν –και συμβαίνουν– στη φύση. Έτσι γίνεται φανερό πόσο πολύπλοκες και στενές είναι οι αμοιβαίες σχέσεις όλων των έμβιων όντων μεταξύ τους και με τις φυσικές συνθήκες και συνεπώς πόσες αναρίθμητες ποικιλίες κατασκευής μπορεί να είναι χρήσιμες σε κάθε ον κάτω από μεταβαλλόμενες συνθήκες. Είναι επίσης πρόδηλο ότι, δεδομένου πως γεννιούνται πολύ περισσότερα άτομα απ’ όσα μπορούν να επιζήσουν, άτομα που έχουν ένα πλεονέκτημα, όσο μικρό κι αν είναι, απέναντι σε άλλα, θα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να επιζήσουν και να διαγωνίσουν το Είδος τους. Από την άλλη μεριά είναι εξίσου βέβαιο πως οποιαδήποτε παραλλαγή, έστω και ελάχιστα βλαβερή, θα καταστρεφόταν ασυζητητί.

Ο Δαρβίνος ονόμασε τη διατήρηση των ευνοϊκών ατομικών διαφορών και παραλλαγών και την καταστροφή εκείνων που είναι βλαβερές με τον όρο «Φυσική Επιλογή» –ή, αλλιώς, η επιβίωση του καλύτερα προσαρμοζόμενου. Παραλλαγές που δεν είναι ούτε χρήσιμες ούτε βλαβερές, δεν επηρεάζονται από τη φυσική επιλογή και θα μείνουν ή στην κατάσταση κυμαινομένων στοιχείων του οργανισμού, όπως συμβαίνει σε μερικά πολυμορφικά Είδη, ή τελικά θα σταθεροποιηθούν χάρη στη φύση του οργανισμού και των όρων της ζωής τους. Αντίθετα, μικρές μεταβολές, που κατά κάποιο τρόπο ευνοούν

τα άτομα οποιουδήποτε Είδους, προσαρμόζοντάς τα καλύτερα στις αλλαγμένες συνθήκες, τείνουν να διαιωνιστούν και η φυσική επιλογή έχει ελεύθερο πεδίο να επιτελέσει το έργο της βελτίωσης.

Όπως είδαμε στο υποκεφάλαιο 4.2, οι αλλαγές στις συνθήκες ζωής δημιουργούν μια τάση για αυξημένη μεταβλητότητα και αυτό ευνοεί τη δράση της φυσικής επιλογής γιατί παρέχει μεγαλύτερες πιθανότητες για την εμφάνιση ωφέλιμων παραλλαγών.⁶⁵ Εάν δεν συμβεί αυτό, η φυσική επιλογή δεν μπορεί να κάνει τίποτε. Καθώς ο άνθρωπος μπορεί και πραγματοποιεί σπουδαία αποτελέσματα με τα εξημερωμένα ζώα και φυτά, επισωρεύοντας προς οποιαδήποτε κατεύθυνση ατομικές διαφορές, έτσι κάνει και η φυσική επιλογή, αλλά πολύ πιο εύκολα, καθώς έχει ασύγκριτα περισσότερο χρόνο για δράση. Εξαιρετικά μικρές παραλλαγές στην κατασκευή ή στις συνήθειες ενός Είδους του προσδίδουν συχνά υπεροχή απέναντι στα άλλα, ενώ ακόμη περισσότερες παραλλαγές του ίδιου Είδους αυξάνουν ακόμη περισσότερο την υπεροχή του, ενόσω το Είδος εξακολουθεί να ζει κάτω από τις ίδιες συνθήκες ζωής και να επωφελείται από όμοια μέσα συντήρησης και άμυνας. Ο άνθρωπος μπορεί να ενεργεί μονάχα στα εξωτερικά και ορατά χαρακτηριστικά. Η φυσική επιλογή δεν ενδιαφέρεται καθόλου για την εμφάνιση, παρά μόνο στο βαθμό που είναι χρήσιμη σε κάθε ον. Μπορεί να επενεργήσει σε κάθε εσωτερικό όργανο, ακόμη και στην πιο ελάχιστη διαφορά κατασκευής, σε όλο το μηχανισμό της ζωής. Ο άνθρωπος επιλέγει για το συμφέρον του, ενώ η φύση μονάχα για το συμφέρον του όντος που εκτρέφει. Στη φύση, η παραμικρή διαφορά κατασκευής ή κράσης μπορεί να ανατρέψει την προσεκτικά σταθμισμένη πλάστιγγα στον αγώνα για την ύπαρξη κι έτσι η διαφορά αυτή να διαιωνιστεί. Μπορεί να ειπωθεί μεταφορικά πως η φυσική επιλογή αναζητάει κάθε μέρα και κάθε ώρα σε όλο τον κόσμο τις μικρότερες παραλλαγές, απορρίπτοντας εκείνες που είναι βλαβερές και διατηρώντας και συσσωρεύοντας κάθε τι που είναι ωφέλιμο, δουλεύοντας σιωπηλά και ανεπαίσθητα, οποτεδήποτε και οπουδήποτε παρουσιάζεται ευκαιρία, για βελτίωση κάθε ενόργανου όντος σε σχέση με τις ενόργανες και ανόργανες συνθήκες της ζωής του.

Αν και η φυσική επιλογή μπορεί να ενεργήσει μονάχα διαμέσου και για το καλό κάθε όντος, χαρακτηριστικά γνωρίσματα και κατασκευές που θεωρούνται πολύ μικρής σημασίας, μπορούν επίσης να είναι το αντικείμενο της δράσης της. Όταν έντομα που τρώνε φύλλα είναι πράσινα και έντομα που τρέφονται από τις φλούδες των δέντρων είναι γκρίζα, είναι προφανές πως τα χρώματα αυτά είναι χρήσιμα σε αυτά τα έντομα για να τα

⁶⁵ Στον όρο «παραλλαγή» περιλαμβάνονται και οι απλές ατομικές διαφορές.

προστατεύουν από τον κίνδυνο. Γι' αυτό η φυσική επιλογή μπορεί να είναι αποτελεσματική δίνοντας το κατάλληλο χρώμα σε κάθε έντομο και διατηρώντας αυτό το χρώμα, από τη στιγμή που αποκτήθηκε, σταθερό και αναλλοίωτο.

Είναι επίσης αναγκαίο να λαμβάνεται υπόψη πως, σύμφωνα με τον νόμο της αλληλεξάρτησης, όταν ένα μέρος μεταβάλλεται και οι μεταβολές συσσωρεύονται με τη φυσική επιλογή, θα προκύψουν άλλες αλλαγές, συχνά της πιο αναπάντεχης μορφής. Καθώς οι μεταβολές, που στην εξημερωμένη κατάσταση εμφανίζονται σε μια οποιαδήποτε καθορισμένη περίοδο της ζωής, τείνουν να ξαναεμφανιστούν στους απογόνους στην ίδια περίοδο (βλ. σελ. 63), έτσι στη φυσική κατάσταση η φυσική επιλογή θα είναι ικανή να ενεργεί και να μεταβάλλει έμβια όντα σε οποιαδήποτε ηλικία, με τη συσσώρευση μεταβολών ωφέλιμων γι' αυτή την ηλικία και με την κληρονομική τους μεταβίβαση στην αντίστοιχη ηλικία. Η φυσική επιλογή μπορεί να μεταβάλει και να προσαρμόσει την κάμπια ενός εντόμου σε πολλές συνθήκες, εντελώς διαφορετικές από εκείνες που αφορούν στο ώριμο έντομο, κι αυτές οι μεταβολές μπορούν να επιδράσουν, μέσω της αλληλεξάρτησης, στην κατασκευή του ενήλικου εντόμου. Αντίστοιχα, οι μεταβολές στο ενήλικο έντομο μπορούν να επιδράσουν στην κατασκευή της κάμπιας, αλλά σε όλες τις περιπτώσεις η φυσική επιλογή θα φροντίσει ώστε να μην είναι βλαβερές, γιατί αν συνέβαινε αυτό, το Είδος θα εξαφανιζόταν. Η φυσική επιλογή μπορεί να αλλάξει την κατασκευή του νέου σε σχέση με το γονέα και του γονέα σε σχέση με το νέο. Στα κοινωνικά ζώα θα προσαρμόσει την κατασκευή κάθε ατόμου για το καλό όλης της κοινότητας, αν η κοινότητα επωφελείται από την αλλαγή που επιλέχτηκε. Εκείνο που δεν μπορεί να κάνει η φυσική επιλογή είναι να αλλάξει την κατασκευή ενός Είδους για το καλό ενός άλλου Είδους χωρίς το Είδος που μεταβάλλεται να επωφελείται από αυτό.

Για να καταδειχθεί πως δρα η φυσική επιλογή παρατίθεται το εξής παράδειγμα. Έστω η περίπτωση ενός λύκου που τρέφεται με διάφορα ζώα, τα οποία εξασφαλίζει άλλα με την πονηριά, άλλα με τη δύναμη και άλλα με την ταχύτητα, και ας υποθεθεί πως η γρηγορότερη λεία –ένα ζαρκάδι για παράδειγμα– έχει αυξηθεί σε αριθμό χάρη σε κάποια αλλαγή στη χώρα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι γρηγορότεροι και πιο ευκίνητοι λύκοι θα έχουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες να επιζήσουν και έτσι να διατηρηθούν ή να επιλεγούν. Στο εν λόγω παράδειγμα εννοούνται οι γρηγορότεροι σαν άτομα λύκοι και όχι κάποια ξεχωριστή ποικιλία που διατηρείται. Επιπλέον, ορισμένες έντονα χαρακτηριστικές παραλλαγές που κανείς δεν θα τις κατέτασσε σαν απλές ατομικές διαφορές, επαναλαμβάνονται συχνά γιατί όμοιοι οργανισμοί υφίστανται όμοιες επιδράσεις. Σε τέτοιες περιπτώσεις, αν το μεταβαλλόμενο άτομο δεν μεταβιβάσει στους απογόνους του τα

καινούργια χαρακτηριστικά που απέκτησε, θα τους μεταβιβάσει οπωσδήποτε, όσο παραμένουν οι ίδιες συνθήκες, μια ακόμη πιο έντονη τάση να μεταβληθούν με τον ίδιο τρόπο. Αν η τάση για μεταβολή είναι ευνοϊκής φύσης, η αρχική μορφή σύντομα θα υποκατασταθεί από την τροποποιημένη μορφή χάρη στην επιβίωση των καλύτερα προσαρμοζόμενων. Αν η νέα ποικιλία που θα σχηματιστεί έχει επιτυχίες στον αγώνα της για την επιβίωση, θα επεκταθεί σταδιακά από μια κεντρική περιοχή, ανταγωνιζόμενη και κατανικώντας τα άτομα που δεν έχουν υποστεί αυτή την αλλαγή, στην περιφέρεια ενός ολοένα επεκτεινόμενου κύκλου.

4.5.1 Γεωγραφική κατανομή

Η απομόνωση, επίσης, αποτελεί σημαντικό στοιχείο στη μεταβολή των Ειδών χάρη στη φυσική επιλογή. Σε μια περιορισμένη ή απομονωμένη περιοχή, αν δεν είναι πολύ μεγάλη, οι ενόργανες και οργανικές συνθήκες ζωής θα είναι σχεδόν ομοιόμορφες, έτσι που η φυσική επιλογή θα τείνει να μεταβάλλει όλα τα ποικίλλοντα άτομα του ίδιου Είδους κατά τον ίδιο τρόπο. Αντίστοιχα, μια μεγάλη και μη απομονωμένη περιοχή έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία, ιδιαίτερα για την παραγωγή Ειδών που θα αποδειχτούν ικανά να διατηρηθούν για μια μεγάλη χρονική περίοδο και να διαδοθούν σε μεγάλη έκταση. Σε μια τέτοια περιοχή όχι μόνο θα υπάρξουν μεγαλύτερες πιθανότητες ευνοϊκών μεταβολών, οι οποίες θα προκύψουν από το μεγάλο αριθμό των ατόμων του ίδιου Είδους που ζουν εκεί, αλλά και από το ότι οι συνθήκες ζωής θα είναι πολύ πιο περίπλοκες εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των Ειδών που υπάρχουν ήδη, μέρος των οποίων εάν αλλάξει ή βελτιωθεί, θα πρέπει και τα υπόλοιπα να βελτιωθούν σε αντίστοιχο βαθμό, ειδάλλως θα εξοντωθούν. Κάθε καινούργια μορφή, μόλις βελτιωθεί πολύ, θα μπορέσει να επεκταθεί σε όλη την ανοιχτή και συνεχόμενη περιοχή, ερχόμενη σε ανταγωνισμό με άλλες μορφές. Έτσι, οι νέες μορφές που παράγονται στις μεγάλες περιοχές και που ήδη είναι νικηφόρες στον αγώνα με άλλους ανταγωνιστές, θα είναι εκείνες που θα διαδοθούν περισσότερο και θα δημιουργήσουν το μεγαλύτερο αριθμό νέων ποικιλιών και Ειδών και θα παίξουν τον σημαντικότερο ρόλο στη μεταβαλλόμενη ιστορία του ενόργανου κόσμου. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, εξηγούνται γεγονότα όπως ότι τα προϊόντα της μικρότερης ηπείρου, της Αυστραλίας, υποχωρούν σε σύγκριση με τα προϊόντα της μεγαλύτερης Ευρασιατικής περιοχής.

4.5.2 Χρόνος

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι το πέρασμα του χρόνου είναι σημαντικό στο βαθμό που δίνει μεγαλύτερες πιθανότητες στην εμφάνιση ωφέλιμων μεταβολών, στην επιλογή τους,

στη συσσώρευση και στη σταθεροποίησή τους. Ομοίως, είναι σημαντικός επειδή τείνει να επαυξάνει την άμεση δράση των φυσικών συνθηκών σε σχέση με την κατασκευή του κάθε οργανισμού. Γενικά, η φυσική επιλογή ενεργεί με εξαιρετική βραδύτητα. Μπορεί να ενεργήσει μόνο όταν υπάρχουν θέσεις στη φυσική οικονομία μιας περιοχής που μπορούν να καταληφθούν καλύτερα με τη μεταβολή μερικών από τους υπάρχοντες κατοίκους. Η ύπαρξη τέτοιων θέσεων εξαρτάται συχνά από φυσικές αλλαγές που γενικά συντελούνται με πολύ αργό ρυθμό και εφόσον εμποδίζεται η μετανάστευση καλύτερα προσαρμοσμένων μορφών απ' έξω. Παρόλο που τα άτομα του ίδιου Είδους διαφέρουν κάπως μεταξύ τους, θα απαιτηθεί πολύς χρόνος ώσπου να εμφανιστούν επωφελείς διαφορές στα διάφορα μέρη του οργανισμού. Η φυσική επιλογή ενεργεί γενικά με πολύ αργό ρυθμό, μόνο για μεγάλα χρονικά διαστήματα και επάνω σε λίγους μόνο κατοίκους μιας περιοχής.

4.5.3 Απόκλιση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων

Όπως είδαμε στα υποκεφάλαια 4.3.1 και 4.4, οι ποικιλίες διαφέρουν πολύ λιγότερο μεταξύ τους απ' όσο τα γνήσια και ξεκάθαρα Είδη. Πως λοιπόν συμβαίνει μια μικρή διαφορά ανάμεσα στις ποικιλίες να αυξάνεται μέχρι του σημείου να γίνεται μεγάλη διαφορά ανάμεσα στα Είδη; Και ακόμη περισσότερο πως εξηγείται η μεγάλη συνήθως διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στα Είδη του ίδιου γένους;

Αντλώντας παραδείγματα από την εξημερωμένη κατάσταση μπορεί κανείς να υποθέσει πως σε μια μακρινή περίοδο της ιστορίας, οι άνθρωποι μιας περιοχής είχαν ανάγκη από ταχύτερα άλογα, ενώ κάποιοι άνθρωποι μιας άλλης περιοχής χρειάζονταν πιο δυνατά άλογα. Οι αρχικές διαφορές θα ήταν πολύ μικρές, αλλά με την πάροδο του χρόνου, από τη συνεχή επιλογή ταχύτερων αλόγων στη μια περίπτωση και δυνατότερων στην άλλη, οι διαφορές θα γίνονταν όλο και μεγαλύτερες και θα φαίνονταν σαν δύο υποράτσες. Στο τέλος, με το πέρασμα των αιώνων, αυτές οι υποράτσες θα μετατρέπονταν σε δύο καλά σταθεροποιημένες και διαφορετικές ράτσες. Όσο οι διαφορές θα γίνονταν μεγαλύτερες, τα κατώτερα ζώα με τα ενδιάμεσα χαρακτηριστικά που δεν θα ήταν ούτε πολύ γρήγορα ούτε πολύ δυνατά, δεν θα χρησιμοποιούνταν για την αναπαραγωγή και θα έτειναν να εξαφανιστούν. Εδώ επενεργεί αυτό που ονομάζεται αρχή της απόκλισης, που έχει ως αποτέλεσμα διαφορές, μόλις αισθητές στην αρχή, να αυξάνουν σταθερά και οι ράτσες να αποκλίνουν σε χαρακτηριστικά τόσο μεταξύ τους όσο και από τον κοινό τους γονέα.

Η ίδια αρχή εφαρμόζεται με εξαιρετική αποτελεσματικότητα και στη φυσική κατάσταση χάρη στο απλό γεγονός ότι όσο διαφοροποιούνται οι απόγονοι ενός Είδους σε κατασκευή, σύσταση και συνήθειες, τόσο καλύτερα θα μπορούν να καταλάβουν πολλές

διαφοροποιημένες θέσεις στην οικονομία της φύσης και να είναι σε θέση να αυξηθούν αριθμητικά. Για παράδειγμα, έστω ότι ο αριθμός ενός σαρκοβόρου τετράποδου, που μπορεί να συντηρηθεί σε μια χώρα, έχει προ πολλού φτάσει στο ανώτατο όριο. Αν αφεθεί να ενεργήσει η φυσική αυξητική του δύναμη, μπορεί να κατορθώσει να αυξηθεί σε αριθμό μονάχα αν οι μεταβαλλόμενοι απόγονοί του καταλάβουν θέσεις που κατέχονται τώρα από άλλα ζώα: με το να γίνουν ενδεχομένως μερικοί από αυτούς ικανοί να τραφούν από νέα είδη λείας, με το να καταλάβουν κάποιοι άλλοι νέους σταθμούς –είτε σκαρφαλώνοντας στα δέντρα, είτε συχνάζοντας στο νερό– ή με το να γίνουν, ίσως, μερικοί λιγότερο σαρκοβόροι. Εν ολίγοις, αλλάζοντας τις συνήθειές τους και αποκτώντας νέες ικανότητες και δεξιότητες. Όσο πιο διαφοροποιημένοι σε συνήθειες και κατασκευή γίνουν οι απόγονοι των σαρκοβόρων τετραπόδων, τόσο περισσότερες θέσεις θα γίνουν ικανοί να καταλάβουν.

Η αλήθεια της αρχής της απόκλισης πως το μεγαλύτερο ποσό ζωής μπορεί να συντηρηθεί με τη μεγαλύτερη διαφοροποίηση της κατασκευής παρατηρείται καθολικά στη φυσική κατάσταση. Σε μια εξαιρετικά μικρή περιοχή, ιδιαίτερα αν είναι ανοιχτή στη μετανάστευση απ' έξω, και όπου ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε άτομο με άτομο είναι πολύ σκληρός, πάντοτε υπάρχει μεγάλη ποικιλία στους κατοίκους της. Τα πλεονεκτήματα της διαφοροποίησης της κατασκευής των κατοίκων της ίδιας περιοχής είναι τόσο σημαντικά, όσο και τα πλεονεκτήματα της φυσιολογικής κατανομής εργασίας στα όργανα ενός ατόμου.

4.5.4 Τα πιθανά αποτελέσματα της ενέργειας της φυσικής επιλογής μέσω της απόκλισης των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι οι παραλλαγμένοι απόγονοι οποιουδήποτε Είδους τα καταφέρνουν καλύτερα όσο περισσότερο διαφοροποιούνται στην κατασκευή και γίνονται έτσι ικανοί να καταλάβουν τις θέσεις που κατέχουν άλλα όντα. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, η παραπάνω διαδικασία δεν συνεχίζεται τόσο κανονικά, ούτε συνεχίζεται αδιάκοπα. Το πιθανότερο είναι κάθε μορφή να παραμένει για μακρές περιόδους αμετάβλητη και ύστερα πάλι να υφίσταται κάποια μεταβολή. Γιατί η φυσική επιλογή θα ενεργήσει πάντα ανάλογα με τις θέσεις που είναι κενές ή δεν είναι πλήρως κατειλημμένες από άλλα όντα και αυτό θα εξαρτηθεί από άπειρα περίπλοκες σχέσεις. Κατά κανόνα, όμως, όσο πιο διαφοροποιημένοι μπορούν να γίνουν οι απόγονοι οποιουδήποτε Είδους, τόσο περισσότερες θέσεις θα μπορέσουν να καταλάβουν και τόσο περισσότερο θα αυξηθούν οι παραλλαγμένοι απόγονοί τους. Αφού όλοι οι παραλλαγμένοι

απόγονοι ενός κοινού και ευρύτατα διαδεδομένου Είδους που ανήκει σε ένα μεγάλο γένος, θα τείνουν να μετάσχουν των ιδίων πλεονεκτημάτων που έκαναν τους προγόνους τους να πετύχουν στη ζωή, θα συνεχίσουν να αυξάνουν σε αριθμό και να αποκλίνουν σε χαρακτηριστικά. Οι παραλλαγμένοι απόγονοι των τελευταίων και πιο ανεπτυγμένων κλάδων στη γραμμή της διαδοχής, είναι πιθανό πως θα καταλάβουν τη θέση τους και έτσι θα καταστρέψουν τους παλιότερους και λιγότερο ανεπτυγμένους κλάδους. Συν τω χρόνω, οι μικρές διαφορές που ξεχωρίζουν τις ποικιλίες αυξάνονται ώσπου να γίνουν μεγάλες διαφορές που ξεχωρίζουν τα Είδη. Συνεχίζοντας η ίδια διαδικασία πολλαπλασιάζονται τα Είδη και δημιουργούνται τα γένη.

Σε κάθε γένος τα Είδη που διαφέρουν ήδη πολύ το ένα με το άλλο σε χαρακτηριστικά, θα τείνουν γενικά να παράγουν τον μεγαλύτερο αριθμό παραλλαγμένων απογόνων, γιατί αυτοί θα έχουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες να καταλάβουν νέες και πολύ διαφορετικές θέσεις στην οικονομία της φύσης. Θα υπάρχουν όμως και Είδη που για μακρές και άνισες περιόδους θα εξακολουθούν να παράγουν αμετάβλητους απογόνους. Αλλά στη διάρκεια της διαδικασίας των μεταβολών μια άλλη αρχή, η αρχή της εξαφάνισης των Ειδών, θα έχει παίξει σπουδαίο ρόλο. Σε κάθε χώρα που είναι κορεσμένη από κατοίκους, καθώς η φυσική επιλογή αναγκαστικά ενεργεί με το να επιλέγει μορφές που έχουν κάποιο πλεονέκτημα στον αγώνα για την ύπαρξη πάνω στις άλλες μορφές, θα υπάρχει συνεχώς μια τάση στους βελτιωμένους απογόνους κάθε Είδους να υποκαταστήσουν και να εξοντώσουν τους προκατόχους τους, καθώς και τον αρχικό τους γεννήτορα. Γιατί, όπως έχει ειπωθεί, ο ανταγωνισμός θα είναι γενικά πιο σκληρός ανάμεσα σε εκείνες τις μορφές που είναι πιο στενά συγγενικές μεταξύ τους σε συνήθειες, σύσταση και κατασκευή. Γι' αυτό, όλες οι ενδιάμεσες μορφές ανάμεσα στις πρώτες και στις τελευταίες, δηλαδή ανάμεσα στις λιγότερο και στις περισσότερο βελτιωμένες μορφές των ίδιων Ειδών, καθώς και στο αρχικό προγονικό Είδος, θα τείνουν γενικά να εκλείψουν. Εάν όμως οι παραλλαγμένοι απόγονοι ενός Είδους βρεθούν σε κάποια διαφορετική χώρα ή προσαρμοστούν γρήγορα σε κάποιον νέο σταθμό, όπου απόγονοι και πρόγονοι δεν έρχονται σε ανταγωνισμό, μπορούν να εξακολουθήσουν να υπάρχουν και οι δυο.

Σύμφωνα με την τάση της απόκλισης που παρουσιάζει η φυσική επιλογή, η ακραία διαφορά χαρακτηριστικών ανάμεσα στα μεταγενέστερα Είδη θα είναι πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που υπήρχε ανάμεσα στα αρχικά προγενέστερα Είδη. Επίσης, καθώς η φυσική επιλογή ενεργεί μέσω μιας μορφής που έχει κάποιο πλεονέκτημα απέναντι στις άλλες μορφές στον αγώνα για την ύπαρξη, θα ενεργήσει κυρίως σε εκείνες τις μορφές που έχουν ήδη κάποιο πλεονέκτημα. Γι' αυτό ο αγώνας για την παραγωγή νέων και παραλλαγμένων

απογόνων θα διεξαχθεί κυρίως ανάμεσα στις μεγαλύτερες ομάδες ή στα πλέον κυρίαρχα Είδη που όλα προσπαθούν να αυξηθούν αριθμητικά.

4.5.5 Περί του βαθμού προόδου της οργάνωσης

Η φυσική επιλογή ενεργεί αποκλειστικά με τη διατήρηση και τη συσσώρευση των μεταβολών που είναι ωφέλιμες κάτω από τις ενόργανες και ανόργανες συνθήκες στις οποίες είναι εκτεθειμένο κάθε πλάσμα σε όλες τις περιόδους της ζωής του. Το τελικό αποτέλεσμα είναι πως κάθε πλάσμα τείνει να βελτιωθεί όλο και πιο πολύ σε σχέση με τις συνθήκες αυτές. Αυτή η βελτίωση αναπόφευκτα οδηγεί στη βαθμιαία πρόοδο στην οργάνωση των περισσότερων ζώντων οργανισμών σε όλο τον κόσμο. Ο όρος «πρόοδος στην οργάνωση» αναφέρεται στο βαθμό διαφοροποίησης των μερών του ίδιου οργανικού όντος στην ώριμη κατάσταση και στην ειδίκευσή τους σε διάφορες λειτουργίες ή, αλλιώς, στην πληρότητα της κατανομής της φυσιολογικής εργασίας. Αν πάρουμε σαν κριτήριο ανώτερης οργάνωσης το βαθμό της διαφοροποίησης και ειδίκευσης των διαφόρων οργάνων σε κάθε ον όταν είναι ενήλικο (σε αυτό συμπεριλαμβάνεται η ανάπτυξη του εγκεφάλου για νοητικούς σκοπούς), η φυσική επιλογή οδηγεί ξεκάθαρα προς αυτή την κατεύθυνση: η ειδίκευση των οργάνων είναι ένα πλεονέκτημα για κάθε ον και γι' αυτό η συσσώρευση των μεταβολών που τείνουν προς την ειδίκευση περιλαμβάνεται στους σκοπούς της φυσικής επιλογής. Από την άλλη μεριά, δεδομένου ότι όλα τα ενόργανα όντα τείνουν να αυξηθούν σε μεγάλο ποσοστό και να καταλάβουν κάθε κενή ή λιγότερο καλά κατειλημμένη θέση στην οικονομία της φύσης, είναι απόλυτα δυνατό για τη φυσική επιλογή να κάνει βαθμιαία ένα ον κατάλληλο για μια θέση όπου μερικά όργανα θα πλεόναζαν ή θα ήταν άχρηστα. Σε αυτή την περίπτωση θα υπήρχε οπισθοδρόμηση στην κλίμακα της οργάνωσης. Έτσι η κατάργηση μιας μεγάλης και περίπλοκης κατασκευής, όταν γίνεται περιττή, θα ήταν ένα αποφασιστικό πλεονέκτημα για κάθε διάδοχο άτομο του Είδους, γιατί στον αγώνα για την ύπαρξη, όπου είναι εκτεθειμένο κάθε ζώο, το καθένα θα είχε μεγαλύτερες δυνατότητες να συντηρηθεί σπαταλώντας λιγότερη τροφή. Συνεπώς, με την πάροδο του χρόνου, η φυσική επιλογή θα τείνει να περιορίσει οποιοδήποτε μέρος του οργανισμού γίνει περιττό, εξαιτίας της αλλαγής των συνηθειών χωρίς να προκαλεί την ανάπτυξη κάποιου άλλου μέρους στον αντίστοιχο βαθμό. Και αντίστροφα, η φυσική επιλογή μπορεί να πετύχει θαυμάσια την ανάπτυξη ενός οργάνου, χωρίς αναγκαστικά σαν αντιστάθμισμα να μικρύνει κάποιο παράπλευρο μέρος.

Εφόσον όλα τα ενόργανα όντα τείνουν να ανέλθουν στην κλίμακα πως εξηγείται η ύπαρξη στον κόσμο μεγάλου πλήθους κατώτατων μορφών και πως συμβαίνει σε κάθε

μεγάλο κλάδο ορισμένες μορφές να είναι πολύ πιο ανεπτυγμένες από άλλες; Για ποιό λόγο οι πιο ανεπτυγμένες μορφές να μην έχουν υποκαταστήσει και εξολοθρεύσει παντού τις κατώτερες; Η συνεχιζόμενη ύπαρξη κατώτερων οργανισμών δεν είναι δύσκολο να εξηγηθεί, γιατί η φυσική επιλογή δεν συνεπάγεται αναγκαστικά και την προοδευτική ανάπτυξη –επωφελείται μονάχα από τις μεταβολές εκείνες που προκύπτουν και είναι ωφέλιμες σε κάθε πλάσμα κάτω από τις περίπλοκες συνθήκες της ζωής του. Εφόσον δεν υφίστανται μορφές που να έχουν κάποιο πλεονέκτημα θα αφήνονται από τη φυσική επιλογή χωρίς καθόλου ή με μικρή μονάχα βελτίωση και θα μπορούν να μείνουν για ατέλειωτες εποχές σε μια κατώτερη κατάσταση.

Αν και η ενοργάνωση μπορεί να έχει προχωρήσει και εξακολουθεί να προχωρεί σε όλο τον κόσμο, εντούτοις, η κλίμακα θα παρουσιάζει πάντοτε διάφορους βαθμούς τελειότητας. Η μεγάλη πρόοδος ορισμένων κλάδων ή ορισμένων μελών κάθε κλάδου δεν οδηγεί κατ' ανάγκη στη εξάλειψη εκείνων των ομάδων με τις οποίες δεν έρχονται σε άμεσο ανταγωνισμό. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μορφές χαμηλής οργάνωσης φαίνεται πως διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα επειδή κατοικούσαν σε απομονωμένους ή ιδιαίτερους σταθμούς, όπου αντιμετώπιζαν λιγότερο ανταγωνισμό και όπου ο μικρός τους αριθμός περιορίσει τις πιθανότητες δημιουργίας ευνοϊκών μεταβολών. Σε άλλες περιπτώσεις ουδέποτε εμφανίστηκαν μεταβολές ή ατομικές διαφορές ευνοϊκής φύσης ώστε να ενεργήσει η φυσική επιλογή. Σε ακόμη λιγότερες περιπτώσεις συνέβη εκείνο που ονομάζεται οπισθοδρόμηση της ενοργάνωσης. Η κύρια όμως αιτία είναι το γεγονός ότι κάτω από πολύ απλές συνθήκες ζωής μια τελειοποιημένη οργάνωση δεν θα ήταν καθόλου ωφέλιμη –πιθανόν μάλιστα να ήταν και βλαβερή καθότι είναι πιο λεπτής φύσης και συνεπώς θα εξαρθωνόταν και θα καταστρεφόταν ευκολότερα.

Από τα παραπάνω θα περίμενε κανείς πως η εξακολουθητική ενέργεια της φυσικής επιλογής μαζί με την απόκλιση των χαρακτηριστικών θα έτειναν στη δημιουργία άπειρου αριθμού Ειδών. Συνεπώς φαίνεται εκ πρώτης όψεως πως δεν υπάρχει κανένα όριο στο ποσό των ευνοϊκών διαφοροποιήσεων και της κατασκευής και, ως εκ τούτου, κανένα όριο στον αριθμό των Ειδών που μπορούν να παραχθούν. Ωστόσο, τόσο η Γεωλογία όσο και η Ζωολογία μαρτυρούν ότι ο αριθμός των θηλαστικών δεν αυξήθηκε παρά ελάχιστα ή καθόλου από τα μέσα της τριτογενούς περιόδου. Τι είναι αυτό που εμποδίζει την απεριόριστη αύξηση του αριθμού των Ειδών; Η απάντηση είναι ότι η ποσότητα της ζωής που μπορεί να συντηρηθεί σε μια περιοχή έχει ένα ανώτατο όριο που εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις φυσικές συνθήκες. Αυτό σημαίνει πως εάν μια περιοχή κατοικείται από πάρα πολλά Είδη, τότε κάθε ή σχεδόν κάθε Είδος θα αντιπροσωπεύεται από λίγα άτομα –

όσο περισσότερα είναι τα Είδη τόσο μειωμένος θα είναι ο αριθμός των ατόμων τους και, αντιστρόφως, όσο λιγότερα Είδη υπάρχουν τόσο αυξημένος θα είναι ο αριθμός των ατόμων τους, προκειμένου, σε κάθε περίπτωση, η συνολική ποσότητα της ζωής στη φύση να παραμένει ίδια. Είδη που εκπροσωπούνται από λίγα άτομα, δηλαδή τα σπάνια Είδη, έχουν περισσότερες πιθανότητες να εξαφανιστούν (κινδυνεύουν να εξολοθρευτούν ακόμη και από τυχαίες μετεωρολογικές διακυμάνσεις των εποχών του έτους ή από διακυμάνσεις του αριθμού των εχθρών τους). Τα σπάνια Είδη θα παρουσιάσουν, με βάση την αρχή της απόκλισης, λιγότερες ευνοϊκές μεταβολές σε δοσμένη περίοδο και συνεπώς η διαδικασία της δημιουργίας νέων ειδολογικών μορφών μέσω της φυσικής επιλογής θα επιβραδυνθεί. Όταν οποιοδήποτε Είδος γίνει πολύ σπάνιο, η στενή ενδομιξία θα συντελέσει στην εξαφάνισή του. Πέραν τούτου, ένα κυρίαρχο Είδος, το οποίο έχει νικήσει ήδη πολλούς ανταγωνιστές στην πατρίδα του, θα τείνει να εξαπλωθεί και να υποκαταστήσει πολλά άλλα. Τα Είδη που εξαπλώνονται πολύ, τείνουν να εξαπλωθούν ακόμη περισσότερο. Συνεπώς θα τείνουν να υποκαταστήσουν και να εξολοθρεύσουν πολλά Είδη σε άλλες περιοχές, περιορίζοντας έτσι την ανώμαλη αύξηση των ειδολογικών μορφών σε όλο τον κόσμο. Οι δύο αυτές αιτίες περιορίζουν την τάση για απεριόριστη αύξηση του αριθμού των Ειδών.

Κλείνοντας το παρόν κεφάλαιο θα πρέπει να επισημανθεί ότι η μεταβλητότητα συνδέεται γενικά με τις συνθήκες ζωής στις οποίες έχει ζήσει κάθε Είδος σε πολλές διαδοχικές γενιές (αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι οι παραλλαγές και οι τερατομορφίες παρουσιάζονται συχνότερα στην εξημερωμένη παρά στη φυσική κατάσταση και στο ότι η μεγαλύτερη μεταβλητότητα παρουσιάζεται στα εξαπλωμένα σε σύγκριση με τα περιορισμένα σε έκταση Είδη) και δεν είναι μέσα στη φύση του συστήματος αναπαραγωγής να δημιουργεί ατομικές διαφορές ή μικρές παρεκκλίσεις κατασκευής. Κατά κάποιο τρόπο, οι συνθήκες ζωής, όχι μονάχα προκαλούν μεταβλητότητα, είτε άμεσα είτε έμμεσα, αλλά συμπεριλαμβάνουν τη φυσική επιλογή, γιατί οι συνθήκες καθορίζουν αν θα επιζήσει η μια ή η άλλη παραλλαγή. Όταν ο άνθρωπος είναι εκείνος που ασκεί την επιλογή, η μεταβλητότητα κατά κάποιο τρόπο ενισχύεται, αλλά η θέληση του ανθρώπου είναι εκείνη που συσσωρεύει τις μεταβολές προς μια ορισμένη κατεύθυνση και η επέμβαση αυτή ανταποκρίνεται προς την επιβίωση των καλύτερα προσαρμοζόμενων στη φυσική κατάσταση.

Στο επόμενο, πέμπτο, κεφάλαιο της εργασίας, οι αρχές που αναλύθηκαν εδώ και αφορούν σε νόμους που ενεργούν στο φυσικό κόσμο και παρήγαγαν τις θαυμαστές μορφές

ζωής του πλανήτη, θα εφαρμοστούν, με τη βοήθεια της αναλογικής συλλογιστικής, στο πεδίο του διακρατικού συστήματος της διεθνούς πολιτικής. Οι νόμοι της μεταβλητότητας από την έμμεση και άμεση επενέργεια των συνθηκών ζωής και από τη χρήση και αχρησία των μερών, του ραγδαίου πολλαπλασιασμού που οδηγεί στον αγώνα για την ύπαρξη και της φυσικής επιλογής που καθορίζει την απόκλιση των χαρακτηριστικών και την εξάλειψη των λιγότερο βελτιωμένων μορφών, θα συγκεραστούν με τις ρεαλιστικές αρχές της μέριμνας των κρατών για επιβίωση και για διατήρηση της θέσης τους στο σύστημα, της τάσης τους για απόκτηση ισχύος, του αναπόφευκτου ανταγωνισμού μεταξύ τους που προέρχεται από το «δίλημμα ασφάλειας» και την αυτοβοήθεια, της διαφοροποίησής τους λόγω δυνατοτήτων και, τέλος, της επίδρασης της δομής στη συμπεριφορά τους, με σκοπό την ερμηνεία της λειτουργίας του μηχανισμού της ισορροπίας της ισχύος στο πλαίσιο του δομικού ρεαλισμού υπό το πρίσμα της θεωρίας της φυσικής επιλογής. Συνακόλουθα, στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο, θα επιχειρηθεί να εξηγηθεί η παρατεταμένη διάρκεια της σημερινής μονοπολικής δομής του συστήματος και η έλλειψη συσπείρωσης εναντίον της αμερικανικής ισχύος, με βάση τα συμπεράσματα του πέμπτου κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ: ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΙ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ⁶⁶

5.1 Το κράτος ως δράσα μονάδα

Πολλοί θεωρητικοί του κοινωνικού συμβολαίου (Spinoza, Hobbes, Locke, Rousseau, Kant) συγκρίνουν τη συμπεριφορά των κρατών στον κόσμο με εκείνη των ανθρώπων στη φυσική κατάσταση. Εφόσον η «φυσική κατάσταση» ορίζεται ως η κατάσταση στην οποία δράσες μονάδες, είτε αυτές είναι άνθρωποι –ή, θα προσθέταμε, οποιοδήποτε έμβιο ον– είτε κράτη, συνυπάρχουν χωρίς κάποια υπερκείμενη εξουσία, ο όρος αυτός μπορεί να εφαρμοστεί στα κράτη στον σύγχρονο κόσμο, όπως ακριβώς θα μπορούσε να εφαρμοστεί στους ανθρώπους ή στα έμβια όντα που ζουν εκτός του πολιτικού κράτους ή της εξημερωμένης κατάστασης, αντίστοιχα. Παρόλο όμως που τα κράτη δεν υπόκεινται σε κάποια ανώτερη δύναμη, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως δράσες μονάδες; Στη μελέτη της διεθνούς πολιτικής είναι βολικό να θεωρούνται τα κράτη ως δράσες μονάδες. Από την άλλη όμως, αντίκειται στην κοινή λογική να λέγεται ότι δρα το κράτος, το οποίο σε τελική ανάλυση είναι μια αφαιρετική έννοια και ως εκ τούτου άψυχο.

Ένα στοιχείο κρίσιμης σημασίας για το θέμα που εξετάζεται εδώ είναι το αίσθημα του πατριωτισμού της ομάδας ή αλλιώς του τοπικού πατριωτισμού. Τα αίσθημα αυτό ανιχνεύεται από αρχαιοτάτων χρόνων, όταν, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, οι Πέρσες θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως έναν λαό ανώτερο από τους άλλους ή όταν, σύμφωνα με την αρχαία ελληνική φιλολογία, το ίδιο πίστευαν οι Έλληνες για τους εαυτούς τους ή, τέλος, όταν οι Εβραίοι ήταν πεπεισμένοι ότι αποτελούσαν τον περιούσιο λαό του Θεού. Η ύπαρξη του πατριωτισμού της ομάδας αύξησε κατά πολύ τη σημασία του όταν συγχωνεύτηκε με την ιδέα της εθνικότητας. Τότε γεννήθηκε το τεράστιας σημασίας γεγονός του σύγχρονου εθνικισμού. Η ιδέα του εθνικισμού δεν υπονοεί ότι η αφοσίωση

⁶⁶ Το παρόν κεφάλαιο, που είναι το σημαντικότερο όλης της εργασίας, συγκρίνει τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση του προηγούμενου κεφαλαίου, με τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση της νεορεαλιστικής θεωρίας του Waltz στο έργο του: *Theory of International Politics*. Ως εκ τούτου, όσα αναφέρονται για την επίδραση της δομής του διεθνούς συστήματος στη συμπεριφορά των κρατών απορρέουν από το υπόψη έργο και ειδικότερα από τα κεφάλαια 4, 5 και 6, εκτός εάν αλλιώς αναγράφεται στις υποσημειώσεις. Οι αντιστοιχίες μεταξύ διεθνούς και φυσικού συστήματος και οι συναγόμενες προσδοκίες συμπεριφοράς των κρατών υπό το πρίσμα των αρχών της φυσικής επιλογής είναι προσωπικές υποθέσεις.

στο έθνος είναι η μόνη αφοσίωση. Εντούτοις, ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι κατά τους τελευταίους αιώνες αισθάνονται μια πίστη προς το κράτος τους που υπερβαίνει και επισκιάζει οποιαδήποτε προσκόλληση σε ομάδα ή θεσμό.

Η κεντρομόλος δύναμη του εθνικισμού αρκεί από μόνη της να εξηγήσει γιατί τα κράτη μπορούν να θεωρηθούν ως μονάδες. Ωστόσο, στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Rousseau, χρησιμοποιώντας είτε την συνεταιριστική, είτε την οργανισμική αναλογία. Η πρώτη θεωρεί ότι το κράτος ενεργεί σύμφωνα με τη βούληση του ηγεμόνα και ότι ο ανώτατος άρχων θα κάνει το παν προκειμένου να συνεχίσει η ύπαρξη του κράτους και να διασφαλιστεί η συντήρηση και η ευημερία των μελών του. Το κράτος εδώ είναι μονάδα υπό την έννοια ότι κάποια εξουσία έχει εδραιωθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι αποφάσεις της να γίνονται αποδεκτές ως οι αποφάσεις του κράτους. Οι τυχόν διαφωνούντες εντός του κράτους ακολουθούν την απόφαση εξαιτίας δύο συλλογισμών. Πρώτον, λόγω της ανικανότητάς τους να ασκήσουν βία ώστε να αλλάξουν την απόφαση και, δεύτερον, εξαιτίας της πεποίθησής τους, που βασίζεται στο υποτιθέμενο συμφέρον τους και στη συνηθισμένη αφοσίωσή τους, ότι μακροπρόθεσμα είναι ωφέλιμο γι' αυτούς να ακολουθήσουν την εθνική απόφαση και να εργαστούν για την αλλαγή της με τρόπους που να είναι ενδεδειγμένοι και αποδεκτοί. Η οργανισμική αναλογία θεωρεί το κράτος ως ένα οργανωμένο, ζωντανό σώμα, που μοιάζει με το ανθρώπινο σώμα και αποτελείται από ένα σύνολο πολιτών που έχουν ως μέριμνα την έγνοια για την αυτοσυντήρησή του. Υπό ορισμένες συνθήκες ένα κράτος θα υλοποιήσει τη γενική θέληση στις αποφάσεις του, με τη «γενική θέληση» να ορίζεται ως η απόφαση του κράτους να κάνει ό,τι είναι καλύτερο για τα μέλη του συνολικά. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις το κράτος λειτουργεί ως μια συμπαγής μονάδα με θέληση και σκοπό. Τέλος, υπάρχει ένας ακόμη συλλογισμός που κάνει το έθνος να δρα ως μονάδα πολύ πιο συχνά και συνεκτικά. Σε περιόδους κρίσης και ιδίως στην κρίση του πολέμου, οι προσπάθειες για επίτευξη ομοφωνίας στην υποστήριξη της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους έχουν πολύ μεγάλη πιθανότητα επιτυχίας. Η ύπαρξη ενιαίου μετώπου επιβάλλεται από την κοινή αίσθηση των πολιτών ότι η δική τους ασφάλεια εξαρτάται και ταυτίζεται με την ασφάλεια του κράτους. Έτσι, η ενότητα του έθνους και η δράση του κράτους ως αυτόνομη μονάδα δεν τροφοδοτείται μόνο από εγχώριους παράγοντες, αλλά και από τους ανταγωνισμούς που συχνά προκύπτουν στη διεθνή πολιτική.⁶⁷

⁶⁷ Kenneth N. Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σελ. 221-229.

5.2 Διεθνές και φυσικό σύστημα

Για να μπορέσουν να εξαχθούν συμπεράσματα για τη διεθνή πολιτική από τη φυσική κατάσταση της ενόργανης και ανόργανης ζωής (φυσικό σύστημα) θα πρέπει να καταδειχτεί ότι τα δύο πεδία έχουν παρόμοια δομή. Ότι, δηλαδή, το φυσικό σύστημα μπορεί να γίνει αντιληπτό μέσω μιας συστημικής θεωρίας, όπως η διεθνής πολιτική ή η οικονομία. Στη συνέχεια, μέσω αναλογιών των δύο συστημάτων (διεθνούς και φυσικού), να εξαχθούν τα αντίστοιχα συμπεράσματα που θα βοηθήσουν στη συσχέτιση της συμπεριφοράς των κρατών και της επίδρασης της πολιτικής δομής στο πρώτο, με την εξέλιξη των Ειδών και την επίδραση της φυσικής επιλογής στο δεύτερο. Κάτι τέτοιο είναι εφικτό καθώς, όπως έχει αναφερθεί στο πρώτο κεφάλαιο (σελ. 7, υποσ. 8), ο αναλογικός συλλογισμός είναι επιτρεπτός σε πεδία με παρόμοια δομή. Άλλωστε, ο Waltz στο έργο του χρησιμοποιεί πλήθος παραδειγμάτων από την μικροοικονομία σχετικά με τη λειτουργία των επιχειρήσεων και της αγοράς για να εξηγήσει τη συμπεριφορά των κρατών και τις επιδράσεις της πολιτικής δομής, καθώς θεωρεί ότι τα δύο πεδία (διεθνές σύστημα και οικονομική αγορά) έχουν παρόμοια δομή.

5.2.1 Πολιτική δομή και φυσική επιλογή

Στο διεθνές σύστημα, επειδή τα αποτελέσματα δεν εξαρτώνται μόνο από τις ιδιότητες των κρατών αλλά και από τις καταστάσεις στις οποίες βρίσκονται τα κράτη, η πρόβλεψη των αποτελεσμάτων δεν είναι εφικτή μόνο από τις ιδιότητες των κρατών. Επομένως, ούτε η κατάσταση της διεθνούς πολιτικής μπορεί να συναχθεί από την εσωτερική σύσταση των κρατών, ούτε η διεθνής πολιτική δύναται να κατανοηθεί αποκλειστικά από τη συμπεριφορά των κρατών. Αυτό συμβαίνει γιατί στην ιστορία των διεθνών σχέσεων τα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται σπανίως ανταποκρίνονται στις προθέσεις των κρατών. Η αιτία είναι ότι μεταξύ των κρατών ως συνόλου επενεργούν αίτια που δεν ανευρίσκονται στους ατομικούς χαρακτήρες και στα κίνητρα τους. Κάθε κράτος καταλήγει σε πολιτικές και αποφασίζει για τις ενέργειές του σύμφωνα με τις δικές του διαδικασίες, αλλά οι αποφάσεις του διαμορφώνονται από την παρουσία των άλλων κρατών και από τις αλληλεπιδράσεις τους. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να εξηγηθεί η ομοιομορφία των αποτελεσμάτων, τα οποία παραμένουν σταθερά ή επανεμφανίζονται, παρότι οι δρώντες ποικίλουν. Για παράδειγμα, στους δύο παγκοσμίους πολέμους οι ίδιες περίπου χώρες στράφηκαν έναντι αλλήλων παρά τις εσωτερικές πολιτικές ανακατατάξεις που έλαβαν χώρα κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Η υφή της διεθνούς πολιτικής παραμένει σταθερή, πρότυπα επανεμφανίζονται και γεγονότα επαναλαμβάνονται αενάως. Ο μόνιμα

άναρχος χαρακτήρας της διεθνούς πολιτικής εξηγεί την εντυπωσιακή ομοιότητα στην ποιότητα του διεθνούς βίου στο πέρασμα του χρόνου.

Η επανειλημμένη αποτυχία να εξηγηθούν τα διεθνή αποτελέσματα μέσω της εξέτασης των μονάδων που αλληλεπιδρούν υποδηλώνει την ισχυρή επίδραση της δομής στη διαδικασία. Εφόσον τα ίδια αποτελέσματα προκύπτουν από διαφορετικά αίτια, κάτι πρέπει να επενεργεί με κάποιο τρόπο που επηρεάζει τα αποτελέσματα και τα κατευθύνει εντός ορισμένου εύρους. Χωρίς αυτή την επίδραση της δομής, οι αλλαγές στο επίπεδο των κρατών (αλλαγές ηγεσίας, ιδεολογίας, κυβερνήσεως, πολιτικού συστήματος) θα προκαλούσαν μεγαλύτερη ποικιλία αποτελεσμάτων. Η δομή επενεργεί ως περιοριστική και ρυθμιστική δύναμη επί των αλληλεπιδρώντων κρατών που βρίσκονται εντός του διεθνούς συστήματος.

Η δομή δεν επιδρά άμεσα, αλλά επηρεάζει τη συμπεριφορά εντός του διεθνούς συστήματος έμμεσα, με δύο τρόπους: μέσω της κοινωνικοποίησης των κρατών και μέσω του ανταγωνισμού τους. Η κοινωνικοποίηση γενικά κάνει τα μέλη μιας ομάδας να υπακούουν στους κανόνες της και συνεπώς μειώνει την ποικιλομορφία και ενθαρρύνει ομοιότητες ιδιοτήτων και συμπεριφορών [π.χ. ο παρόμοιος τρόπος ντυσίματος των εφήβων οφείλεται στο ότι η κοινωνία (βλ. δομή) θεσπίζει άτυπους κανόνες συμπεριφοράς]. Ο ανταγωνισμός δημιουργεί μια τάξη, οι μονάδες της οποίας προσαρμόζουν τις σχέσεις τους μέσω των αυτόνομων αποφάσεων και πράξεων τους. Οι συμπεριφορές επιλέγονται για τις συνέπειές τους και ο ανταγωνισμός παροτρύνει τους δρώντες να προσαρμόσουν τις δραστηριότητές τους στις πλέον αποδεκτές και επιτυχημένες πρακτικές. (π.χ. σε μια αγορά οι ανταγωνιστές θα μιμηθούν αυτούς που παρέχουν κάποιο αγαθό ή υπηρεσία φθηνότερα και πιο ελκυστικά από τους άλλους, ειδάλλως η ζήτηση των δικών τους προϊόντων θα περιοριστεί, τα κέρδη τους θα μειωθούν και στο τέλος θα χρεοκοπήσουν). Σε μια κοινωνία, η κοινωνικοποίηση λαμβάνει χώρα εντός των διαφόρων τμημάτων της, ενώ ο ανταγωνισμός μεταξύ των τμημάτων της. Εν ολίγοις, η κοινωνικοποίηση και ο ανταγωνισμός είναι δύο πτυχές μιας διαδικασίας διαμέσου της οποίας η ποικιλία των συμπεριφορών και των αποτελεσμάτων μειώνεται.

Η πολιτική δομή, συνεπώς, παράγει ομοιότητα στη διαδικασία και στη λειτουργία, δρώντας ως αίτιο, αλλά δεν είναι το μόνο αίτιο που επενεργεί. Για να καταστεί εφικτό να διακριθούν τα δομικά αίτια από άλλα που τυχόν επενεργούν στα κράτη χρησιμοποιείται η συγκριτική μέθοδος: μέσα σε μια χώρα μπορεί κάποιος να εντοπίσει τις επιδράσεις της δομής επισημαίνοντας τις διαφορές της συμπεριφοράς σε διαφορετικά δομημένα τμήματα της πολιτείας. Από τη μια χώρα στην άλλη μπορεί κάποιος να εντοπίσει τις επιδράσεις της

δομής επισημαίνοντας τις ομοιότητες της συμπεριφοράς σε πολιτείες με παρόμοια δομή. Στο διεθνές σύστημα από τις αλληλεπιδράσεις των κρατών αναπτύσσεται μια δομή που ανταμείβει ή τιμωρεί συμπεριφορές, ανάλογα με το αν συνάδουν περισσότερο ή λιγότερο με ό,τι απαιτείται, για την επιτυχία του συστήματος. Τα κράτη μπορεί να αντιλαμβάνονται τη δομή που τους περιορίζει και να κατανοούν τη λειτουργία της, η οποία ανταμείβει ορισμένα είδη συμπεριφοράς και τιμωρεί ορισμένα άλλα. Όμως από την άλλη μεριά, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο (βλ. σελ. 9, υποσ. 9 και σελ.13, υποσ. 17), μπορεί να μη το βλέπουν ή να μη θέλουν για οποιονδήποτε λόγο να προσαρμοστούν στα πρότυπα που συχνότερα ανταμείβονται και σπανιότερα τιμωρούνται. Το να λέγεται ότι η δομή «επιλέγει» σημαίνει απλώς πως αυτοί που προσαρμόζονται στις αποδεκτές και επιτυχημένες πρακτικές ανέρχονται συχνότερα στην κορυφή με βάσιμες πιθανότητες να παραμείνουν. Η δομή επιλέγει το είδος του παίκτη που αναμένεται να κερδίσει.

Μεταφέροντας την ανάλυση στο φυσικό σύστημα της ενόργανης και ανόργανης ζωής και εμμένοντας στη χρήση της αναλογικής συλλογιστικής μεθόδου κατά τη σύγκριση των δύο συστημάτων, θα καταδειχτεί ότι τα δύο πεδία έχουν παρόμοια δομή και ως εκ τούτου το φυσικό σύστημα μπορεί να γίνει αντιληπτό μέσω μιας συστημικής θεωρίας, όπως η διεθνής πολιτική.⁶⁸

Είδαμε στο τέταρτο κεφάλαιο (σελ. 60), πως οι αλλαγμένες συνθήκες ζωής (βλ. αίτια) ενεργούν κατά δύο τρόπους, άμεσα πάνω σε όλη την οργάνωση (βλ. στο κράτος ως σύνολο) ή μονάχα σε κάποια μέρη της (βλ. σε συγκεκριμένους κρατικούς θεσμούς και οργανισμούς) και, έμμεσα, μέσω του αναπαραγωγικού συστήματος (βλ. πολιτισμική κληρονομιά και παράδοση). Σε αμφότερες τις περιπτώσεις υπάρχουν δύο παράγοντες: η φύση του οργανισμού (βλ. δομή), που είναι ο σημαντικότερος, και η φύση των συνθηκών (βλ. ιδιότητες κρατών). Η άμεση επενέργεια των αλλαγμένων συνθηκών (βλ. αιτίες) οδηγεί σε καθορισμένα αποτελέσματα (όταν δηλαδή οι προθέσεις των κρατών ταυτίζονται με το αποτέλεσμα) και ακαθόριστα αποτελέσματα (όταν δηλαδή το αποτέλεσμα είναι διάφορο των προθέσεων των κρατών). Στη δεύτερη περίπτωση, ο οργανισμός (βλ. κράτος) φαίνεται να γίνεται εύπλαστος και παρατηρείται περισσότερη μεταβλητότητα (όπως ακριβώς όταν επενεργεί η δομή τότε ίδιες αιτίες παράγουν διαφορετικά αποτελέσματα). Στην πρώτη περίπτωση, ο οργανισμός (βλ. κράτος) φαίνεται να υποχωρεί πρόθυμα όταν εκτίθεται σε ορισμένες συνθήκες και όλα ή σχεδόν όλα τα άτομα μεταβάλλονται με τον

⁶⁸ Για την καλύτερη κατανόηση των αναλογιών μεταξύ του φυσικού και του διεθνούς συστήματος που ακολουθούν στο παρόν υποκεφάλαιο 5.2.1, αναγράφονται αμέσως μετά τις έννοιες του φυσικού συστήματος –και εντός παρενθέσεως– αυτές που αντιστοιχούν στο διεθνές σύστημα.

ίδιο τρόπο (όπως ακριβώς όταν επενεργούν μόνο οι ιδιότητες των κρατών τότε ίδιες αιτίες παράγουν όμοια αποτελέσματα). Είναι δύσκολο να διακριθεί έως ποιο σημείο οι αλλαγμένες συνθήκες (αίτια) –όπως το κλίμα, η τροφή, φυσική επιλογή κ.τ.λ.– έχουν επενεργήσει με καθορισμένο τρόπο. Μπορούμε όμως να συμπεράνουμε με βεβαιότητα ότι οι αναρίθμητες περίπλοκες αναπροσαρμογές κατασκευής που συναντούνται στη φύση, ανάμεσα στα ενόργανα όντα, δεν μπορούν να αποδοθούν απλά σε αυτή την ενέργεια [εδώ υπονοείται η προτεραιότητα της ακαθόριστης μεταβλητότητας, δηλαδή της φύσεως του οργανισμού (βλ. πολιτική δομή) σε σύγκριση με την καθορισμένη μεταβλητότητα της φύσης των συνθηκών (βλ. ιδιότητες των κρατών), όπως ακριβώς συμβαίνει και στο διεθνές σύστημα].

Όταν μια μεταβολή (δηλ. ένα ορισμένο αποτέλεσμα) έχει και την παραμικρή χρησιμότητα για οποιοδήποτε ον, είναι δύσκολο να ειπωθεί τι ποσοστό αυτής της μεταβολής αναλογεί στη συσσωρευτική ενέργεια της φυσικής επιλογής (δηλ. στην πολιτική δομή) –που έχει ακαθόριστα αποτελέσματα– και τι ποσοστό στην καθορισμένη ενέργεια των συνθηκών ζωής (δηλ. στις ιδιότητες κρατών) –που έχει καθορισμένα αποτελέσματα. Για παράδειγμα, είναι γεγονός ότι τα ζώα του ίδιου Είδους έχουν παχύτερες γούνες όσο βορειότερα ζουν (αποτέλεσμα). Αλλά ποιος μπορεί να πει τι ποσοστό αυτής της διαφοράς οφείλεται στο ότι τα πιο ζεστά ντυμένα άτομα ευνοήθηκαν και διατηρήθηκαν επί πολλές γενιές (ενέργεια φυσικής επιλογής/πολιτικής δομής) και τι ποσοστό στην επίδραση της δριμύτητας του κλίματος (ενέργεια της φύσης των συνθηκών/ιδιοτήτων των κρατών); Θα μπορούσαν, εντούτοις, να αναφερθούν παραδείγματα όμοιων ποικιλιών που παράχθηκαν από τα ίδια Είδη κάτω από εξωτερικές συνθήκες ζωής εντελώς διαφορετικές, καθώς και Ειδών που παραμένουν όμοια ή δεν μεταβάλλονται καθόλου παρότι διαβιούν στα πιο αντίθετα κλίματα (δηλ. ίδια αποτελέσματα από διαφορετικές αιτίες). Βάσει τέτοιων παρατηρήσεων, που συνηγορούν υπέρ της δράσης της φυσικής επιλογής, ο Δαρβίνος απέδωσε λιγότερη σημασία στην άμεση ενέργεια των φυσικών συνθηκών (βλ. ιδιότητες κρατών) και περισσότερη σε μια τάση για ποικιλία που οφείλεται σε αιτίες, εν πολλοίς, άγνωστες, η κυριότερη από τις οποίες είναι η φυσική επιλογή (βλ. πολιτική δομή), όπως ακριβώς ο Waltz, στην νεορεαλιστική θεωρία του, αποδίδει μεγαλύτερη σημασία στη δομή του συστήματος για να εξηγήσει τη συμπεριφορά των κρατών και τα διεθνή αποτελέσματα, παρόλο που αποδέχεται την ύπαρξη και άλλων δυνάμεων που δρουν και επηρεάζουν τις συμπεριφορές

αυτές, οι οποίες βρίσκονται εντός του ανθρώπου και εντός των κρατών, με σαφώς όμως ηπιότερο τρόπο.⁶⁹

Η πολιτική δομή παράγει ομοιομορφία αποτελεσμάτων συμπεριφοράς, ενώ η φυσική επιλογή προκαλεί αοριστία αποτελεσμάτων μεταβλητότητας. Εφόσον η δομή του διεθνούς συστήματος περιορίζει την ελευθερία των κρατών, η συμπεριφορά τους και τα αποτελέσματα αυτής καθίστανται προβλέψιμα. Εφόσον η φυσική επιλογή του συστήματος των έμβιων όντων διατηρεί και μεταβιβάζει κάθε ωφέλιμη παραλλαγή στους απογόνους, η μεταβλητότητα των Ειδών καθίσταται αόριστη. Στο διεθνές σύστημα, η δομή εξηγεί γιατί διαφορετικά κράτη συμπεριφέρονται με παρόμοιο τρόπο και παρά την ποικιλομορφία τους παράγουν αποτελέσματα που εμπίπτουν εντός αναμενόμενων ορίων. Στο φυσικό σύστημα, η φυσική επιλογή εξηγεί γιατί άτομα του ίδιου Είδους μεταβάλλονται με διαφορετικό τρόπο και παρά την ομοιομορφία τους παράγουν ακαθόριστα αποτελέσματα που κάνουν τα άτομα αυτά να ξεχωρίζουν το ένα από το άλλο και που δεν μπορούν να εξηγηθούν με την κληρονομική μεταβίβασή τους από τον γονέα ή κάποιο μακρινότερο πρόγονο. Η πολιτική δομή παράγει ομοιότητα στη διαδικασία και στη λειτουργία, διατηρώντας προτεραιότητα σε σύγκριση με άλλα αίτια που ενεργούν στο πεδίο (βλ. ιδιότητες κρατών) και η δράση της ανιχνεύεται στις ομοιότητες της συμπεριφοράς σε πολιτείες με παρόμοια δομή. Η φυσική επιλογή παράγει απροσδιοριστία στη διαδικασία, διατηρώντας προτεραιότητα σε σύγκριση με άλλα αίτια που επιδρούν στο πεδίο (βλ. φυσικές συνθήκες π.χ. κλίμα, τροφή) και η δράση της ανιχνεύεται στις αποκλίσεις των χαρακτηριστικών στα άτομα του ίδιου Είδους. Στο διεθνές σύστημα, η δομή ανταμείβει ή τιμωρεί συμπεριφορές ανάλογα με το βαθμό ανταπόκρισης στην επιτυχία του συστήματος. Στο φυσικό σύστημα, η φυσική επιλογή διατηρεί και συσσωρεύει, αφήνει στάσιμες ή καταστρέφει μεταβολές ανάλογα με το βαθμό που είναι, αντίστοιχα, επωφελείς, ουδέτερες ή βλαβερές σε κάθε πλάσμα προκειμένου να ανέλθει στην κλίμακα της φύσης.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερή η αναλογία στον τρόπο δράσης της πολιτικής δομής και της φυσικής επιλογής σε αμφοτέρω τα πεδία (διεθνές και φυσικό) και προκύπτει η ομοιότητα στη δομή των δύο συστημάτων. Έχοντας δείξει με τον τρόπο αυτό πως το φυσικό σύστημα μπορεί να γίνει αντιληπτό μέσω μιας συστημικής θεωρίας, ο αναλογικός

⁶⁹ Ο Waltz ονομάζει τις τρεις κατηγορίες αιτιών των διεθνών αποτελεσμάτων που εντοπίζονται εντός του ανθρώπου, εντός των κρατών και εντός του διεθνούς συστήματος, ως «εικόνες» των διεθνών σχέσεων, αριθμημένες με την παραπάνω σειρά και με την κάθε εικόνα να ορίζεται ανάλογα με το πού εντοπίζει κάποιος τη συνάφεια των σημαντικών αιτιών. Βλ. Kenneth N. Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σελ. 31.

συλλογισμός θα επεκταθεί στη συνέχεια στην αντιστοιχία εννοιών και συμπεριφορών μεταξύ των κυριότερων δρώντων των δύο συστημάτων.

5.2.2 Αναλογίες διεθνούς και φυσικού συστήματος

Το διεθνές σύστημα αποτελείται από μια δομή και από κράτη που αλληλεπιδρούν. Ο ορισμός της πολιτικής δομής αφήνει κατά μέρος τα χαρακτηριστικά των κρατών, τη συμπεριφορά τους, τις αλληλεπιδράσεις τους και γενικότερα τις ιδιότητές τους (είδη πολιτικών ηγετών, κοινωνικών και οικονομικών θεσμών, ιδεολογία, πολιτιστικές, οικονομικές και στρατιωτικές σχέσεις) και εστιάζει στο πως τα κράτη στέκονται το ένα σε σχέση με τα υπόλοιπα (πως είναι διαρρυθμισμένα ή τοποθετημένα). Η διαρρύθμιση των κρατών και όχι οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους είναι ιδιότητα του συστήματος. Αντίστοιχα, το φυσικό σύστημα αποτελείται από τις συνθήκες ζωής και από Είδη που ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Αυτό που έχει σημασία δεν είναι τα διάφορα χαρακτηριστικά και οι ιδιότητες των Ειδών (εάν είναι σαρκοφάγα ή φυτοφάγα, θηλαστικά ή ωοτόκα, πτηνά ή ψάρια, ζώα ή φυτά) ή το πως αλληλεπιδρούν και ανταγωνίζονται, αλλά η θέση που κατέχουν στην κλίμακα της φύσης. Η θέση των Ειδών στην κλίμακα είναι συνάρτηση της δυνατότητας να καταλαμβάνουν όσο περισσότερες κενές ή λιγότερο καλά κατειλημμένες θέσεις στην οικονομία της φύσης.⁷⁰ Η δυνατότητά τους αυτή εξαρτάται από το βαθμό προόδου στην οργάνωση: το βαθμό διαφοροποίησης και ειδίκευσης των μερών του οργανισμού, ο οποίος είναι το αντίστοιχο της ισχύος των κρατών και αναφέρεται στη βελτίωση των επιμέρους ικανοτήτων τους (π.χ. στην άμυνα, στη διπλωματία, στην οικονομία, στην τεχνολογία) και στην περαιτέρω εξειδίκευση των εσωτερικών τους λειτουργιών (π.χ. απονομή δικαιοσύνης, φορολογικό σύστημα, αστυνόμευση, εκπαίδευση).

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό πως ο όρος «Είδος» στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής αντιστοιχεί στο είδος της πολιτικοκοινωνικής οργάνωσης των ανθρώπων. Μια

⁷⁰ Αυτό επιτυγχάνεται εφόσον τα Είδη αλλάζουν συνήθειες και αποκτήσουν νέες ικανότητες και δεξιότητες (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 73-74). Για παράδειγμα όταν ο βάτραχος –όπως τα περισσότερα αμφίβια– απέκτησε την ικανότητα εξόδου από το νερό και δημιούργησε αποικίες στην ξηρά, κατά τη «Δεβόνια» περίοδο, σίγουρα ανέβηκε στην κλίμακα της φύσης. Ενδεικτικά, ο βάτραχος, λόγω της κατάλληλης μορφολογικής προσαρμογής του, έχει καταφέρει να εξαπλωθεί στα περισσότερα μέρη της Γης, με αποτέλεσμα στις μέρες μας να υπάρχουν πάνω από 2.000 διαφορετικά είδη βατράχων στον πλανήτη. Ασύγκριτα εντυπωσιακότερη υπήρξε η ανέλιξη του ανθρώπου στην κλίμακα της φύσης με την απόκτηση της ικανότητας να κυριαρχεί τόσο στο νερό, όσο και στον αέρα, μέσω της εξέλιξης όχι κάποιου ιδιαίτερου μορφολογικού του χαρακτηριστικού (π.χ. αποκτώντας βράγχια ή φτερά), αλλά των νοητικών του δυνατοτήτων που του επέτρεψαν να κατασκευάσει εντυπωσιακές μηχανές για το σκοπό αυτό (π.χ. πλοία, υποβρύχια, στολές κατάδυσης, αεροπλάνα, ανεμόπτερα κ.ο.κ).

απλή ταξινόμηση περιλαμβάνει τέσσερις κατηγορίες: την ομάδα, τη φυλή, την αρχηγία και το κράτος.⁷¹ Στη σημερινή εποχή, παρόλο που μερικές ομάδες και φυλές εξακολουθούν να επιβιώνουν σε απομακρυσμένα και οικολογικά περιθωριακά εδάφη, κυρίως στη Νέα Γουϊνέα και τον Αμαζόνιο, τη στιγμή που οι πλήρως ανεξάρτητες αρχηγίες έχουν εκλείψει ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η κυρίαρχη μορφή πολιτικής συγκρότησης είναι το βεσφαλιανό κράτος, όπως προέκυψε μετά τη σύναψη της ομώνυμης συνθήκης το 1648. Μπορούμε βάσιμα επομένως να θεωρήσουμε ότι σήμερα ο πλανήτης «κατοικείται» από ένα μόνο «Είδος» που είναι το κράτος.⁷² Με την ίδια αναλογική λογική θα αντιστοιχίζαμε την έννοια «ποικιλία» με εκείνα τα είδη πολιτικοκοινωνικής οργάνωσης –κατ’ ουσίαν τα κράτη εφόσον αναφερόμαστε στο σύγχρονο κόσμο– που έχουν όμοια πολιτικά συστήματα ή συστήματα διακυβέρνησης (π.χ. προεδρική δημοκρατία, ημιπροεδρική δημοκρατία, κοινοβουλευτική δημοκρατία κτλ), ενώ τον όρο «γένος» ή «τάξη» με εκείνα τα κράτη που έχουν όμοια πολιτικά καθεστώτα ή πολιτεύματα (π.χ. δημοκρατία, απόλυτη μοναρχία, δικτατορία, κομμουνισμό κτλ).⁷³ Τέλος, τα μέρη του οργανισμού στα άτομα των Ειδών αντιπροσωπεύουν στο διακρατικό σύστημα τους διάφορους κρατικούς θεσμούς και οργανισμούς που έχουν τη δικαιοδοσία να φτιάχνουν και να επιβάλλουν τους κανόνες εκείνους που κυβερνούν τον πληθυσμό μίας κοινωνίας μέσα σε συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια και εξασφαλίζουν την άμυνα έναντι εξωτερικών απειλών (π.χ. δικαστήρια, αστυνομία, ένοπλες δυνάμεις κ.ο.κ).

Συνεχίζοντας την σύγκριση των δύο συστημάτων, η πολιτική δομή, σύμφωνα πάντα με τη νεορεαλιστική θεωρία του Waltz, ορίζεται βάσει της διαρρύθμισης των μερών του συστήματος και βάσει της αρχής αυτής της διαρρύθμισης. Η εσωτερική πολιτική είναι ένα ιεραρχικό πεδίο στο οποίο τα μέρη στέκονται αναμεταξύ τους έχοντας σχέσεις προϊσταμένου-υφισταμένου. Ορισμένα μέρη έχουν δικαίωμα να διατάζουν, ενώ άλλα είναι υποχρεωμένα να υπακούν και για το λόγο αυτό τα εσωτερικά συστήματα είναι συγκεντρωτικά και ιεραρχημένα. Οι πολιτικοί δρώντες είναι τυπικά διαφοροποιημένοι

⁷¹ Η ταξινόμηση βασίζεται στο: Jared Diamond, *Guns, Germs and Steel*, σελ. 265-292.

⁷² Υπάρχουν, βέβαια, και τα λεγόμενα αμφίβολα Είδη, των οποίων η ταξινόμηση δυσχεραίνεται καθώς δεν αποτελούν διακριτά Είδη, ενώ διατηρούν παράλληλα χαρακτηριστικά ενδιάμεσων μορφών (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 64). Το αμφίβολο Είδος στο διακρατικό σύστημα αντιπροσωπεύει, θα λέγαμε, το υβριδικού τύπου κράτος: της πολιτικοκοινωνικής εκείνης οργάνωσης που προφανώς ασκεί τον έλεγχο μιας σημαντικής περιοχής με την φορολόγηση την οποία επιβάλλει, με τον έλεγχο των υποδομών της και γενικότερα με το να προσδίδει κρατική υπόσταση σε μια ακραία, συνήθως, ιδεολογία που πρεσβεύει. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα υβριδικού κράτους στη σύγχρονη εποχή είναι το ISIS.

⁷³ Για τη διάκριση μεταξύ πολιτικών συστημάτων και πολιτικών καθεστώτων, βλ. Θανάση Διαμαντόπουλου, *Τα Πολιτικά Καθεστώτα*, σελ. 89-90, καθώς και του ίδιου, *Ο Κοινοβουλευτισμός της Συγκυβέρνησης*, σελ. 33-53.

σύμφωνα με τον βαθμό εξουσίας τους και οι ξεχωριστές λειτουργίες τους είναι καθορισμένες (π.χ. το Κογκρέσο θεσπίζει νόμους, η εκτελεστική εξουσία τους επιβάλλει, τα δικαστήρια τους ερμηνεύουν). Η διεθνής πολιτική, αντίθετα, είναι ένα άναρχο πεδίο στο οποίο τα μέρη –κράτη– στέκονται αναμεταξύ τους έχοντας σχέσεις συντονισμού. Από τυπική άποψη όλα τα κράτη είναι ίσα μεταξύ τους και συνεπώς τα διεθνή συστήματα είναι αποκεντρωμένα και άναρχα. Κατά ανάλογο τρόπο, το φυσικό σύστημα των Ειδών σε εξημερωμένη κατάσταση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί εν δυνάμει ιεραρχικό σύστημα υπό την έννοια πως ο άνθρωπος, ασκώντας κατά κάποιο τρόπο μια υπερκείμενη εξουσία, μπορεί και πραγματοποιεί κατευθυνόμενα αποτελέσματα με τα εξημερωμένα ζώα και τα καλλιεργούμενα φυτά, επισωρεύοντας προς οποιαδήποτε κατεύθυνση ατομικές διαφορές. Σε μεγάλο βαθμό οι λειτουργίες των Ειδών σε εξημερωμένη κατάσταση είναι καθορισμένες και διακριτές (τα αιγοπρόβατα εκτρέφονται για να παράγουν γάλα, κρέας και μαλλί, τα κυνηγόσκυλα χρησιμοποιούνται για να εντοπίζουν τα θηράματα, τα άλογα – παλαιότερα– τροφοδοτούσαν και συγκροτούσαν τις Ίλες ιππικού στον στρατό κ.ο.κ). Αντιστοιχίζοντας τα δύο πεδία, τα Είδη σε εξημερωμένη κατάσταση απεικονίζουν τα κράτη στο πλαίσιο διεθνών θεσμών, όπου η δομή είναι περισσότερο ιεραρχημένη, τα κοινά συμφέροντα αλλά και οι κοινές αξίες και αντιλήψεις των κρατών προωθούν τη διεθνή συνεργασία και ο χαρακτήρας της διεθνούς πολιτικής προσεγγίζει τη διεθνή κοινωνία. Από την άλλη, τα Είδη σε φυσική κατάσταση, καθώς δεν υπόκεινται σε κάποια κατευθυνόμενη μεταβλητότητα, προσιδιάζουν περισσότερο στα κράτη σε συνθήκες αναρχίας, όπου οι ανταγωνισμοί μεταξύ τους ενέχουν τον κίνδυνο κλιμάκωσης και χρήσης βίας.

Το να χαρακτηρίζονται τα κράτη ως όμοιες μονάδες σημαίνει ότι κάθε κράτος μοιάζει με όλα τα άλλα κράτη στο ότι αποτελεί μια αυτόνομη πολιτική μονάδα –είναι ένας άλλος τρόπος να ειπωθεί ότι τα κράτη είναι κυρίαρχα.⁷⁴ Όμως τα κράτη εκτός από όμοια είναι και διαφορετικά ταυτόχρονα: είναι όμοια στις αποστολές που έχουν να εκτελέσουν και διαφορετικά στις ικανότητες να το κάνουν. Οι διαφορές τους είναι διαφορές δυνατοτήτων και όχι λειτουργιών. Κάθε κράτος έχει τις υπηρεσίες του για τη θέσπιση, την εκτέλεση και την ερμηνεία των νόμων, για την άντληση προσόδων και για την άμυνα. Η διεθνής πολιτική απαρτίζεται από όμοιες μονάδες που η κάθε μια αντιγράφει τις δραστηριότητες

⁷⁴ Η κυριαρχία και η εξάρτηση δεν είναι αντιφατικές καταστάσεις. Το να λέγεται ότι ένα κράτος είναι κυρίαρχο σημαίνει ότι αποφασίζει από μόνο του πως θα αντιμετωπίσει τα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα, συμπεριλαμβανομένου και του εάν θα ζητήσει ή όχι βοήθεια από τους άλλους, περιορίζοντας με τον τρόπο αυτό την ελευθερία του και αναλαμβάνοντας δεσμεύσεις έναντι των άλλων. Βλ. Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 96.

της άλλης. Τα κράτη είναι διαφορετικά τοποθετημένα βάσει της ισχύος τους. Σε ανάλογο πλαίσιο, στο φυσικό σύστημα, καθώς η αναρχία υποδηλώνει την ομοιότητα των μονάδων, τα Είδη θεωρείται ότι επιτελούν ίδιες λειτουργίες: αναπνέουν, τρέφονται, αναπαράγονται, αναπτύσσονται, κ.ο.κ. Οι διαφορές τους –διαφορές και μεταξύ ατόμων του ίδιου Είδους– εντοπίζονται στο βαθμό διαφοροποίησής τους σε κατασκευή, σύσταση και συνήθειες. Είναι διαφορές παραλλαγής που οφείλονται στην αρχή της απόκλισης. Η αρχή της απόκλισης έχει ως αποτέλεσμα διαφορές, μόλις αισθητές στην αρχή, να αυξάνουν σταθερά και οι ράτσες να αποκλίνουν σε χαρακτηριστικά τόσο μεταξύ τους όσο και από τον κοινό τους γονέα. Όσο διαφοροποιούνται οι απόγονοι ενός Είδους σε κατασκευή, σύσταση και συνήθειες, τόσο καλύτερα θα μπορούν να καταλάβουν πολλές διαφοροποιημένες θέσεις στην οικονομία της φύσης και να είναι σε θέση να αυξηθούν αριθμητικά. Τα Είδη είναι διαφορετικά τοποθετημένα βάσει του βαθμού προόδου στην οργάνωση. Επιπρόσθετα, όπως η δομή της διεθνούς πολιτικής ορίζεται βάσει των κυριότερων δρώντων του συστήματος που είναι οι μεγάλες δυνάμεις, έτσι και στη δομή του φυσικού συστήματος πρωτεύοντα ρόλο παίζουν τα επικρατούντα ή κυρίαρχα Είδη –εκείνα που έχουν τη μεγαλύτερη εξάπλωση και που είναι τα πλέον διαδεδομένα και πολυάριθμα στη χώρα τους.

Το διεθνές σύστημα συγκροτείται και διατηρείται βάσει μιας αρχής, της αυτοβοήθειας: κράτη που βρίσκονται σε κατάσταση αναρχίας θα πρέπει να βασίζονται στα μέσα που μπορούν να κινητοποιήσουν και στους διακανονισμούς που μπορούν να κάνουν για τους εαυτούς τους, προκειμένου να πετύχουν τους αντικειμενικούς σκοπούς και να διατηρήσουν την ασφάλειά τους. Η αυτοβοήθεια είναι κατ' ανάγκην η αρχή της δράσης σε μια άναρχη τάξη. Στο φυσικό σύστημα η αρχή της δράσης είναι η μεταβλητότητα, η οποία προέρχεται από τις μεταβαλλόμενες συνθήκες ζωής και παράγει καθορισμένα και ακαθόριστα αποτελέσματα. Ο σημαντικότερος νόμος που διέπει τη μεταβλητότητα είναι η αλληλεξαρτημένη παραλλαγή σύμφωνα με την οποία οι παραμικρές μεταβολές που συσσωρεύονται με τη φυσική επιλογή σε οποιοδήποτε μέρος ενός οργανισμού κατά την ανάπτυξή του, θα μεταβάλλουν αναγκαστικά και τα άλλα μέρη του.

Η τραγικότητα της διεθνούς πολιτικής έγκειται στο γεγονός ότι τα κράτη, έχοντας εξοπλιστεί για χάρη της ασφάλειας, αισθάνονται λιγότερο ασφαλή και αγοράζουν περισσότερα όπλα, επειδή τα μέσα για την ασφάλεια του ενός αποτελούν απειλή για κάποιον άλλο, ο οποίος με τη σειρά του αντιδρά εξοπλιζόμενος. Ο Hertz εισήγαγε τον όρο «δίλημμα ασφάλειας» για να περιγράψει την κατάσταση στην οποία τα κράτη, με το καθένα να μην είναι σίγουρο για τις προθέσεις των άλλων, εξοπλίζονται χάρη της

ασφάλειας, προκαλώντας με τον τρόπο αυτό έναν φαύλο κύκλο. Ανεξάρτητα από το είδος των εξοπλισμών και των αριθμό των κρατών που περιέχει το σύστημα, τα κράτη είναι αναγκασμένα να ζουν με το δίλημμα της ασφάλειας, το οποίο δεν προκαλείται από τις θελήσεις τους αλλά από τις καταστάσεις τους. Το δίλημμα δεν μπορεί να λυθεί· μπορεί απλώς ευκολότερα ή δυσκολότερα να ληφθούν κάποια μέτρα γι' αυτό. Η δομή του διεθνούς συστήματος ανατροφοδοτεί την ανασφάλεια. Κατά αντιστοιχία, στο φυσικό σύστημα της ενόργανης και ανόργανης ζωής, η αναπόδραστη κατάσταση στην οποία εμπλέκονται όλα τα όντα είναι ο αγώνας για την ύπαρξη. Χάρη στον αγώνα αυτό, μεταβολές, όσο ασήμαντες κι αν είναι και από οποιαδήποτε αιτία κι αν προέρχονται, εφόσον είναι σε οποιοδήποτε βαθμό επωφελείς στα άτομα ενός Είδους, θα τείνουν στη διατήρηση παρόμοιων ατόμων και θα κληρονομηθούν γενικά από τους απογόνους τους. Οι απόγονοι έτσι θα έχουν περισσότερες πιθανότητες επιβίωσης γιατί από τα πολλά άτομα οποιουδήποτε Είδους που γεννιούνται περιοδικά μονάχα ένας μικρός αριθμός μπορεί να επιζήσει. Ο αγώνας για την ύπαρξη περιλαμβάνει τόσο την αλληλεξάρτηση των όντων όσο και την ικανότητα του ατόμου όχι μόνο να επιζεί αλλά και να αφήνει απογόνους. Όλα τα έμβια όντα επομένως βρίσκονται συνεχώς σε αδυσώπητο αγώνα για επιβίωση και οι συνθήκες ζωής του φυσικού συστήματος ανατροφοδοτούν τον ανταγωνισμό.

Σε συνθήκες διεθνούς αναρχίας και έντονου διακρατικού ανταγωνισμού όπου κυριαρχεί η ανασφάλεια και ο φόβος του πολέμου, πρωταρχική επιδίωξη και μέριμνα των κρατών είναι η διασφάλιση της επιβίωσης και η μεγιστοποίηση της ασφάλειάς τους. Το κίνητρο της επιβίωσης θεωρείται μάλλον ως η βάση της δράσης σε έναν κόσμο όπου η ασφάλεια των κρατών δεν είναι εγγυημένη. Στην αναρχία η ασφάλεια είναι ο υπέρτατος σκοπός και μόνο εάν η επιβίωση είναι εξασφαλισμένη, μπορούν τα κράτη να επιδιώξουν με ασφάλεια άλλους σκοπούς, όπως η ειρήνη, η ευημερία και η ισχύς. Η πρώτη έγνοια των κρατών δεν είναι να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους αλλά να διατηρήσουν τη θέση τους στο σύστημα. Το κυριότερο, ωστόσο, μέσο για να το πετύχουν είναι η αυξημένη ισχύς. Στις συνθήκες του φυσικού συστήματος, όπου ο αγώνας για την ύπαρξη είναι πανταχού παρών και η μεταβλητότητα αποτελεί την κινητήριο δύναμη της ζωής, η κυρίαρχη τάση των Ειδών είναι όχι μόνο να επιζούν, αλλά να αποκλίνουν σε χαρακτηριστικά και να αυξάνουν σε απογόνους. Η πρώτη έγνοια των Ειδών είναι να καταλάβουν περισσότερες διαφοροποιημένες θέσεις στην οικονομία της φύσης προκειμένου να αυξηθούν αριθμητικά και να ανέλθουν στην κλίμακα της φύσης. Το μέσο για να το επιτύχουν είναι η πρόοδος στην οργάνωση: η συνεχής προσπάθεια διαφοροποίησης και ειδίκευσης των μερών του

οργανισμού. Στον Πίνακα 8, που ακολουθεί, φαίνονται οι σημαντικότερες αντιστοιχίες εννοιών μεταξύ φυσικού και διεθνούς συστήματος.

Πίνακας 8. Αντιστοιχίες μεταξύ φυσικού και διεθνούς συστήματος

	Φυσικό σύστημα	Διεθνές σύστημα
1	Είδος	Πολιτικοκοινωνική οργάνωση (κράτος, αρχηγία, φυλή, ομάδα)
2	Ποικιλία	Πολιτικό σύστημα (προεδρική δημοκρατία, κοινοβουλευτική δημοκρατία)
3	Γένος ή Τάξη	Πολιτικό καθεστώς (δημοκρατία, απόλυτη μοναρχία, δικτατορία, κομμουνισμός)
4	Είδη σε εξημερωμένη κατάσταση	Κράτη στο πλαίσιο διεθνών οργανισμών και συμμαχιών (ΟΗΕ, ΕΕ, ΝΑΤΟ)
5	Είδη σε φυσική κατάσταση	Κράτη σε συνθήκες αναρχίας
6	Επικρατούντα ή κυρίαρχα Είδη	Μεγάλες δυνάμεις
7	Αλλαγμένες/μεταβαλλόμενες συνθήκες ζωής	Αίτια που επενεργούν στο σύστημα (δομή, ιδιότητες κρατών)
8	Φύση του οργανισμού	Επενέργεια πολιτικής δομής
9	Φύση των συνθηκών	Επενέργεια ιδιοτήτων των κρατών
10	Μέρη του οργανισμού	Κρατικοί θεσμοί και οργανισμοί (ένοπλες δυνάμεις, αστυνομία, δικαιοσύνη)
11	Αναπαραγωγικό σύστημα	Πολιτισμική κληρονομιά και παράδοση
12	Διαφοροποίηση (παραλλαγή) και ειδικευση των μερών του οργανισμού	Ικανότητες του κράτους και εξειδίκευση των εσωτερικών λειτουργιών του
13	Πρόοδος στην οργάνωση	Ισχύς
14	Μεταβλητότητα	Αυτοβοήθεια
15	Αγώνας για την ύπαρξη/επιβίωση	Δίλημμα ασφάλειας
16	Επιδίωξη για επιβίωση, απόκλιση των χαρακτηριστικών και πολλαπλασιασμού των απογόνων στα Είδη	Επιδίωξη για επιβίωση και μεγιστοποίηση της ασφάλειας στα κράτη
17	Θέση στην κλίμακα της οργάνωσης	Θέση στο σύστημα
18	Φυσική επιλογή	Συστημική επιλογή ⁷⁵

5.2.3 Συμπεριφορά των κρατών σύμφωνα με τις αρχές της θεωρίας της φυσικής επιλογής

Έχοντας εντοπίσει σημαντικές αναλογίες μεταξύ των κρατών του διεθνούς συστήματος και των Ειδών του φυσικού συστήματος θα ήταν χρήσιμο να αναζητηθούν περιπτώσεις συμπεριφοράς των κρατών που να συμμορφώνονται με τον τρόπο που

⁷⁵ Για την έννοια της «συστημικής επιλογής», βλ. παρακάτω, υποκεφάλαιο 5.3, σελ. 98.

επενεργούν οι αρχές του φυσικού συστήματος στα Είδη ή, ακόμη, να συναχθούν προσδοκίες για τη συμπεριφορά των κρατών, με βάση αυτές τις αρχές.

Γνωρίζουμε ότι η μεταβλητότητα διέπεται από πολλούς περίπλοκους νόμους –την αλληλεξαρτημένη ανάπτυξη, την αυξημένη χρήση ή αχρησία των μερών και την επίδραση των γύρω συνθηκών. Σύμφωνα με τον νόμο της αλληλεξάρτησης ή αλληλεξαρτημένης παραλλαγής, όπως αναπτύχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. σελ. 62), όταν ένα μέρος του οργανισμού μεταβάλλεται και οι μεταβολές συσσωρεύονται με τη φυσική επιλογή θα προκύψουν αλλαγές, συχνά της πιο αναπάντεχης μορφής, και σε άλλα μέρη του. Εντοπίζοντας την αντίστοιχη δράση της αλληλεξαρτημένης παραλλαγής στα κράτη, παρατηρούμε πως η βελτίωση της ικανότητας σε κάποιον τομέα επηρεάζει αλυσιδωτά και άλλους τομείς. Για παράδειγμα, η αύξηση των κονδυλίων για την έρευνα και την ανάπτυξη επιφέρει ανάπτυξη στη τεχνολογία, τα προϊόντα της οποίας, ακολούθως, βρίσκουν πεδίο εφαρμογής στη στρατιωτική βιομηχανία όπλων, με αποτέλεσμα την κατασκευή πιο προηγμένων οπλικών συστημάτων και την αύξηση της μαχητικής ισχύος του κράτους. Επιπρόσθετα, επειδή η κατασκευή κάθε έμβιου όντος σχετίζεται, με την κατασκευή όλων των άλλων έμβιων όντων με τα οποία έρχεται σε ανταγωνισμό για τροφή ή κατοικία (βλ. κεφάλαιο 4, σελ 68), τα ανταγωνιζόμενα κράτη, αντίστοιχα, θα τείνουν να αντιγράφουν τις ικανότητες των ανταγωνιστών τους. Πράγματι, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο (σελ. 11-12, έβδομη προσδοκία της θεωρίας ισορροπίας της ισχύος), τα κράτη που βρίσκονται σε άμεσο ανταγωνισμό μιμούνται τις στρατιωτικές καινοτομίες και τις επιτυχημένες πρακτικές της χώρας με τις μεγαλύτερες δυνατότητες.

Γενικά, στην κάθε εξημερωμένη ράτσα διακρίνεται λιγότερη ομοιομορφία χαρακτηριστικών απ' όση παρουσιάζουν τα γνήσια Είδη. Παρατηρείται συχνά ότι το ποσό της μεταβολής στη φυσική κατάσταση είναι αυστηρά περιορισμένο. Αντίθετα, στην εξημερωμένη κατάσταση παρουσιάζει μεγαλύτερη έκταση. Η μεταβλητότητα, ωστόσο, δεν προκαλείται από τον άνθρωπο. Αυτός μονάχα εκθέτει ακούσια τα ενόργανα όντα σε νέες συνθήκες ζωής και τότε η φύση επενεργεί στον οργανισμό τους και τον κάνει να μεταβάλλεται. Όμως, ο άνθρωπος μπορεί να επιλέξει –και επιλέγει– τις μεταβολές που του προσφέρει η φύση και τις συσσωρεύει με όποιο τρόπο επιθυμεί. Έτσι προσαρμόζει ζώα και φυτά προς όφελός του ή για την ευχαρίστησή του και το κάνει, είτε μεθοδικά είτε ασυνείδητα, διατηρώντας τα πιο χρήσιμα ή ευχάριστα γι' αυτόν άτομα. Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι οι θεσμοί –οι οποίοι όπως είδαμε προσομοιάζουν με τα Είδη σε εξημερωμένη κατάσταση– παρέχουν μια πιο στοχευμένη κατεύθυνση στην ανάπτυξη των ικανοτήτων των κρατών, καθώς παρέχουν ένα κοινό πλαίσιο συνεργασίας και δράσης σε

συγκεκριμένους τομείς (π.χ. ναυτιλία, αγροτική πολιτική, άμυνα), το οποίο φιλτράρεται μέσα από πολυμερείς διαδικασίες και καθορίζεται μέσω συλλογικών αποφάσεων. Οι θεσμοί δρομολογούν τους τομείς ενδιαφέροντος, η συστημική επιλογή –αυτό που αποτελεί το αντίστοιχο της φυσικής επιλογής στο διεθνές σύστημα και θα αναλυθεί παρακάτω (βλ. σελ. 98-101)– αναλαμβάνει να τους εξελίξει και να τους βελτιώσει. Η συστημική επιλογή δρα καθολικά και στην παραμικρή ικανότητα του κράτους, ενώ οι θεσμοί διοχετεύουν την ενέργειά της προς συγκεκριμένα πεδία δράσης. Για το λόγο αυτό τα κράτη που δρουν στο πλαίσιο διεθνών θεσμών και συμμαχιών (ΟΗΕ, ΕΕ, ΝΑΤΟ), κατά κανόνα, βελτιώνονται σε ικανότητες και αυξάνουν σε ισχύ γρηγορότερα απ’ ότι αν δρούσαν σε συνθήκες απόλυτης αναρχίας. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελούν η Γερμανία και η Ιαπωνία, οι οποίες κατάφεραν να πετύχουν μια πρωτόγνωρη ανάπτυξη και να ανέλθουν ταχύτατα στην κλίμακα της ισχύος μεταπολεμικά, υπό την αρωγή και προστασία της Δυτικής Συμμαχίας, κάτι που είναι αμφίβολο αν θα το κατάφεραν στον ίδιο βαθμό στην περίπτωση που δρούσαν ανεξάρτητα και αυτόνομα.

Είναι, επίσης, δυνατόν να συμβεί το μεταβαλλόμενο άτομο να μη μεταβιβάσει στους απογόνους του τα καινούργια χαρακτηριστικά που απέκτησε, ωστόσο, θα τους μεταβιβάσει οπωσδήποτε, όσο παραμένουν οι ίδιες συνθήκες, μια ακόμη πιο έντονη τάση να μεταβληθούν με τον ίδιο τρόπο (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 71-72). Η κατάσταση αυτή στο διακρατικό σύστημα εντοπίζεται στο γεγονός πως εάν δεν μπορέσει να διατηρηθεί επί μακρόν ή απολεσθεί κάποια στιγμή η ικανότητα ενός κράτους σε κάποιον τομέα, θα διατηρηθεί, εντούτοις, η τάση για απόκτηση της συγκεκριμένης ικανότητας στο μέλλον. Για παράδειγμα, οι τεχνολογικές δυνατότητες της Γερμανίας κατά την περίοδο του Μπίσμαρκ και του Κάιζερ Γουλιέλμου, που της επέτρεψαν να πραγματοποιήσει θαυμαστά επιτεύγματα στα πεδία των μαχών, απωλέστηκαν τα πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου, επανεμφανίστηκαν τη δεκαετία του 1930 επί Χίτλερ, ανεστάλησαν πάλι μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για να επανέλθουν στο προσκήνιο τη δεκαετία του 1970.

Από το γεγονός ότι εξαιρετικά μικρές παραλλαγές ενός Είδους προσδίδουν συχνά στο Είδος αυτό υπεροχή απέναντι στα άλλα, ενώ ακόμη περισσότερες παραλλαγές του ίδιου Είδους αυξάνουν ακόμη περισσότερο την υπεροχή του, όσο το Είδος εξακολουθεί να ζει κάτω από τις ίδιες συνθήκες ζωής (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 70), αναμένεται ότι οι μεγάλες δυνάμεις, ενόσω η δομή του συστήματος παραμένει η ίδια, θα έχουν μεγαλύτερη τάση περαιτέρω αύξησης της ισχύος απ’ ότι οι μικρότερες, λόγω συσσωρευμένων ικανοτήτων, οι οποίες δρουν αυξητικά. Το γεγονός αυτό εξηγεί σε μεγάλο βαθμό γιατί η ταυτότητα των μεγάλων δυνάμεων διαχρονικά παραμένει, εν πολλοίς, η ίδια και γιατί είναι σπάνιες οι

αλλαγές δομής του συστήματος. Όπως μαρτυρεί ο Πίνακας 1 του δευτέρου κεφαλαίου (σελ. 17), κατά τους τελευταίους τρεις αιώνες τα περισσότερα από τα κράτη που κυριαρχούσαν στο διεθνές σύστημα το έκαναν για περισσότερο από το μισό χρονικό διάστημα, ενώ, την ίδια περίοδο, η δομή του συστήματος έχει αλλάξει μόλις δύο φορές (1945 και 1991). Στην προσδοκία πως οι μεγάλες δυνάμεις είναι πιθανότερο να συνεχίσουν να είναι μεγάλες δυνάμεις και στο μέλλον, οδηγεί και το γεγονός ότι τα Είδη που είναι ήδη κυρίαρχα είναι πιθανότερο να δώσουν απογόνους που, αν και αλλαγμένοι σε κάποιο βαθμό, θα κληρονομήσουν τα πλεονεκτήματα εκείνα που επέτρεψαν στους γονείς τους να επικρατήσουν πάνω στους συμπατριώτες τους (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 65). Καθώς έχει παρατηρηθεί, επίσης, ότι στα μεγαλύτερα γένη (εκείνα που περιλαμβάνουν μεγαλύτερο αριθμό Ειδών) αναμένεται να υπάρχει μεγαλύτερος αναλογικά αριθμός κυρίαρχων Ειδών απ' ότι στα μικρότερα γένη (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 65), μπορούμε να συμπεράνουμε –και η πραγματικότητα να επιβεβαιώσει– πως τα πολιτικά καθεστώτα με τα περισσότερα κράτη περιλαμβάνουν τις περισσότερες μεγάλες δυνάμεις. Πράγματι, στο σημερινό κόσμο όπου η δημοκρατία αποτελεί την πλέον διαδεδομένη μορφή πολιτικού καθεστώτος παγκοσμίως, οι περισσότερες μεγάλες δυνάμεις είναι δημοκρατικά κράτη (ΗΠΑ, Μ. Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία, Ιαπωνία, Ρωσία, Ινδία). Και καθώς τα μεγαλύτερα γένη τείνουν να γίνουν ακόμη μεγαλύτερα και οι κυρίαρχες μορφές ζωής να γίνουν ακόμη πιο κυρίαρχες, δημιουργώντας πολλούς παραλλαγμένους και κυρίαρχους απογόνους (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 65), αναμένεται τα πλέον διαδεδομένα πολιτικά καθεστώτα και οι πλέον κυρίαρχες μεγάλες δυνάμεις, να τείνουν, αντίστοιχα, να εξαπλώνονται και να αυξάνουν σε ισχύ έτι περαιτέρω. Έτσι, η προσπάθεια εξάπλωσης της δημοκρατίας στις κατακερματισμένες πρώην σοσιαλιστικές χώρες των Βαλκανίων τη δεκαετία του 1990 επί προεδρίας Κλίντον, καθώς και η αμερικανική εισβολή στο Ιράκ το 2003, εντασσόμενη στο ευρύτερο πλαίσιο του εκδημοκρατισμού της Μέσης Ανατολής, επί προεδρίας Μπους του νεότερου, μπορούν να αποδοθούν σε μεγάλο βαθμό στην τάση των ευρέως διαδεδομένων πολιτικών καθεστώτων –της δημοκρατίας εν προκειμένω– για περαιτέρω διάδοση και επέκταση.⁷⁶ Εισάγοντας τη γεωγραφική κατανομή στο πεδίο, γνωρίζουμε πως μια μεγάλη και μη απομονωμένη περιοχή έχει μεγάλη σημασία για την παραγωγή Ειδών που θα αποδειχτούν ικανά να διατηρηθούν για μια μεγάλη χρονική περίοδο και να διαδοθούν σε μεγάλη έκταση. Οι νέες μορφές που παράγονται στις μεγάλες περιοχές και που είναι ήδη

⁷⁶ Στο ίδιο πλαίσιο μπορεί να ενταχθούν και οι προσπάθειες για επέκταση του κομμουνισμού εκτός της σοβιετικής σφαίρας επιρροής (Μ. Ανατολή, Άπω Ανατολή, Λατινική Αμερική, Αφρική) που επιχειρήθηκαν, εκ μέρους του κυριότερου εκφραστή της κομμουνιστικής ιδεολογίας (βλ. Σοβιετική Ένωση), κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου.

νικηφόρες στον αγώνα με άλλους ανταγωνιστές, θα είναι εκείνες που θα διαδοθούν περισσότερο και θα δημιουργήσουν το μεγαλύτερο αριθμό νέων ποικιλιών και Ειδών και θα παίξουν τον σημαντικότερο ρόλο στη μεταβαλλόμενη ιστορία του ενόργανου κόσμου (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 72). Από την πραγματικότητα αυτή του φυσικού κόσμου προκύπτει ότι, αντίστοιχα, στο διεθνές σύστημα των κρατών οι μεγάλες δυνάμεις έχουν περισσότερες πιθανότητες να βρίσκονται σε μεγάλες γεωγραφικές περιφέρειες (π.χ. Ευρασία, Αμερική) απ' ό,τι σε μικρότερες (π.χ. Αφρική, Αυστραλία), λόγω αυξημένων δυνατοτήτων επέκτασης, κατοχής πόρων και έντονου ανταγωνισμού. Σημαίνει, επίσης, την προτεραιότητα της Ευρασίας σε σχέση με την αμερικανική ήπειρο στο συγκεκριμένο τομέα.⁷⁷ Πράγματι, όλες οι μεγάλες δυνάμεις τις σημερινής εποχής –αλλά και των παλαιότερων εποχών– προέρχονται από τις δύο μεγαλύτερες ηπείρους.⁷⁸

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι ο σκληρότερος αγώνας για την ύπαρξη διεξάγεται ανάμεσα στα άτομα του ίδιου Είδους, γιατί συχνάζουν στις ίδιες περιοχές, αναζητούν την ίδια τροφή και εκτίθενται στους ίδιους κινδύνους (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 68). Αυτό υποδηλώνει ότι ο ανταγωνισμός στον κόσμο των κρατών θα είναι εντονότερος μεταξύ γειτονικών χωρών ή χωρών της ίδιας περιφέρειας απ' ό,τι μεταξύ απομακρυσμένων γεωγραφικά κρατών. Ο παραπάνω ισχυρισμός συμφωνεί με το επιχείρημα του Mearheimer, που αναπτύχθηκε στο τρίτο κεφάλαιο (σελ. 55), ότι οι μεγάλες δυνάμεις που βρίσκονται στην ευρασιατική μάζα (Ρωσία, Κίνα, Ινδία) αδυνατούν να ενωθούν ενάντια στις ΗΠΑ, καθώς στρέφουν το ενδιαφέρον τους, λόγω εδαφικής εγγύτητας, η μια στην άλλη, επιτρέποντας στον μακρινό ηγεμόνα να παρακολουθεί με ασφάλεια ως θεατής. Δεδομένου ότι τα Είδη του ίδιου γένους έχουν συνήθως, μεγάλη ομοιότητα στις συνήθειες και στην κατασκευή, η πάλη θα είναι γενικά πιο σκληρή ανάμεσά τους, αν έρθουν σε ανταγωνισμό, απ' ό,τι ανάμεσα σε Είδη διαφορετικών γενών (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 68). Επιπρόσθετα, ο ανταγωνισμός θα είναι πιο σκληρός ανάμεσα σε συγγενικές μορφές που κατέχουν σχεδόν την ίδια θέση στην οικονομία της φύσης (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 69). Γι' αυτό ο αγώνας για την παραγωγή νέων και παραλλαγμένων απογόνων θα διεξαχθεί κυρίως ανάμεσα στις μεγαλύτερες ομάδες ή στα πλέον κυρίαρχα Είδη που όλα προσπαθούν να αυξηθούν αριθμητικά (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 75-76). Τούτο σημαίνει πως ο ανταγωνισμός – και ο πόλεμος ως συνέπεια– θα είναι ακόμη σκληρότερος ανάμεσα σε κράτη όμοιων

⁷⁷ Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως μια πρώτη ένδειξη του γεγονότος ότι η σημερινή πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ σε συντελεστές ισχύος αποτελεί μια προσωρινή κατάσταση που πρόκειται να αλλάξει, καθώς, βάσει του ισχυρισμού της γεωγραφικής κατανομής, η πιθανότητα ανάδυσης μιας εξίσου ή ακόμη ισχυρότερης δύναμης, προερχόμενη από τη μεγάλη ευρασιατική μάζα, είναι μεγαλύτερη.

⁷⁸ Η Ευρασία θεωρείται ενιαία ήπειρος.

πολιτικών καθεστώτων (π.χ. ανάμεσα σε δημοκρατίες), και δη ανάμεσα σε κράτη που κατέχουν παρόμοια θέση στο σύστημα –που είναι δηλαδή κάτοχοι περίπου ίσης ισχύος– και, ακόμη περισσότερο, ανάμεσα στις μεγαλύτερες δυνάμεις του συστήματος. Η σφοδρότητα και βιαιότητα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου⁷⁹ στον οποίο ενεπλάκησαν οι μεγαλύτερες δυνάμεις της εποχής, οι οποίες στην πλειονότητά τους ήταν ισοδύναμες και είχαν δημοκρατικές κυβερνήσεις,⁸⁰ επιβεβαιώνει την εν λόγω προσδοκία.

5.3 Συστημική επιλογή

Μέσω της φυσικής επιλογής άτομα που έχουν κάποιο πλεονέκτημα σε σύγκριση με άλλα, θα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να επιζήσουν και να διαιωνίσουν το Είδος τους. Από την άλλη μεριά είναι εξίσου βέβαιο πως οποιαδήποτε παραλλαγή, έστω και ελάχιστη βλαβερή, θα καταστρεφόταν ασυζητητί, ενώ παραλλαγές που δεν είναι χρήσιμες ούτε βλαβερές, δεν θα επηρεάζονταν από τη φυσική επιλογή και συνήθως θα σταθεροποιούνταν. Το πέρασμα από ένα στάδιο κατώτερης σε ένα στάδιο ανώτερης εξελικτικής βαθμίδας (πρόοδος στην οργάνωση) ενός οργανισμού, μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της συνδυαστικής επενέργειας της φυσικής επιλογής και των διαφόρων φυσικών συνθηκών στις οποίες βρέθηκε εκτεθειμένος για πολύ χρόνο (π.χ. κλίμα, τροφή). Αλλά στην περίπτωση των πιο σημαντικών χαρακτηριστικών, το πέρασμα από το ένα στάδιο διαφοράς στο άλλο μπορεί να αποδοθεί με κάθε βεβαιότητα στη σωρευτική δύναμη της φυσικής επιλογής και στα αποτελέσματα της αυξημένης χρήσης ή αχρησίας των μερών (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 64 και 69). Αυτό αντικατοπτρίζει το γεγονός πως με την πάροδο του χρόνου οι πλέον χρήσιμες ικανότητες των κρατών διατηρούνται και βελτιώνονται, οι ουδέτερες απλά διατηρούνται και σταθεροποιούνται, ενώ οι επιβλαβείς εγκαταλείπονται. Τούτο αποτελεί την αντίστοιχη δράση της φυσικής επιλογής στο διεθνές σύστημα των κρατών, την οποία θα ονομάσω «συστημική επιλογή». Δηλώνει, επίσης, ότι η βελτίωση των πλέον σημαντικών και χρήσιμων ικανοτήτων οφείλεται αποκλειστικά στη συστημική επιλογή και στη συχνότητα χρήσης των κρατικών θεσμών που τις κατέχουν. Αυτό καθίσταται σαφές αν αναλογιστεί κανείς την ισχύ των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων. Το γεγονός ότι ο στρατός των ΗΠΑ πρωταγωνιστεί στον διεθνή καταμερισμό ισχύος δεν οφείλεται μόνο στην τεχνολογική υπεροχή των οπλικών συστημάτων, στις μεγάλες

⁷⁹ Τα θύματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ανήλθαν σε 9 εκατομμύρια στρατευμένους και σε άλλους τόσους αμάχους, ξεπερνώντας συνολικά τα 18,5 εκατομμύρια ψυχές. Ενδεικτικά, ο μέσος όρος ζωής των στρατιωτών στα χαρακώματα του Δυτικού Μετώπου του πολέμου ανερχόταν σε λίγες μόνο εβδομάδες.

⁸⁰ Οι κυριότεροι αντίπαλοι του πολέμου –Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και Γερμανία– ήταν δημοκρατικές χώρες.

αμυντικές δαπάνες, στην ανώτερη εκπαίδευση, στο πυρηνικό οπλοστάσιο και σε άλλους παράγοντες που όλοι τους εντάσσονται στην σωρευτική δράση της συστημικής επιλογής, αλλά και στη μεγάλη συχνότητα εμπλοκής/χρήσης του σε πολέμους και ένοπλες συρράξεις από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, που τον καθιστά μακράν τον εμπειρότερο στρατό του πλανήτη στο πεδίο της μάχης (βλ. Κορέα, Βιετνάμ, Κουβέιτ, Λατινική Αμερική, Βαλκάνια, Ιράκ, Αφγανιστάν, Συρία).

Η φυσική επιλογή ενεργεί αποκλειστικά με τη διατήρηση και τη συσσώρευση των μεταβολών που είναι ωφέλιμες κάτω από τις ενόργανες και ανόργανες συνθήκες στις οποίες είναι εκτεθειμένο κάθε πλάσμα. Το τελικό αποτέλεσμα είναι ότι κάθε πλάσμα τείνει να βελτιώνεται συνεχώς και αναπόφευκτα να οδηγείται στη βαθμιαία πρόοδο στην οργάνωση. Από την άλλη μεριά, δεδομένου ότι όλα τα ενόργανα όντα τείνουν να αυξάνονται σε μεγάλο ποσοστό και να καταλαμβάνουν κάθε κενή ή λιγότερο καλά κατειλημμένη θέση στην οικονομία της φύσης, είναι δυνατόν η φυσική επιλογή να καταστήσει σταδιακά ένα ον κατάλληλο για μια θέση, όπου μερικά όργανα θα πλεόναζαν ή θα του ήταν άχρηστα. Σε αυτή την περίπτωση θα υπήρχε οπισθοδρόμηση στην κλίμακα της οργάνωσης. Έτσι, η κατάργηση μιας μεγάλης και περίπλοκης κατασκευής, όταν γίνεται περιττή, θα ήταν ένα αποφασιστικό πλεονέκτημα για κάθε διάδοχο άτομο του Είδους, γιατί στον αγώνα για την ύπαρξη το καθένα θα είχε μεγαλύτερες δυνατότητες να συντηρηθεί σπαταλώντας λιγότερη τροφή. Συνεπώς, με την πάροδο του χρόνου, η φυσική επιλογή θα τείνει να περιορίσει οποιοδήποτε μέρος του οργανισμού γίνει περιττό (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 76). Η οπισθοδρόμηση στην οργάνωση στη διεθνή πολιτική συνίσταται στην υπερβολική ανάπτυξη κάποιων ικανοτήτων των κρατών που τους είναι περιττές ή άχρηστες. Οι περιττές ικανότητες συνεπάγονται κόστος στη διατήρησή τους και ενέχουν τον κίνδυνο της υπερεξάπλωσης και του οικονομικού μαρασμού του κράτους ή, ακόμη, και της καταστροφής του. Ενδεικτική περίπτωση αποτελεί ο κλιμακούμενος στρατιωτικός εξοπλισμός της Σοβιετικής Ένωσης τη δεκαετία του 1980 προκειμένου να συντηρήσει ένα οπλοστάσιο που της ήταν, εν πολλοίς, άχρηστο,⁸¹ ο οποίος την εξουθένωσε οικονομικά, με συνέπεια την κατάρρευσή της στο τέλος της δεκαετίας. Έτσι, κατά κανόνα, κάθε κράτος

⁸¹ Η Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να μη «σηκώσει το γάντι» στην αμερικανική πολιτική των υψηλών αμυντικών δαπανών που εφήρμοσε ο Ρέιγκαν, καθώς διέθετε, ήδη από τη δεκαετία του 1960, επαρκείς ποσότητες πυρηνικών που την καθιστούσαν ικανή να ανταποδώσει ένα γενικό πυρηνικό χτύπημα. Με άλλα λόγια, οι δύο υπερδυνάμεις βρίσκονταν σε μια κατάσταση αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής –γνωστή και ως mutual assured destruction (MAD)– που δεν επηρεαζόταν από οποιαδήποτε περαιτέρω αύξηση των πυρηνικών ή συμβατικών τους οπλοστασίων. Για τα αίτια της πτώσης της Σοβιετικής Ένωσης και του τέλους του Ψυχρού Πολέμου, βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, σελ. 349-374.

περιορίζει ή καταργεί δυνατότητες που δεν του είναι χρήσιμες στον ανταγωνισμό του με τα υπόλοιπα κράτη, εξοικονομώντας πόρους που μπορεί να διοχετεύσει σε άλλους τομείς. Για παράδειγμα η Μεγάλη Βρετανία κατά τον 19ο αιώνα, παρόλο που ήταν μακράν το πλουσιότερο κράτος στην Ευρώπη, ξόδευε πολύ μικρότερο ποσοστό του πλούτου της για την άμυνα απ' ό,τι οποιαδήποτε άλλη μεγάλη δύναμη της εποχής. Προφανώς έκρινε σοφά πως λόγω της ανασχετικής δύναμης του νερού που εμπόδιζε οποιαδήποτε εισβολή στο έδαφός της –αλλά και προβολής ισχύος από μέρους της στην ηπειρωτική Ευρώπη– δεν θα είχε στρατηγικό νόημα να ξοδέψει πολλά για να δημιουργήσει μεγάλο στρατό ξηράς, ο οποίος θα της ήταν ελάχιστα χρήσιμος.⁸² Έτσι, η Μεγάλη Βρετανία αφιέρωσε σαφώς μεγαλύτερο μερίδιο του αμυντικού προϋπολογισμού στο ναυτικό σε σχέση με άλλες ηπειρωτικές δυνάμεις, όπως η Γαλλία ή η Γερμανία. Αυτό στρατηγικά είχε νόημα καθώς η Μεγάλη Βρετανία, ως ένα νησιωτικό κράτος, χρειαζόταν ισχυρό ναυτικό για να προστατεύει το θαλάσσιο εμπόριό της. Το ίδιο ίσχυε και για τις ΗΠΑ κατά τον 19ο αιώνα, οι οποίες, λόγω γεωγραφικής απομόνωσης και ενόσω ακόμη δεν εμπλέκονταν στις υποθέσεις του ανατολικού ημισφαιρίου, ήταν ένα πλούσιο κράτος με σχετικά μικρές ένοπλες δυνάμεις.⁸³

Κατά κανόνα, όσο πιο διαφοροποιημένοι μπορούν να γίνουν οι απόγονοι οποιουδήποτε Είδους, τόσο περισσότερες θέσεις θα μπορέσουν να καταλάβουν στην οικονομία της φύσης και τόσο περισσότερο θα αυξηθούν οι παραλλαγμένοι απόγονοί τους. Αφού όλοι οι παραλλαγμένοι απόγονοι ενός κοινού και ευρύτατα διαδεδομένου Είδους, που ανήκει σε ένα μεγάλο γένος, θα τείνουν να μετάσχουν των ιδίων πλεονεκτημάτων που έκαναν τους προγόνους τους να πετύχουν στη ζωή, θα συνεχίσουν να αυξάνουν σε αριθμό και να αποκλίνουν σε χαρακτηριστικά (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 74-75). Εδώ καταδεικνύεται η τάση των κρατών για συνεχή βελτίωση των ικανοτήτων τους και για απόκτηση μεγαλύτερης ισχύος προκειμένου, όχι απλώς να διατηρήσουν, αλλά να βελτιώσουν τη θέση τους στο σύστημα.⁸⁴ Θα υπάρχουν όμως και Είδη που για μακρές και άνισες περιόδους εξακολουθούν να παράγουν αμετάβλητους απογόνους, το οποίο σημαίνει ότι η

⁸² Ο Brzezinski, αντίθετα, θεωρεί πως οι μικρές στρατιωτικές δυνάμεις της Βρετανίας οφείλονταν στην πολιτισμική ανωτερότητά της, η οποία επιβλήθηκε επιτυχώς και έγινε ήρεμα αποδεκτή από τους υπηκόους της, με αποτέλεσμα να διατηρείται εύκολα η εξουσία του αυτοκρατορικού κέντρου χωρίς την ανάγκη εξαναγκαστικής επιβολής της με τη χρήση στρατιωτικής ισχύος. Βλ. Zbigniew Brzezinski, *Η μεγάλη σκακιέρα: η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*, σελ. 48.

⁸³ John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, σελ. 166-168.

⁸⁴ Εδώ παρατηρείται απόκλιση από την άποψη του Waltz ότι η πρώτη έγνοια των κρατών δεν είναι να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους, αλλά να διατηρήσουν τη θέση τους στο σύστημα (βλ. κεφάλαιο 1, σελ. 11).

συνεχής βελτίωση και ισχυροποίηση των κρατών δεν αποτελεί καθολικό φαινόμενο και πως κάποια κράτη παραμένουν στάσιμα. Είδαμε πως η συνεχιζόμενη ύπαρξη κατώτερων οργανισμών δεν είναι δύσκολο να εξηγηθεί γιατί η φυσική επιλογή δεν συνεπάγεται αναγκαστικά την προοδευτική ανάπτυξη –επωφελείται μονάχα από τις μεταβολές εκείνες που προκύπτουν και είναι ωφέλιμες για κάθε πλάσμα. Εφόσον δεν υφίστανται μορφές που να έχουν κάποιο πλεονέκτημα θα αφήνονται από τη φυσική επιλογή χωρίς καθόλου ή με μικρή μονάχα βελτίωση και θα μπορούν να μείνουν για ατέλειωτες εποχές σε μια κατώτερη κατάσταση (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 77). Πέραν τούτου, μορφές χαμηλής οργάνωσης φαίνεται πως διατηρήθηκαν επειδή κατοικούσαν σε απομονωμένους ή ιδιαίτερους σταθμούς, όπου αντιμετώπισαν λιγότερο ανταγωνισμό και όπου ο μικρός τους αριθμός περιόρισε τις πιθανότητες δημιουργίας ευνοϊκών μεταβολών. Σε ακόμη σπανιότερες περιπτώσεις, η κατώτερη κατάσταση προέκυψε γιατί συνέβη εκείνο που ονομάστηκε –όπως είδαμε προηγουμένως– οπισθοδρόμηση στην οργάνωση. Εδώ εξηγούνται οι λόγοι ύπαρξης των αδύναμων κρατών: η απουσία κάποιων αρχικών ικανοτήτων (απουσία θεσμικής παράδοσης, εύθραυστη εσωτερική συνοχή, αδύναμη κυβέρνηση, αναποτελεσματική δημόσια διοίκηση) ώστε να δράσει επάνω τους η συστημική επιλογή, να τις συσσωρεύσει, να τις διατηρήσει και να τις ενισχύσει, είναι η σημαντικότερη αιτία της ύπαρξης των λεγόμενων failed states στο σύγχρονο κόσμο, που εντοπίζονται κυρίως στην Υποσαχάρια Αφρική, τη Μέση Ανατολή και τη ΝΑ Ασία. Η έλλειψη ανταγωνισμού, είτε λόγω γεωγραφικής απομόνωσης είτε λόγω ιδεολογικής αυτοαπομόνωσης, αποτελεί ενισχυτικό παράγοντα ύπαρξης των αποτυχημένων κρατών.⁸⁵ Τέλος, η κατάρρευση έπειτα από υπερεξάπλωση ή οικονομική παρακμή αποτελεί μια ακόμη αιτία της ύπαρξης αδύναμων κρατών, όπως μαρτυρούν τα παραδείγματα της Γερμανίας της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, της μεταπολεμικής Γερμανίας και της μεταψυχροπολεμικής Ρωσίας, έστω κι αν, σε κάθε περίπτωση, η μειονεκτική τους θέση αποδείχτηκε βραχύβια.

5.4 Η δράση της συστημικής επιλογής με την πάροδο του χρόνου

Κάπου εδώ υπεισέρχεται στο προσκήνιο ο παράγοντας χρόνος. Είδαμε πως η σημαντικότητα του χρόνου έγκειται στο γεγονός ότι αυξάνει τις πιθανότητες στην

⁸⁵ Σίγουρα στη σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης, της αλματώδους τεχνολογικής ανάπτυξης των επικοινωνιών και της εύκολης μετακίνησης ανθρώπων και προϊόντων, έχει αμβλυνθεί σημαντικά ο περιοριστικός ρόλος της γεωγραφικής απομόνωσης των κρατών. Ωστόσο, ψήγματα ιδεολογικής αυτοαπομόνωσης εντοπίζονται ακόμη σε κάποια κράτη, όπως αποδεικνύει η περίπτωση της Βόρειας Κορέας.

εμφάνιση ωφέλιμων μεταβολών, στην επιλογή τους, στη συσσώρευση και στη σταθεροποίησή τους (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 72-73). Με τη χρονική πρόοδο επαυξάνεται η δράση της φυσικής επιλογής στις ήδη υπάρχουσες παραλλαγές και δη στα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά των όντων. Αυτό επιφέρει μια σημαντική βελτίωση στην ικανότητα των Ειδών –ιδιαίτερα των κυρίαρχων Ειδών– να προσαρμόζονται και να επιβιώνουν στις μεταβαλλόμενες συνθήκες τις ζωής τους, αλλά και μια τάση για μεγαλύτερη επέκταση, μέσω προόδου στην οργάνωσή τους, και περαιτέρω αύξησης του πληθυσμού τους. Έτσι, η περιοριστική δράση των αιτιών που παρουσιάστηκαν στο τέταρτο κεφάλαιο –τροφή, κλίμα, ασθένειες– (βλ. σελ. 67-68) που έχει σαν αποτέλεσμα τον έλεγχο του πληθυσμού των Ειδών, αναστέλλεται σημαντικά καθώς οι αιώνες εναλλάσσονται και η ιστορία προχωράει.

Στο διεθνές σύστημα, κατά αντιστοιχία, η χρονική μεταβολή δρα προς όφελος των κρατών, καθώς –μέσω της συστημικής επιλογής– οι δυνατότητές τους διατηρούνται, συσσωρεύονται και ενισχύονται. Προκύπτει έτσι μια διευρυμένη ικανότητα επιβίωσης των κρατών⁸⁶ –ιδιαίτερα των μεγάλων δυνάμεων– και μια ολοένα αυξημένη τάση για απόκτηση ισχύος, είτε μέσω βελτίωσης των ικανοτήτων τους σε τομείς αιχμής (οικονομία, ένοπλες δυνάμεις, τεχνολογία, πόροι), είτε μέσω προσπαθειών αποτροπής δημιουργίας αντίθετων συνασπισμών, είτε μέσω διαχείρισης του συστήματος και επιδίωξης συμμαχιών.

5.4.1 Βελτίωση των ικανοτήτων των μεγάλων δυνάμεων σε τομείς αιχμής

Ένα παράδειγμα ενίσχυσης των ικανοτήτων των κρατών με την πάροδο του χρόνου φαίνεται στο παρακάτω γεγονός. Όπως αναφέρει ο Mearsheimer,⁸⁷ η Μεγάλη Βρετανία υπέστη τη μεγαλύτερη απώλεια εφοδιασμού σε τρόφιμα κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την αμέσως μικρότερη κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την πλέον μικρή κατά τους ναπολεόντειους πολέμους. Κατά αντιστοιχία θα ανέμενε κανείς ότι το μέγεθος της κακουχίας από την έλλειψη τροφίμων θα ήταν μεγαλύτερο στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μικρότερο στην εποχή του Ναπολέοντα. Ωστόσο, συνέβη ακριβώς το αντίθετο και οι κακουχίες του βρετανικού λαού ήταν οι πλέον επώδυνες κατά την εποχή του Ναπολέοντα. Η εξήγηση που δίνεται γι' αυτό το φαινομενικά αντιφατικό γεγονός είναι ότι οι διοικητικές ικανότητες του βρετανικού κράτους αυξήθηκαν σημαντικά με το πέρασμα του χρόνου, με

⁸⁶ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Waltz, σε ένα υποτιθέμενο στοίχημα για το ποιος είναι πιθανότερο να υπάρχει μετά από 100 χρόνια μεταξύ κάποιων κρατών (ΗΠΑ, Σοβιετική Ένωση, Γαλλία, Αίγυπτος, Ουγκάντα) ή κάποιων επιχειρήσεων –ακόμη και μεγάλων πολυεθνικών εταιρειών (Ford, IBM, Shell)– θα ποντάριζε άνετα υπέρ των πρώτων, ακόμη και αν επρόκειτο για την Ουγκάντα. Βλ. στο: *Theory of International Politics*, σελ. 95.

⁸⁷ Βλ. John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, σελ. 203.

αποτέλεσμα η ικανότητά του να αναδιοργανώνει την οικονομία του σε καιρό πολέμου και να μειώνει την αρνητική επίδραση του αποκλεισμού, ενώ βρισκόταν στο ναδίρ κατά τη ναπολεόντεια περίοδο, έγινε συγκριτικά μεγαλύτερη κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και κατέστη μέγιστη κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το πλέον χαρακτηριστικό στοιχείο της τάσης για ενίσχυση των ικανοτήτων των κρατών στο διάβα της ιστορίας είναι η εμφάνιση των πυρηνικών όπλων. Τα πυρηνικά όπλα από μόνα τους δεν επαρκούν για να χαρακτηρίσουν μια χώρα μεγάλη δύναμη διότι δεν μεταβάλλουν τις οικονομικές βάσεις της ισχύος ενός κράτους. Οι πυρηνικές δυνατότητες απλώς ενισχύουν μια κατάσταση που θα υπήρχε και εν τη απουσία τους. Ωστόσο, η κατοχή τους από τα κράτη έχει μειώσει σημαντικά τα οικονομικά ή όποια άλλα προαπαιτούμενα (πληθυσμός, πόροι, έδαφος) που χρειάζονται για να εισέλθουν οι χώρες στο κλαμπ των μεγάλων δυνάμεων. Εφόσον μια χώρα είναι ικανή να ανταποδώσει την επίθεση που δέχτηκε (διαθέτει πυρηνικά με ικανότητα δεύτερου πλήγματος), το πυρηνικό της οπλοστάσιο δεν μπορεί να αχρηστευθεί από οποιαδήποτε τεχνολογική πρόοδο των αντιπάλων της. Κατά συνέπεια, στον πυρηνικό κόσμο, η εξάρτηση μεταξύ της οικονομικής και τεχνολογικής δυνατότητας μιας χώρας από τη μια, και της στρατιωτικής της ικανότητας από την άλλη, έχει χαλαρώσει και ο ανταγωνισμός των κρατών έχει μεταφερθεί από το στρατιωτικό στο οικονομικό πεδίο. Ταυτόχρονα, καθώς τα πυρηνικά όπλα άλλαξαν τη σύνδεση μεταξύ της οικονομικής δυνατότητας και της στρατιωτικής δύναμης και καθώς μια μεγάλη πυρηνική δύναμη δεν μπορεί πλέον να χρησιμοποιήσει την οικονομική της υπεροχή για να επιβάλλει στρατιωτική κυριαρχία σε μια μικρότερη πυρηνική δύναμη, έχει μεταβληθεί και ο σκοπός των συμβατικών δυνάμεων, μετατοπιζόμενος από την κατάκτηση ή υπεράσπιση εδαφών προς την αποτροπή επίθεσης εναντίον των ζωτικών συμφερόντων των κρατών.⁸⁸

Εν μέρει, εξαιτίας αυτής της αλλαγής στη χρήση της στρατηγικής ισχύος, η ειρήνη έχει εισέλθει στον πυρήνα της διεθνούς πολιτικής, μετατοπίζοντας τον πόλεμο στην περιφέρεια. Παρόλο που η πιθανότητα του πολέμου παραμένει στη σύγχρονη εποχή, το ενδεχόμενο να ξεσπάσει πόλεμος μεταξύ κρατών που διαθέτουν πυρηνικά όπλα έχει μειωθεί σημαντικά. Στο διάβα της ιστορίας, οι μεγάλες δυνάμεις εμπλέκονταν σε πολέμους πιο συχνά απ' ό,τι τα μικρότερα κράτη και η συχνότητα των πολέμων σχετιζόταν περισσότερο με τα δομικά τους χαρακτηριστικά (τη θέση τους σύστημα) παρά με τα χαρακτηριστικά των μονάδων (πολιτικό σύστημα, προσωπικότητα ηγετών, ιδεολογία).

⁸⁸ Kenneth N. Waltz, *"The Emerging Structure of International Politics"*, σελ. 51-53.

Ωστόσο, η εξέλιξη της στρατιωτικής τεχνολογίας και η εμφάνιση των πυρηνικών όπλων εξοβέλισε τους πολέμους από το κέντρο προς την περιφέρεια· οι πόλεμοι στη σύγχρονη εποχή αποτελούν πλέον «προνόμιο» των μικρών κρατών. Έτσι, η είσοδος των πυρηνικών οδήγησε στο πρωτόγνωρο φαινόμενο μια αλλαγή σε επίπεδο μονάδας (εμφάνιση πυρηνικών) να έχει μειώσει δραστικά ένα δομικό αποτέλεσμα (συχνότητα πολέμων).⁸⁹

5.4.2 Βελτίωση της ικανότητας των μεγάλων δυνάμεων να αποτρέπουν τη δημιουργία αντίθετων συνασπισμών

Στο πλαίσιο της ενίσχυσης των κρατικών δυνατοτήτων επιβίωσης μέσω προσπαθειών αποτροπής δημιουργίας αντιτιθέμενων συνασπισμών εντάσσεται η διπλωματική ικανότητα της ναζιστικής Γερμανίας να αποφύγει για σημαντικό διάστημα την αντισυσπείρωση των υπολοίπων ευρωπαϊκών δυνάμεων· μια ικανότητα που σαφώς εξελίχτηκε από την εποχή του Μπίσμαρκ και του Γουλιέλμου Β΄, όπου χώρες ακόμη και ιδεολογικά αντίθετες είχαν συμμαχήσει εναντίον της Γερμανίας (βλ. «ανίερη» συμμαχία μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας το 1894, κεφάλαιο 2, σελ. 29-30). Η διπλωματική δεινότητα του Γ΄ Ράιχ έφτασε μέχρι του σημείου να συνάψει συμφωνία με την ιδεολογική αντίπαλο Σοβιετική Ένωση, προκειμένου να αποσοβήσει το ενδεχόμενο να την προσεταιριστούν πρώτες κάποια εκ των Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία. Όπως επισημαίνει πάλι ο Merasheimer⁹⁰ η διπλωματία του Χίτλερ ήταν προσεκτικά υπολογισμένη ώστε να εμποδίσει τους αντιπάλους του να συγκροτήσουν εξισορροπητικό συνασπισμό και να μπορέσει η Βέρμαχτ να τους νικήσει ξέχωρα και διαδοχικά. Το κλειδί της επιτυχίας ήταν να εμποδιστεί η Σοβιετική Ένωση να συμμαχήσει με τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία και να αποτραπεί έτσι μια εκ νέου αναβίωση της Τριπλής Συνεννόησης (Αντάντ). Ο Χίτλερ, έχοντας διδαχθεί από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Γερμανία δεν θα έπρεπε να πολεμήσει ταυτόχρονα σε δύο μέτωπα. Έτσι, στα πρώτα χρόνια της εξουσίας του κατάφερε όχι μόνο να στρέψει τους αντιπάλους του έναντι αλλήλων, αλλά και να τους πείσει για τις αγαθές και ειρηνικές του προθέσεις. Ο Χίτλερ αντιλαμβανόταν ότι η πομπώδης ρητορική του κáιζερ Γουλιέλμου και άλλων γερμανών αξιωματούχων πριν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ένα λάθος που δεν έπρεπε να επαναληφθεί. Όπως είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο (σελ. 33-35), ο βρετανός πρωθυπουργός Τσάμπερλεν έπεσε στην παγίδα και αναλώθηκε σε μια αδιέξοδη και μάταιη πολιτική κατευνασμού της Γερμανίας. Τελικά, η συσπείρωση εναντίον της ναζιστικής Γερμανίας προήλθε από την επιθετική ενέργεια της

⁸⁹ Kenneth N. Waltz, “The Origins of War in Neorealist Theory”, σελ. 626-627, καθώς και του ίδιου, “Nuclear Myths and Political Realities”, σελ. 743-744.

⁹⁰ Βλ. στο ίδιο, σελ. 439.

προσάρτησης της Τσεχοσλοβακίας από το Γ' Ράιχ, τον Μάρτιο του 1939, που σε συνδυασμό με την εισβολή της Βέρμαχτ στη Σοβιετική Ένωση, τον Ιούνιο του 1941, αποτέλεσαν την ταφόπλακα στις μέχρι τότε διπλωματικές της περγαμινές.

Ακόμη αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα διαχρονικής βελτίωσης της ικανότητας των μεγάλων δυνάμεων να αποτρέπουν τους αντιπάλους τους να συνασπίζονται εναντίον τους και να αυξάνουν τις δικές τους δυνατότητες επιβίωσης, αποτελεί το αμερικανικό διπλωματικό «άνοιγμα» προς την Κίνα που πραγματοποιήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970, σε μια περίοδο μάλιστα που οι διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών μετρούσαν περίπου ένα τέταρτο του αιώνα στην «κατάψυξη» –από την επικράτηση του Μάο στην Κίνα το 1949. Συμμαχώντας με τη μαοϊκή Κίνα, οι καπιταλιστικές ΗΠΑ αποστέρησαν από τη Σοβιετική Ένωση μια εν δυνάμει σύμμαχο της ίδιας ιδεολογικής μήτρας που θα αύξανε τη συγκέντρωση ισχύος στη μεγάλη ευρασιατική μάζα εις βάρος των αμερικανικών συμφερόντων. Χωρίς κόστος και με μια κίνηση οι ΗΠΑ άλλαξαν την παγκόσμια ισορροπία ισχύος σε βάρος της Σοβιετικής Ένωσης, καθιστώντας τες –παρά τη συνεχιζόμενη εμπλοκή τους στο βούρκο του Βιετνάμ– επικυρίαρχες στη διεθνή πολιτική σκηνή και τον αντίπαλο σοβιετικό γίγαντα περικυκλωμένο από εχθρικές δυνάμεις. Μέσω της ρηξικέλευθης και καινοτόμου πολιτικής του διδύμου Νίξον-Κίσιγκερ που αντιλαμβανόταν τη διεθνή πολιτική με όρους της ισορροπίας ισχύος της Realpolitik, η νέα προσέγγιση απομακρύνθηκε από την ιδεολογικοποιημένη εκδοχή της ανάσχεσης του κομμουνισμού⁹¹ και επικεντρώθηκε στη χάραξη μιας στρατηγικής εξισορρόπησης, αποφεύγοντας την επιδίωξη της συγκέντρωσης συντριπτικής ισχύος υπό τις ΗΠΑ σε σχέση με τον ανταγωνιστή τους, καθώς η υπερβολική ισχύς ενός κράτους –όπως και η υπερβολική αδυναμία– ενέχει τον κίνδυνο του πολέμου και της καταστροφής του (βλ. κεφάλαιο 1, σελ. 10). Η αμερικανική διπλωματία απέφυγε να κάνει το λάθος της κλιμακούμενης επιθετικότητας του Χίτλερ και υιοθέτησε, αντ' αυτού, τη στρατηγική της εξομάλυνσης –*détente*– επί τη βάσει να τεθούν πρακτικά και ρεαλιστικά όρια στον ανταγωνισμό των δύο υπερδυνάμεων. Κεντρικό στοιχείο της πολιτικής αυτής ήταν η έννοια της «διασύνδεσης» (*linkage*), σύμφωνα με την οποία η πρόοδος των διμερών

⁹¹ Η ιδεολογικοποιημένη εκδοχή της στρατηγικής της ανάσχεσης, που εισήχθη με το κείμενο NCS-68 του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας των ΗΠΑ, θεωρούσε άκρως επικίνδυνη οποιαδήποτε επέκταση της σοβιετικής επιρροής και ερμήνευε την ισορροπία δυνάμεων με ψυχολογικούς και ιδεολογικούς όρους. Κανένα σημείο του πλανήτη δεν ήταν ασήμαντο για την ισορροπία δυνάμεων και επιβαλλόταν ένας ευρύτερος παγκόσμιος επεμβατισμός των ΗΠΑ. Στη πράξη το NCS-68 σηματοδοτούσε τη μετατροπή της στρατηγικής της ανάσχεσης σε παγκόσμια ιδεολογική σταυροφορία μέσω της στρατιωτικής ισχύος, γεγονός που οδήγησε στη μαζική αύξηση των συμβατικών δυνάμεων. Βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, σελ. 113-127.

σχέσεων σε επί μέρους ζητήματα υψηλής προτεραιότητας για τους Σοβιετικούς, θα συνδεόταν με αντίστοιχη πρόοδο σε θέματα υψηλής σημασίας για τους Αμερικανούς. Έτσι, ο Νίξον εξάρτησε τη σύναψη συμφωνίας για τον περιορισμό των πυρηνικών εξοπλισμών με την αλλαγή της σοβιετικής παρεμβατικής πολιτικής σε περιοχές αιχμής του Τρίτου κόσμου, ώστε να μην απειλούνται τα εθνικά συμφέροντα των ΗΠΑ.⁹²

5.4.3 Επιδίωξη των μεγάλων δυνάμεων για διαχείριση του συστήματος μέσω ευρύτερων συμμαχιών

Οι μεγάλες δυνάμεις, εκμεταλλευόμενες την αυξημένη ισχύ που τους παρέχει τα μέσα για να διατηρήσουν την αυτονομία τους και τους επιτρέπει μεγαλύτερα περιθώρια δράσης, ενεργούν προς το συμφέρον του συστήματος που οι ίδιες διαχειρίζονται με σκοπό να διατηρήσουν την παγκόσμια τάξη. Ως διαχειριστές του συστήματος, οι μεγάλες δυνάμεις έχουν ισχυρό συμφέρον να παρέχουν οι ίδιες τα δημόσια αγαθά στα υπόλοιπα κράτη, ακόμη και χωρίς να πληρώνονται ανάλογα. Έχουν κίνητρα να ενεργούν προς το συμφέρον της γενικής ειρήνης και ασφάλειας των εθνών, παρότι θα εργάζονται προς όφελος όχι μόνο του εαυτού τους αλλά και τρίτων, και παρότι οι άλλοι θα καταβάλουν δυσανάλογα μικρό τμήμα του κόστους.⁹³ Όποιος μπορεί να επιτελέσει αυτό το έργο καλύτερα έχει μεγαλύτερες πιθανότητες επιβίωσης και αύξησης της ισχύος του. Η επιτυχημένη αμερικανική πολιτική στην Ευρώπη μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οφείλεται αναμφίβολα στην εφαρμογή αυτού του διαχρονικού κανόνα που διέπει τη σύσταση επιτυχημένων ηγεμονικών σφαιρών: ότι ο ηγεμόνας πρέπει να μοιράζει οφέλη στις κοινωνίες που ηγεμονεύει.⁹⁴ Οι ΗΠΑ συνεχίζουν την διαχείριση του διεθνούς συστήματος και μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, προσπαθώντας να διευρύνουν τη ζώνη επιρροής τους. Αντίθετα, παρόλο που η Σοβιετική Ένωση είχε επίσης επιβάλλει με αφοσίωση την τάξη στη δική της σφαίρα επιρροής στο βαθμό που μπορούσε μεταπολεμικά, η προσπάθειά της αυτή δεν μακροημέρευσε γιατί παραβίασε τον παραπάνω κανόνα των διεθνών σχέσεων,⁹⁵ με αποτέλεσμα να εξοβελιστεί από τις τάξεις των μεγάλων δυνάμεων.

5.4.4 Τάση των μεγάλων δυνάμεων για περαιτέρω αύξηση της ισχύος

Η αυξητική δυναμική της συστημικής επιλογής που οδηγεί στην τάση για απόκτηση ολοένα μεγαλύτερης ισχύος από τα κράτη είναι καθολικά εμφανής με την πάροδο του

⁹² Βλ. στο ίδιο, σελ. 261-271.

⁹³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, σελ. 194, 195 και 208.

⁹⁴ Βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, σελ. 70.

⁹⁵ Βλ. στο ίδιο, σελ. 61.

χρόνου. Ελάχιστοι μπορούν να αμφισβητήσουν το γεγονός ότι οι σημερινές μεγάλες δυνάμεις συγκρινόμενες σε κατοχή ισχύος, είτε με τους εαυτούς τους σε προγενέστερες περιόδους, είτε με άλλες μεγάλες δυνάμεις παρελθόντων εποχών, υπερέχουν συντριπτικά σε απόλυτες τιμές. Μόνο τα εξελιγμένα οπλικά συστήματα που χρησιμοποιούν οι σύγχρονοι στρατοί, τα οποία θα φάνταζαν απρόσιτα και ως νοητική σύλληψη σε παλιότερες εποχές, επαρκούν για να επιβεβαιώσουν τον ισχυρισμό. Χωρίς να υπολογιστούν άλλοι παράγοντες, όπως η βελτίωση στην ποιότητα της εκπαίδευσης, η εξέλιξη της στρατηγικής σκέψης, η εξεύρεση εναλλακτικών μορφών ενέργειας και πόρων, η αύξηση του πληθυσμού, η άνοδος του κατά κεφαλήν εισοδήματος και της οικονομικής ευμάρειας, που επαυξάνουν διαχρονικά έτι περαιτέρω την ισχύ των κρατών. Για παράδειγμα, αναφέρθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο (σελ. 25, υποσ. 26) ότι η μεγάλη ισχύς της Γερμανίας του Γουλιέλμου Β΄ προκάλεσε την σχετικά πρόωρη συσπείρωση των αντιπάλων της, ενώ η όχι και τόσο ισχυρή Γερμανία του Χίτλερ προκάλεσε για μεγάλο διάστημα τη μεταφορά των βαρών αντί της εξισορρόπησης από πλευράς των ανταγωνιστών της. Ωστόσο, όπως επίσης επισημάνθηκε, οι παραπάνω χαρακτηρισμοί της γερμανικής ισχύος σε αμφοτέρως τις περιπτώσεις είχαν να κάνουν με την αντίστοιχη ισχύ των υπολοίπων ευρωπαϊκών δυνάμεων και δεν αναφέρονταν στη μεταξύ τους σχέση. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως σε απόλυτη τιμή η ισχύς της ναζιστικής Γερμανίας των αρμάτων μάχης, των βομβαρδιστικών και καταδιωκτικών αεροσκαφών, των θωρηκτών και αντιτορπιλικών πλοίων και των υποβρυχίων, ήταν συντριπτικά υπέρτερη από την ισχύ της Γερμανίας του Γουλιέλμου, στην εποχή της οποίας τα περισσότερα από αυτά τα οπλικά συστήματα είτε δεν υπήρχαν, είτε βρίσκονταν σε εμβρυακό στάδιο ανάπτυξης.

5.5 Συστημική επιλογή και ισορροπία της ισχύος

Ο αγώνας για την ύπαρξη προέρχεται από τη μεγάλη ταχύτητα με την οποία τείνουν να πολλαπλασιάζονται όλα τα έμβια όντα. Όπως όμως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο (σελ. 66-67), η γεωμετρική αύξηση του πληθυσμού των ατόμων ενός Είδους, σύμφωνα με την αρχή του πολλαπλασιασμού, παρεμποδίζεται από κάποια αναπόφευκτη καταστροφή που λαμβάνει χώρα σε κάποια περίοδο της ζωής τους. Οι αιτίες που εμποδίζουν τη φυσική τάση των Ειδών να πολλαπλασιάζονται είναι περίπλοκες και πολυποίκιλες και όλες τους απορρέουν από τον αγώνα για την ύπαρξη είτε μεταξύ των ατόμων του ίδιου Είδους, είτε μεταξύ των ατόμων άλλων Ειδών, είτε μεταξύ ενός ατόμου και των φυσικών συνθηκών ζωής. Επιγραμματικά θα μπορούσαν να επικεντρωθούν στις εξής τρεις: πρώτον, στην ποσότητα της διαθέσιμης τροφής που καθορίζει σαφώς το ανώτατο όριο αύξησης των

ατόμων του κάθε Είδους. Το κλίμα, δεύτερον, παίζει σπουδαίο ρόλο στον μέσο αριθμό των ατόμων των Ειδών, με τις περιοδικές εποχές εξαιρετικού ψύχους και ξηρασίας να αποτελούν τα πιο αποτελεσματικά εμπόδια στον πολλαπλασιασμό. Οι διάφορες ασθένειες, τέλος, αποτελούν ένα εξίσου ισχυρό περιοριστικό εμπόδιο στην αέναη αύξηση του πληθυσμού των Ειδών. Γενικότερα, σε κάθε Είδος επενεργούν πολλά και διαφορετικά εμπόδια που συντελούν, λιγότερο ή περισσότερο, στον καθορισμό του μέσου αριθμού ή ακόμα στην ύπαρξη ή μη του Είδους και διατηρούν μια ισορροπία στην όψη της φύσης.

Τα παραπάνω, ιδωμένα εντός της σφαίρας της διεθνούς πολιτικής, συνηγορούν υπέρ του αναπόδραστου χαρακτήρα των ισορροπιών ισχύος και της επαναληπτικής δράσης του μηχανισμού τους. Συν τοις άλλοις, καθώς η ποσότητα της ζωής που μπορεί να συντηρηθεί σε μια περιοχή έχει ένα ανώτατο όριο που εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις φυσικές συνθήκες (βλ. κεφάλαιο 4, σελ. 77), έτσι και η συνολική ισχύς που δύναται να συσσωρευτεί στο διεθνές σύστημα φαίνεται να έχει κάποιο ανώτατο όριο το οποίο διαφέρει από εποχή σε εποχή. Όπως υποδηλώνει η αδυναμία συνεχούς αύξησης του αριθμού των ατόμων των Ειδών, η απόκτηση απεριόριστης ισχύος από ένα κράτος είναι αδύνατη. Στον φυσικό κόσμο, η φύση των εμποδίων του πολλαπλασιασμού αναλώνεται σε πλήθος αιτιών με κυριότερες την έλλειψη τροφής, τις κλιματικές συνθήκες και τις ασθένειες. Στο διεθνές σύστημα, η φύση των ελέγχων της αύξησης της ισχύος εντοπίζεται στην αμείλικτη δράση των μηχανισμών της ισορροπίας της ισχύος και της άνισης ανάπτυξης που απειλούν να συντρίψουν οποιοδήποτε κράτος δεν προσαρμόζεται στις επιταγές τους.

Οι τρεις παράγοντες που αναλύθηκαν προηγουμένως, –η βελτίωση των ικανοτήτων των μεγάλων δυνάμεων σε τομείς αιχμής, στην αποτροπή της δημιουργίας αντίθετων συνασπισμών και στη διαχείριση του συστήματος μέσω ευρύτερων συμμαχιών–, δρώντας συνδυαστικά, επιφέρουν μια αξιοσημείωτη ικανότητα επιβίωσης και μια τάση για περαιτέρω αύξηση της ισχύος των κρατών και ειδικότερα των μεγάλων δυνάμεων. Με τον τρόπο αυτό αναπτύσσεται, μέσω της συστημικής επιλογής, μια δυναμική που επενεργεί αυξητικά, εμποδίζοντας συν τω χρόνω την εξισορροπητική δράση του μηχανισμού της ισορροπίας της ισχύος. Παρά ταύτα, τα αποτελέσματα της δράσης της ισορροπίας της ισχύος είναι αναπόφευκτα, όπως μαρτυρά η αναπόδραστη καταστροφή που συμβαίνει σε κάποια φάση της ζωής των Ειδών και ο περιορισμός στη δράση της αρχής του πολλαπλασιασμού στο φυσικό σύστημα. Ο μηχανισμός ισορροπίας της ισχύος (σταθερά) επενεργώντας κάθε φορά σε ένα σύστημα κρατών άνισης ισχύος και διαφορετικών δυνατοτήτων επιβίωσης (ανεξάρτητη μεταβλητή), προκαλεί, κατά περίπτωση, διαφορετικά

αποτελέσματα ως προς τη χρονική εμφάνιση της εξισορρόπησης (εξαρτημένη μεταβλητή). Η καλύτερη κατανόηση του τρόπου δράσης των δύο αυτών αντίρροπων δυνάμεων του διεθνούς συστήματος –συστημική επιλογή και μηχανισμός ισορροπίας της ισχύος– και των αποτελεσμάτων που επιφέρουν επιτυγχάνεται μέσω της ακόλουθης παρομοίωσης: έστω ένα αυτοκίνητο που κινείται με διαφορετική κάθε φορά ταχύτητα και που ο οδηγός του φρενάρει πάντοτε με τον ίδιο τρόπο. Το αυτοκίνητο θα σταματάει διανύοντας διαφορετική απόσταση ανάλογα με την ταχύτητα που αναπτύσσει σε κάθε περίπτωση. Αν στο παράδειγμα αυτό αντιστοιχήσουμε το αυτοκίνητο με την εκάστοτε μεγάλη δύναμη, την ταχύτητα με τις δυνατότητες επιβίωσης και την ισχύ της (ανεξάρτητη μεταβλητή) και το φρενάρισμα με τον μηχανισμό ισορροπίας της ισχύος (σταθερά), τότε η απόσταση που διανύει το αυτοκίνητο κάθε φορά για να σταματήσει, θα αντιστοιχεί με τη χρονική εμφάνιση της εξισορρόπησης της ισχύος (εξαρτημένη μεταβλητή). Όσο μεγαλύτερη είναι η ταχύτητα του αυτοκινήτου, τόσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση που θα διανύσει προτού ακινητοποιηθεί όσο μεγαλύτερες είναι οι ικανότητες επιβίωσης και η ισχύς του κράτους, τόσο μεγαλύτερος είναι ο χρόνος που θα απαιτηθεί προκειμένου να εξισορροπηθεί.

Από το παραπάνω παράδειγμα γίνεται εμφανές πως με την πάροδο του χρόνου παρατηρείται μια καθυστέρηση στην εμφάνιση των αποτελεσμάτων της ισορροπίας της ισχύος. Η καθυστέρηση αυτή εντοπίστηκε επανειλημμένως στις περιπτώσεις των κρατών που εξετάστηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο. Οι διαδοχικές προσπάθειες εξισορρόπησης της γαλλικής ισχύος του Ναπολέοντα και της γερμανικής ισχύος του Γουλιέλμου Β΄ ακολουθούσαν ένα σταθερό μοτίβο χρονικής καθυστέρησης στην εμφάνιση της επόμενης σε σχέση με την προηγούμενη (βλ. κεφάλαιο 2, σελ. 37-38). Η φαινομενική παραβίαση του συγκεκριμένου κανόνα στην περίπτωση της Γερμανίας του Χίτλερ, όπου χρειάστηκαν τρία χρόνια προκειμένου να συσταθεί ο αντίπαλος εξισορροπητικός συνασπισμός, ενώ η αμέσως προηγούμενη γαλλορωσική συμμαχία εναντίον του κάιζερ χρειάστηκε δώδεκα, εξηγήθηκε από την επιθετική συμπεριφορά της Γερμανίας και την προσφυγή της σε μια πράξη πολέμου: στην προκλητική ενέργεια της προσάρτησης της Τσεχοσλοβακίας. Τηρουμένων των αναλογιών, κάνοντας μια σύνδεση με τη σημερινή εποχή, είναι σαν να επιχειρούσαν οι ΗΠΑ να επέμβουν στρατιωτικά σε κάποια χώρα που βρίσκεται στο «μαλακό υπογάστριο» μιας μεγάλης δύναμης της Ευρασίας, για παράδειγμα στην Ουκρανία ή στο Καζακστάν. Είναι κάτι παραπάνω από βέβαιο πως θα προκαλούσαν άμεσα αντίρροπο στρατηγικό συνασπισμό με κεντρικό πυλώνα κάποια εκ των δύο –ή και των δύο– μεγάλων δυνάμεων της Ευρασίας (Ρωσία ή/και Κίνα). Επειδή η πράξη του πολέμου, αφ' εαυτής, συνιστά σοβαρό ενδεχόμενο απότομης μεταβολής της ισχύος υπέρ

του επιτιθέμενου, αν δεν αντιμετωπιστεί έγκαιρα, προκαλεί την άμεση συσπείρωση εναντίον του. Ουσιαστικά ο πόλεμος διαταράσσει την ομαλή διαδικασία δράσης της συστημικής επιλογής στην εξέλιξη των κρατών και υπό αυτή την έννοια αποτελεί πράξη αυτοχειρίας του επιτιθέμενου που δρα υπέρ της ισορροπίας της ισχύος.⁹⁶

Στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο, τα αποτελέσματα της δράσης της συστημικής επιλογής, όσον αφορά στη συμπεριφορά των μεγάλων δυνάμεων, θα εντοπιστούν στη σημερινή κυρίαρχη δύναμη του πλανήτη και μέσω αυτών θα επιχειρηθεί να δοθεί εξήγηση στο φαινόμενο της απουσίας εξισορρόπησης της αμερικανικής ισχύος και στην επακόλουθη ανθεκτικότητα της μονοπολικής δομής του διεθνούς συστήματος, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη δράση των μηχανισμών της ισορροπίας της ισχύος.

⁹⁶ Αυτό δεν ισχύει πάντοτε καθώς υπάρχουν και νικηφόροι πόλεμοι για το κράτος που τους ξεκινάει. Ωστόσο, και σε αυτή την περίπτωση διαταράσσεται η ομαλή διαδικασία δράσης της συστημικής επιλογής, που υπό φυσιολογικές συνθήκες ενεργεί με εξαιρετική βραδύτητα, καθώς η νικήτρια χώρα συνήθως αυξάνει απότομα σε ισχύ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΙΣΧΥΟΣ ΜΕΤΑΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΑ

Εξετάζοντας τη σημερινή κατάσταση στον διεθνή καταμερισμό ισχύος στο πλαίσιο των αρχών που διατυπώθηκαν και αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, η παρατεταμένη πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ σε συντελεστές ισχύος μπορεί να εξηγηθεί με όρους χρονικής καθυστέρησης στην εξισορρόπηση, λόγω της δράσης της συστημικής επιλογής.

6.1 Ικανότητα σε τομείς αιχμής

Από τη μια τα αποτελέσματα αυτής της δράσης είναι η βελτίωση των ικανοτήτων των ΗΠΑ σε κρίσιμους τομείς. Από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου η έκταση και η διεισδυτική ικανότητα της αμερικανικής παγκόσμιας ισχύος υπήρξαν μοναδικές. Οι ΗΠΑ ήλεγχαν και συνεχίζουν να το κάνουν σε μεγάλο βαθμό όλους τους ωκεανούς και τις θάλασσες του κόσμου με το πολεμικό τους ναυτικό –που είναι με απόσταση το ισχυρότερο στον κόσμο– και το πλέγμα των 752 στρατιωτικών εγκαταστάσεων που διατηρούσαν στις αρχές του 21^{ου} αιώνα σε 130 κράτη, 65 από τα οποία φιλοξενούσαν σημαντικό αριθμό αμερικανών στρατιωτών.⁹⁷ Οι στρατιωτικές τους δυνάμεις είναι εγκατεστημένες στο δυτικό και ανατολικό άκρο της Ευρασίας και ελέγχουν επίσης τον Περσικό Κόλπο. Την ίδια περίοδο οι ΗΠΑ κατάφεραν να διατηρήσουν και να διευρύνουν τον ηγετικό τους ρόλο στην εκμετάλλευση των πιο πρόσφατων επιστημονικών καινοτομιών για στρατιωτικούς σκοπούς, δημιουργώντας έτσι ένα τεχνολογικά ανυπέρβλητο στρατιωτικό κατεστημένο, το μοναδικό με παγκόσμια εμβέλεια.⁹⁸ Οι ΗΠΑ διαθέτουν σήμερα μακράν τον ισχυρότερο στρατό στον κόσμο. Οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις έχουν ελάχιστες αδυναμίες και σε πολλά πεδία –από τις ναυτικές πολεμικές επιχειρήσεις μέχρι τη δυνατότητα χτυπημάτων ακριβείας, στην εναέρια ισχύ, στις ειδικές επιχειρήσεις, στις ικανότητες συλλογής πληροφοριών και επιτήρησης– προπορεύονται μακράν σε σύγκριση με τους στρατούς άλλων χωρών. Το ύψος των αμερικανικών αμυντικών δαπανών είναι σχεδόν τρεις φορές

⁹⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, σελ. 120.

⁹⁸ Zbigniew Brzezinski, *Η μεγάλη σκακιέρα: η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*, σελ. 49-51.

μεγαλύτερο από αυτό του κοντινότερου ανταγωνιστή τους, της Κίνας, και σχεδόν το ένα τρίτο των παγκόσμιων αμυντικών δαπανών – με το άλλο ένα τρίτο να προέρχεται από τους συμμάχους των ΗΠΑ.⁹⁹ Σύμφωνα με την επίσημη κατάταξη που δημοσιεύεται κάθε χρόνο στο Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), οι ΗΠΑ ήταν για το έτος 2015 ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης σε στρατιωτική δύναμη, καθώς ο στόλος των 13.900 αεροσκαφών, των 920 επιθετικών ελικοπτέρων, των 20 αεροπλανοφόρων και των 72 υποβρυχίων τους, ξεπερνούσε κατά πολύ τη στρατιωτική ισχύ οποιουδήποτε κοντινού αντιπάλου τους. Στην κατάταξη ακολουθεί δεύτερη η Ρωσία και έπεται, σε απόσταση αναπνοής, η Κίνα.

Πίνακας 9, Δείκτης στρατιωτικής δύναμης έτους 2015¹⁰⁰

Military strength indicator								
Country	Overall ranking	Active personnel ('000)	Tanks	Aircraft	Attack helicopters	Aircraft carriers	Submarines	Final military strength score
United States	1	0.90	0.86	0.95	0.95	0.95	0.95	0.94
Russia	2	0.81	0.95	0.90	0.90	0.52	0.86	0.80
China	3	0.95	0.90	0.86	0.86	0.52	0.90	0.79
Japan	4	0.38	0.38	0.76	0.81	0.76	0.81	0.72
India	5	0.86	0.81	0.81	0.19	0.76	0.76	0.69
France	6	0.33	0.24	0.67	0.43	0.90	0.57	0.61
South Korea	7	0.76	0.57	0.71	0.71	0.05	0.67	0.52
Italy	8	0.52	0.33	0.38	0.57	0.76	0.43	0.52
UK	9	0.19	0.14	0.52	0.67	0.52	0.57	0.50
Turkey	10	0.57	0.67	0.57	0.57	0.05	0.67	0.47
Pakistan	11	0.71	0.62	0.48	0.48	0.05	0.52	0.41
Egypt	12	0.62	0.76	0.62	0.38	0.05	0.14	0.34
Taiwan	13	0.43	0.52	0.43	0.76	0.05	0.14	0.32
Israel	14	0.24	0.71	0.33	0.48	0.05	0.33	0.32
Australia	15	0.05	0.05	0.10	0.24	0.52	0.43	0.30
Thailand	16	0.48	0.43	0.24	0.14	0.52	0.05	0.28
Poland	17	0.14	0.48	0.19	0.29	0.05	0.33	0.23
Germany	18	0.29	0.19	0.29	0.33	0.05	0.14	0.19
Indonesia	19	0.67	0.29	0.05	0.10	0.05	0.10	0.12
Canada	20	0.10	0.10	0.14	0.05	0.05	0.14	0.10

Source: SIPRI, Global Firepower, Credit Suisse

Βάση της στρατιωτικής κυριαρχίας των ΗΠΑ αποτελεί ο οικονομικός δυναμισμός τους, ο οποίος, παρόλο που από τη δεκαετία του 1960 και μετά, λόγω της οικονομικής ανόρθωσης της Δυτικής Ευρώπης και της Ιαπωνίας και κάποιων λανθασμένων επιλογών στην εξωτερική τους πολιτική (βλ. Βιετνάμ), σημείωσε κάποια κάμψη σε σύγκριση με τα δυσθεώρητα επίπεδα του 50% του παγκόσμιου ΑΕΠ στο οποίο αντιστοιχούσε τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα κινήθηκε σε σταθερά

⁹⁹ Βλ. άρθρο των Michael O' Hanlon και David Petraeus με τίτλο: “America’s Awesome Military. And How to Make It Even Better”, Foreign Affairs.

¹⁰⁰ Πηγή: <http://www.businessinsider.com/ranked-the-strongest-militaries-in-the-world-2015-9>

υψηλά επίπεδα.¹⁰¹ Όπως φαίνεται στον Πίνακα 5 (βλ. κεφάλαιο 3, σελ. 42) από το 1991 και μετά κινείται σε επίπεδα σταθερά άνω του 40% ως ποσοστό του συνολικού ΑΕΠ των σημαντικότερων κρατών του πλανήτη. Τέλος, σε πολιτισμικό επίπεδο, παρά κάποιες αδυναμίες, ο αμερικανικός τρόπος ζωής και οι φιλελεύθερες αξίες ασκούν αδιαμφισβήτητη έλξη και, συνεπακόλουθα, πολιτική επιρροή εκτός των συνόρων της χώρας.

6.2 Ικανότητα στη διαχείριση του παγκόσμιου συστήματος

Οι ΗΠΑ φιλοδοξούσαν να παίξουν το ρόλο του μοναδικού διαχειριστή του διεθνούς συστήματος μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κεντρικός στόχος της σημερινής – χαμιλτονικής¹⁰² – αμερικανικής στρατηγικής είναι να προσδέσει πολιτικά όσο το δυνατόν περισσότερα κράτη στο αμερικανικό άρμα, μέσω των οφελών που παρέχει το υπό αμερικανική διαχείριση ανοικτό διεθνές οικονομικό σύστημα. Μακροπρόθεσμος στόχος των ΗΠΑ είναι η συρρίκνωση της ζώνης της αστάθειας, –ΝΑ και Κεντρική Ασία, Καύκασος, Μέση Ανατολή, Υποσαχάρια Αφρική, τμήματα της Καραϊβικής και ΒΔ Νότια Αμερική–, των κρατών δηλαδή που είναι εκτός του συστήματος αυτού, και η ενσωμάτωσή τους στο δίκτυο του ανοικτού διεθνούς οικονομικού συστήματος.¹⁰³ Στο πλαίσιο αυτό εντασσόταν η προσπάθεια των ΗΠΑ να δημιουργήσουν ένα αποτελεσματικό πλέγμα συμμαχιών (ΝΑΤΟ, SEATO) κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην τελική πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και σε μεγάλο βαθμό συνεχίζουν να διατηρούν μεταψυχροπολεμικά προκειμένου να συνεχίσουν τον ηγετικό τους ρόλο και να αποσοβήσουν ή τουλάχιστον να μειώσουν το ενδεχόμενο αποσκίρτησης των ισχυρότερων μελών του κλαμπ και τη δημιουργία αντίθετου εξισορροπητικού πόλου. Όπως είδαμε στο τρίτο κεφάλαιο (σελ.46-47), σύμφωνα με τον Waltz, η διατήρηση του ΝΑΤΟ μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης οφείλεται πρωτίστως στην αμερικανική βούληση και στην επιδίωξη να συνεχιστεί η αμερικανική επιρροή στα ευρωπαϊκά κράτη. Ο στόχος αυτός φαίνεται να επιτυγχάνεται και να αντέχει στο χρόνο, καθώς οι ΗΠΑ συνεχίζουν, διανύοντας την τρίτη δεκαετία από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, να μην αντιμετωπίζουν κίνδυνο σύστασης αντίθετου εξισορροπητικού

¹⁰¹ Zbigniew Brzezinski, *Η μεγάλη σκακιέρα: η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*, σελ. 51.

¹⁰² Για τις σημαντικότερες παραδόσεις της αμερικανικής κοινωνίας, όσον αφορά στα διεθνή ζητήματα, που επηρεάζουν και διαμορφώνουν διαχρονικά την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, σελ. 107-147. Οι παραδόσεις αυτές είναι η Ουίλσονική, η Χαμιλτονική, η Τζακσονική και η Τζεφερσονική παράδοση.

¹⁰³ Βλ. στο ίδιο, σελ. 161, 167 και 172.

συνασπισμού και να κυριαρχούν στον διεθνή καταμερισμό ισχύος. Η ικανότητα των ΗΠΑ να διαχειρίζονται επιτυχώς το διεθνές σύστημα –μια ικανότητα συνεχώς βελτιούμενη από τότε που την ανέλαβαν για πρώτη φορά μεταπολεμικά¹⁰⁴ και η τάση τους να διευρύνουν τον κύκλο των κρατών που συμμετέχουν στο, υπό δικό τους έλεγχο, εμπορικό, οικονομικό, στρατιωτικό και πολιτικό δίκτυο, αποτελεί μια ακόμη αιτία της συνεχιζόμενης απουσίας αντισυσπείρωσης εναντίον τους.

6.3 Ικανότητα στην αποτροπή δημιουργίας αντίθετων συνασπισμών

Άλλο ένα αποτέλεσμα της δράσης της συστημικής επιλογής είναι η βελτίωση της ικανότητας των ΗΠΑ να αποτρέπουν τη δημιουργία αντίθετων συνασπισμών. Πέραν του «ανοίγματος» προς την Κίνα τη δεκαετία του 1970 που στέρησε από την αντίπαλο Σοβιετική Ένωση έναν ισχυρό σύμμαχο, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου απετράπη μια ακόμη προσπάθεια συγκρότησης αντιαμερικανικής συμμαχίας στο κέντρο της ευρασιατικής μάζας. Η προσπάθεια να σχηματιστεί ένας νέος αντιηγεμονικός συνασπισμός επιχειρήθηκε το 1996 από τις τρεις δυνάμεις που είχαν το μεγαλύτερο γεωπολιτικό ενδιαφέρον να περιορίσουν την πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ στην Ευρασία: τη Ρωσία, το Ιράν και την Κίνα. Το αποτέλεσμα θα μπορούσε να συνενώσει την παγκόσμια σλαβική ηγετική δύναμη, την πλέον μαχητική ισλαμική δύναμη και την πολυπληθέστερη παγκοσμίως και ισχυρότερη στην Ασία χώρα, δημιουργώντας έτσι έναν κραταιό συνασπισμό. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις σε επίπεδο κορυφής μεταξύ Ρωσίας και Κίνας, ενώ η υφιστάμενη σινο-ιρανική σύνδεση αναφορικά με το εμπόριο όπλων, καθώς και η τάση της Ρωσίας να συνεργάζεται με το Ιράν στην προσπάθεια του τελευταίου να ενισχύσει την πρόσβασή του σε πυρηνική ενέργεια, έμοιαζαν να συνηγορούν υπέρ του στενότερου πολιτικού διαλόγου και μιας ενδεχόμενης συμμαχίας. Ωστόσο, ούτε το Ιράν ούτε η Κίνα ήταν έτοιμες να παίξουν την τύχη τους στρατηγικά με τη Ρωσία που ήταν ασταθής και αδύναμη. Οι δύο χώρες αναγνώριζαν ότι

¹⁰⁴ Η βελτίωση της ικανότητας των ΗΠΑ στη διαχείριση του διεθνούς οικονομικού συστήματος φαίνεται από την αντίδρασή τους στη σχετική μείωση της θέσης τους στον διεθνή καταμερισμό ισχύος, που συνέβη στα τέλη της δεκαετίας του 1960, εξαιτίας της εμπλοκής τους στον πόλεμο του Βιετνάμ και της οικονομικής ανόδου της Γερμανίας και της Ιαπωνίας. Οι ΗΠΑ δεν σταμάτησαν να διαχειρίζονται το διεθνές οικονομικό σύστημα αλλά το μετάλλαξαν προς όφελός τους. Έχοντας διδαχθεί από τις καταστροφικές συνέπειες του τελωνιακού προστατευτισμού κατά την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1930 εγκατέλειψαν το σύστημα Bretton Woods και στράφηκαν στον ήπιο μερκαντιλισμό (οικονομικό εθνικισμό). Η εγκατάλειψη του συστήματος Bretton Woods των σταθερών ισοτιμιών οδήγησε στην υποτίμηση του δολαρίου, βελτιώνοντας το αμερικανικό ισοζύγιο των εξωτερικών πληρωμών σε βάρος των διεθνών οικονομικών ανταγωνιστών των ΗΠΑ. Βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, σελ. 273-274.

ένας τέτοιος συνασπισμός θα έθετε σε κίνδυνο την πρόσβασή τους στον πιο ανεπτυγμένο κόσμο, με το πλήθος ευκαιριών για επενδύσεις και την αναγκαία τεχνολογία αιχμής, του οποίου ηγούνταν οι ΗΠΑ. Η Ρωσία ήταν ικανή να προσφέρει πολύ λίγα για να αποτελεί άξιο εταίρο σε έναν αντιηγεμονικό συνασπισμό. Επιπλέον, η Κίνα θα κινδύνευε να χάσει τις τεράστιες ροές επενδύσεων και η Ρωσία θα αύξανε σημαντικά τις πιθανότητες να αποκλειστεί από τη δυτική τεχνολογία και τα δυτικά κεφάλαια. Τελικά η συμμαχία θα καταδίκασε ενδεχομένως όλους τους συμμετέχοντες σε παρατεταμένη απομόνωση και κοινωνική οπισθοδρόμηση και, ως εκ τούτου, ουδέποτε δημιουργήθηκε.¹⁰⁵ Παρόμοια προσπάθεια δημιουργίας αντιαμερικανικής συσπείρωσης, σημαντικά μικρότερης βέβαια έντασης, απετράπη την εποχή που ακολούθησε την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ. Η εισβολή των ΗΠΑ, που όπως είδαμε στο τρίτο κεφάλαιο (σελ. 44) προκάλεσε την έξαρση του αντιαμερικανισμού στην Ευρώπη και τον κόσμο, κλιμάκωσε πρόσκαιρα τις ευρωατλαντικές τριβές, αλλά εν τέλει η δυσαρέσκεια των άλλων δυτικών δυνάμεων περιορίστηκε σε ρητορικό επίπεδο και σε κινήσεις συμβολικού χαρακτήρα (π.χ. κάποιες προσπάθειες συντονισμού Γερμανίας και Γαλλίας με τη Ρωσία).¹⁰⁶ Οι ευρωπαϊκές αντιρρήσεις ουδέποτε κατέληξαν σε σύσταση στρατηγικού συνασπισμού ενάντια στις ΗΠΑ, καθώς το διακύβευμα θα ήταν ασύμφορο. Έχοντας εξυφάνει εγκαίρως έναν παγκόσμιο ιστό ροής κεφαλαίων, αγαθών και πάσης φύσεως προϊόντων, οι ΗΠΑ παρέχουν στα υπόλοιπα κράτη ισχυρά κίνητρα να συμμετάσχουν σε αυτόν, καθόσον οι χώρες αυτές αποκομίζουν σημαντικά οφέλη χωρίς να καταβάλλουν αντίστοιχο τίμημα. Άμεσο επακόλουθο αυτής της πατερναλιστικής συμπεριφοράς των ΗΠΑ είναι η δυσκολία αποσκίρτησης κάποιου εκ των μελών του κλαμπ ή, πολύ περισσότερο, δημιουργίας εχθρικού συνασπισμού.

6.4 Πυρηνικά

Ιστορικά, οι συγκρούσεις της Ανατολής με τη Δύση συχνά κατέληγαν σε τραγωδία. Εντούτοις, στον σύγχρονο κόσμο η εμφάνιση των πυρηνικών όπλων εξομάλυνε τη συμπεριφορά των κρατών, καθιστώντας τα πιο προσεκτικά κάθε φορά που κάποια κρίση απειλούσε τη διεθνή ή περιφερειακή τάξη. Αποτελεί ευτυχή συγκυρία που η μεταψυχροπολεμική δομική αλλαγή και η συνακόλουθη μεταβολή στις σχέσεις των κρατών σε Δύση και Ανατολή έλαβε χώρα σε πυρηνικό πλαίσιο. Από τη μια οι εντάσεις και οι διαμάχες πληθαίνουν όταν συμβαίνουν μεγάλες δομικές αλλαγές στη διεθνή

¹⁰⁵ Zbigniew Brzezinski, *Η μεγάλη σκακιέρα: η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*, σελ. 201-204.

¹⁰⁶ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, σελ. 105-106.

πολιτική, αλλά από την άλλη, η τάση αυτή αμβλύνεται όταν υπάρχουν πυρηνικά όπλα που διατηρούν την ειρήνη μεταξύ των κατόχων τους.¹⁰⁷

Μια χώρα με συμβατικό οπλοστάσιο που απολαμβάνει στρατιωτική υπεροχή είναι επιρρεπής στο να το χρησιμοποιήσει προτού άλλες χώρες επιχειρήσουν να αποκαταστήσουν τη στρατιωτική ισορροπία. Αντίθετα, μια πυρηνική χώρα που επίσης απολαμβάνει στρατιωτική υπεροχή είναι απρόθυμη να χρησιμοποιήσει τα πυρηνικά της οπλοστάσιο, καθώς δεν μπορεί να είναι σίγουρη για την επιτυχία του πλήρους πυρηνικού αποπλισμού του αντιπάλου της. Ακόμη και σε περιπτώσεις χωρών κατόχων εξαιρετικά δυσανάλογων πυρηνικών οπλοστασίων, η μικρότερη δύναμη αποτρέπει αποτελεσματικά τη χρήση πυρηνικών από τη μεγαλύτερη.¹⁰⁸ Στο σημερινό κόσμο, εννέα κράτη –οι ΗΠΑ, η Ρωσία, η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Κίνα, η Ινδία, το Πακιστάν, το Ισραήλ και η Λαϊκή Δημοκρατία της Κορέας (Βόρεια Κορέα)– κατέχουν περίπου 15.395 πυρηνικά όπλα, εκ των οποίων τα 4.120 έχουν αναπτυχθεί για επιχειρησιακές σκοπούς. Σχεδόν 1.800 από τα όπλα αυτά φυλάσσονται σε κατάσταση υψηλού επιχειρησιακού επιπέδου.¹⁰⁹

Η ύπαρξη των πυρηνικών έχει μειώσει την πιθανότητα πολέμου μεταξύ των πυρηνικών δυνάμεων με δυνατότητα δεύτερου πλήγματος. Συνεπώς έχει περιχαρακωθεί σημαντικά ένας ακόμη παράγοντας που θα μπορούσε δυνητικά να δράσει υπέρ της αμερικανικής εξισορρόπησης, καθώς εν τη παρουσία πυρηνικών τα κράτη είναι λιγότερο επιρρεπή στον πόλεμο –και ο πόλεμος είναι μια κατάσταση με απροσδιόριστες συνέπειες για τα εμπλεκόμενα μέρη. Σε έναν κόσμο συμβατικών δυνάμεων κανείς δεν θα μπορούσε να προδικάσει το αποτέλεσμα του πολέμου¹¹⁰ και, συνακόλουθα, μειώνοντας το ενδεχόμενο του πολέμου, μειώνεται και η πιθανότητα δομικής αλλαγής του συστήματος.

6.5 Υποψήφιες μεγάλες δυνάμεις

Κατά τα τελευταία έτη παρατηρείται μια μείωση στις στρατιωτικές δαπάνες των ΗΠΑ λόγω της συνεχιζόμενης αποχώρηση των αμερικανικών δυνάμεων από το Αφγανιστάν και των συνεπειών του νόμου περί ελέγχου του προϋπολογισμού –Budget Control Act (BCA)– του 2011. Ωστόσο, διάφορα ψηφίσματα του Κογκρέσου που ακολούθησαν άρχισαν να μετριάζουν τον αντίκτυπο της BCA, ενώ οι συνεχιζόμενες συγκρούσεις στο Ιράκ, τη Συρία

¹⁰⁷ Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, σελ. 36.

¹⁰⁸ Kenneth N. Waltz, “Nuclear Myths and Political Realities”, σελ. 734.

¹⁰⁹ Βλ. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yearbook 2016.

Πηγή: <https://www.sipri.org/yearbook/2016>.

¹¹⁰ Θυμίζουμε την ήττα του Ναπολέοντα στη Ρωσία το 1812, παρότι τα γαλλικά στρατεύματα υπερείχαν σε ισχύ έναντι των ρωσικών. Το αποτέλεσμα του πολέμου εξαρτάται και από μη υλικούς παράγοντες και η ισχύς δεν καθορίζει πάντοτε τον νικητή. Βλ. κεφάλαιο 2, σελ. 27.

και την Ουκρανία επιβράδυναν περαιτέρω τη μείωση των αμερικανικών αμυντικών δαπανών. Παρά τις μειώσεις αυτές, οι ΗΠΑ παραμένουν μακράν η χώρα με τις μεγαλύτερες στρατιωτικές δαπάνες στον κόσμο, καθώς το έτος 2015 ξόδεψαν 596 δισεκατομμύρια δολάρια που αντιστοιχεί σε ποσοστό 36 τοις εκατό (%) του παγκόσμιου συνόλου.¹¹¹ Εντούτοις, οι υψηλές αμυντικές δαπάνες των ΗΠΑ δεν φαίνεται να αποδίδουν τα αντίστοιχα οφέλη σε στρατηγικό και εθνικό επίπεδο, όπως μαρτυρά τόσο η σημερινή ασταθής πολιτική κατάσταση στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ,¹¹² όσο και το αδιέξοδο τέλμα στη Συρία. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι σε δημοσκόπηση που έγινε τον Απρίλιο του 2016, το 57% των αμερικανών πολιτών τάχθηκε κατά της επέμβασης των ΗΠΑ στις υποθέσεις των άλλων κρατών και υπέρ της ενασχόλησής τους με τα εσωτερικά τους προβλήματα.¹¹³

Στην περιοχή της ανατολικής Ασίας η στρατιωτική συνεργασία μεταξύ των ΗΠΑ και των συμμάχων τους εξελίσσεται ως μέρος του άξονα της ευρύτερης αμερικανικής στρατηγικής στην Ασία, η οποία, τροφοδοτούμενη από τον συνεχιζόμενο κινεζικό στρατιωτικό εκσυγχρονισμό, έχει ενισχυθεί σημαντικά. Η εν λόγω συνεργασία προβάλλεται από την Κίνα ως μια προσπάθεια των ΗΠΑ να στρατολογήσουν περιφερειακά κράτη προκειμένου να αντιμετωπίσουν την άνοδο της ισχύος της.¹¹⁴

Στις αρχές του 21ου αιώνα, οι υποψηφίες χώρες με προοπτική να γίνουν οι επόμενες μεγάλες δυνάμεις και να αποκαταστήσουν την ισορροπία της ισχύος, σύμφωνα με τον Waltz, ήταν η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) ή η Γερμανία ως ηγέτιδα δύναμη της Ένωσης, η Κίνα, η Ιαπωνία και μακροπρόθεσμα η Ρωσία. Πλησιάζοντας στο λυκόφως της δεύτερης δεκαετίας του 21ου αιώνα, ενώ η ταυτότητα των υποψηφίων μεγάλων δυνάμεων δεν έχει αλλάξει, οι επιμέρους πιθανότητες να το πετύχουν έχουν μεταβληθεί, με την Ιαπωνία να παραμένει σε γενικές γραμμές στάσιμη, την Ευρωπαϊκή Ένωση να έχει υποχωρήσει σημαντικά και τις Ρωσία και, κυρίως, Κίνα να έχουν κερδίσει σημαντικό έδαφος στην κούρσα της διεκδίκησης. Την ίδια στιγμή, ο ζωτικός χώρος και το νέο πεδίο των

¹¹¹ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yearbook 2015.

Πηγή: <https://www.sipri.org/yearbook/2015>.

¹¹² Αμφότεροι οι πόλεμοι σε Αφγανιστάν και Ιράκ κόστισαν περί τα 4 με 6 τρισεκατομμύρια δολάρια, ενώ σκοτώθηκαν περίπου 7.000 αμερικανοί στρατιώτες και τραυματίστηκαν περισσότεροι από 50.000. Πολλοί δε από τους βετεράνους των δύο αυτών πολέμων αντιμετωπίζουν υψηλά ποσοστά κατάθλιψης και τάσεων αυτοκτονίας. Βλ. John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, “The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy”, σελ. 77.

¹¹³ Βλ. στο ίδιο, σελ. 70.

¹¹⁴ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yearbook 2015.

Πηγή: <https://www.sipri.org/yearbook/2015>.

επικείμενων διεθνών ανακατατάξεων, όπου φαίνεται να στήνεται το σκηνικό της εξισορρόπησης, εντοπίζεται μάλλον στην Βορειοανατολική Ασία –και τον Ειρηνικό– παρά στην Ευρώπη και τον Περσικό Κόλπο.¹¹⁵

6.5.1 Ιαπωνία

Κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, η Ιαπωνία ήταν απρόθυμη να επανέλθει στο κλαμπ των μεγάλων δυνάμεων από το οποίο εξοβελίστηκε μετά την άνευ όρων παράδοσή της στις συμμαχικές δυνάμεις τον Αύγουστο του 1945.¹¹⁶ Η απροθυμία της, ωστόσο, μειωνόταν σταθερά ενόσω η οικονομική της ανάπτυξη συνεχιζόταν προς το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας διευρύνει τα ζωτικά της συμφέροντα και αυξάνει τη σημασία τους, καθιστώντας την ανάγκη προστασίας τους ακόμη επιτακτικότερη. Με ανοιχτό το ενδεχόμενο της σύγκρουσης αλλά και λόγω της ανάγκης για υπεράσπιση των ζωτικών συμφερόντων, είναι αμφίβολο κατά πόσο μια χώρα με την οικονομική δυνατότητα της Ιαπωνίας θα συνεχίζει να απέχει από τον εξοπλισμό της με όπλα που εξυπηρετούν τόσο άρτια την αποτροπή, όπως τα πυρηνικά όπλα.¹¹⁷

Η σημερινή διακυβέρνηση του ιάπωνα πρωθυπουργού Άμπε έχει προωθήσει ολοκληρωμένες μεταρρυθμίσεις στον τομέα της αμυντικής πολιτικής. Παράλληλα συνεχίζεται η προώθηση θεσμικών και συνταγματικών μεταρρυθμίσεων προς την κατεύθυνση της «ομαλοποίησης» της αμυντικής πολιτικής της χώρας. Προσφάτως, αναληφθείσες προσπάθειες για αλλαγή του Συντάγματος της χώρας του Ανατέλλοντος Ηλίου –που τέθηκε σε ισχύ τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια– ενδέχεται να ανοίξουν το δρόμο για την απόκτηση πυρηνικών και ως εκ τούτου έχουν πυροδοτήσει αρνητικές αντιδράσεις εκ μέρους της Κίνας και της Νότιας Κορέας, ενώ οι ΗΠΑ ενθαρρύνουν το ενδεχόμενο μεγαλύτερης ιαπωνικής συνδρομής στην περιφερειακή ασφάλεια.¹¹⁸

¹¹⁵ Οι τρεις αυτές περιοχές –Βορειοανατολική Ασία, Ευρώπη και Περσικός Κόλπος– αποτελούν, σύμφωνα με τους Mearsheimer και Walt, σημεία «κλειδιά» για τον καθορισμό του παγκόσμιου καταμερισμού ισχύος, καθώς οι δύο πρώτες αποτελούν τα κέντρα της βιομηχανικής ισχύος, ενώ η τρίτη παράγει το 30% του πετρελαίου παγκοσμίως. Βλ. John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, “The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy”, σελ. 72.

¹¹⁶ Η απροθυμία της Ιαπωνίας προερχόταν κατά κύριο λόγο από εσωτερικές πιέσεις της κοινής γνώμης που ήταν αντίθετη σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, λόγω των επώδυνων αναμνήσεων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

¹¹⁷ Kenneth N. Waltz, “The Emerging Structure of International Politics”, σελ. 55-61.

¹¹⁸ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yearbook 2015.

Πηγή: <https://www.sipri.org/yearbook/2015>.

6.5.2 Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είχαν σημειώσει αξιοσημείωτη επιτυχία στην ενσωμάτωση των εθνικών οικονομιών τους μέχρι και την απαρχή της νέας χιλιετίας. Το επίτευγμα του μεγάλου μεγέθους της οικονομικής ολοκλήρωσης χωρίς αντίστοιχη πολιτική ενοποίηση δεν έχει ανάλογο ιστορικό προηγούμενο. Σε ζητήματα όμως εξωτερικής και στρατιωτικής πολιτικής, η Ευρωπαϊκή Ένωση ενεργεί μόνο κατόπιν συναίνεσης των κρατών-μελών, καθιστώντας σχεδόν αδύνατες τις τολμηρές ή ριψοκίνδυνες πολιτικές. Είναι γνωστό πως πολιτικές που απαιτούν καθολική συναίνεση αναλαμβάνονται ευκολότερα μόνο όταν αφορούν σε ασήμαντα ζητήματα. Έτσι, η αδράνεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενόσω η Γιουγκοσλαβία βυθιζόταν στο χάος του πολέμου τη δεκαετία του 1990, απέδειξε ότι δεν μπορεί να λειτουργήσει ως ενιαία πολιτική μονάδα όταν βρίσκεται αντιμέτωπη με ζωτικής σημασίας ζητήματα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει όλα τα εργαλεία για να καταστεί μεγάλη δύναμη –πληθυσμό, πόρους, τεχνολογία, στρατιωτικές δυνατότητες– αλλά στερείται της οργανωτικής ικανότητας και της συλλογικής θέλησης να τα χρησιμοποιήσει. Η δυσκολία στη χάραξη μιας κοινής εξωτερικής και στρατιωτικής πολιτικής από την ίδια, γίνεται ακόμη δυσκολότερη, εάν ληφθούν υπόψη τόσο η μικρότερη πίεση που δέχεται από το εξωτερικό, απόρροια της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης που ενόσω υφίστατο δρούσε ενοποιητικά, όσο και η αύξηση των μελών-κρατών στους κόλπους της που επέφεραν οι διαδοχικές διευρύνσεις.¹¹⁹

Επιπρόσθετη αρνητική εξέλιξη για την Ευρωπαϊκή Ένωση αποτέλεσε η οικονομική κάμψη λόγω της Μεγάλης Ύφεσης που έπληξε τη Γηραιά Ήπειρο το 2008. Το εμπόριο με τον υπόλοιπο κόσμο συρρικνώθηκε, ειδικά στη Μεσόγειο, και η οικονομική κρίση αποκάλυψε δομικές ανεπάρκειες στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Περαιτέρω, τα τελευταία χρόνια αυξήθηκαν σημαντικά οι πιέσεις από διάφορες πηγές, είτε εξωτερικής είτε εσωτερικής προέλευσης. Στο Νότο, ο πόλεμος στη Συρία και ο κίνδυνος από τους τζιχαντιστές αυξάνουν τις μεταναστευτικές ροές και ενισχύουν το φόβο της τρομοκρατίας. Ανατολικά, η Ρωσία, παρόλο που δεν αποτελεί απειλή του ίδιου επιπέδου με την προκάτοχό της Σοβιετική Ένωση, έχει ενισχύσει σημαντικά τη θέση της στον παγκόσμιο καταμερισμό στρατιωτικής ισχύος σε σχέση με την αρχική μεταψυχροπολεμική της κατάσταση και οι σχέσεις της με τη Δύση βρίσκονται στο χειρότερο σημείο των τελευταίων ετών. Τέλος, στο εσωτερικό, η επερχόμενη έξοδος της Βρετανίας από την

¹¹⁹ Kenneth N. Waltz, “The Emerging Structure of International Politics”, σελ. 69-70.

Ευρωπαϊκή Ένωση αποδυναμώνει περαιτέρω την άμυνα της Ευρώπης, καθώς αποτελούσε ίσως το σημαντικότερο κράτος από πλευράς στρατιωτικών ικανοτήτων της Ένωσης. Τα παραπάνω ενδέχεται να οδηγήσουν την Ευρώπη στον προστατευτισμό της οικονομίας, στον απομονωτισμό της εξωτερικής της πολιτικής και στην ξενοφοβία, ακριβώς δηλαδή στο μείγμα πολιτικής που ήθελαν να αποφύγουν οι πρώτοι οραματιστές της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Για να ανταπεξέλθει στη δύσκολη φάση που περνά η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να καλλιεργήσει την ενότητα σε θέματα εξωτερικής και στρατιωτικής πολιτικής, τουλάχιστον στο βαθμό που το είχε καταφέρει στα οικονομικά ζητήματα πριν την κρίση –εγχείρημα καθόλου εύκολο. Εν τη απουσία πολιτικής ενοποίησης, η Ευρώπη δεν θα έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στη διεθνή πολιτική εκτός εάν η Γερμανία ηγηθεί κάποια στιγμή της Ένωσης. Προς την κατεύθυνση αυτή ενδεχομένως το «Brexit» να λειτουργήσει υποβοηθητικά, καθώς η αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση της ισχυρότερης αντι-ενωτικής «φωνής» σε συνδυασμό με τις πολυποίκιλες εξωτερικές απειλές, καταφέρουν να συσπειρώσουν τα υπόλοιπα κράτη-μέλη και να προλειάνουν το έδαφος για μια επικείμενη γερμανική ηγεμονία, ελλείψει αντίπαλου εσωτερικού διεκδικητή. Κατά την τελευταία σύνοδο κορυφής της Μπρατισλάβα τον Σεπτέμβριο του 2016 των 27 χωρών-μελών, απύσης της Βρετανίας, η Γερμανία και η Γαλλία παρουσίασαν την κοινή τους πρόθεση για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής άμυνας.

6.5.3 Ρωσία

Η Ρωσία παρά τα οικονομικά της προβλήματα έχει κερδίσει έδαφος στην Κριμαία και πόντους στο θέμα της Συρίας, την ίδια στιγμή που οι σχέσεις της με τη Δύση έχουν επιδεινωθεί αισθητά ως αποτέλεσμα της *de facto* προσάρτησης της Κριμαίας και της στρατιωτικής εμπλοκής της στην ανατολική Ουκρανία. Στον απόηχο της κρίσης στην Ουκρανία, η Ρωσία προσπαθεί να διανοίξει διπλωματικές οδούς και να καλλιεργήσει πρωτοβουλίες ασφάλειας στη Βορειοανατολική Ασία. Στο πλαίσιο της ενίσχυσης των στρατηγικών της σχέσεων στην περιοχή εντάσσεται η επιδίωξη της εμβάθυνσης των διμερών σχέσεων με την Κίνα, καθώς και η διερεύνηση στενότερων οικονομικών και πολιτικών δεσμών ακόμη και με τη Βόρεια Κορέα.¹²⁰

Παρόλο που οι προσπάθειες της Ρωσίας να αυξήσει το ειδικό της βάρος στη Βορειοανατολική Ασία είναι απίθανο να έχουν σημαντικές στρατηγικές επιπτώσεις,

¹²⁰ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yearbook 2015.

Πηγή: <https://www.sipri.org/yearbook/2015>.

εντούτοις, η αύξηση της ισχύος της μεγαλύτερης σε έκταση χώρας του πλανήτη κατά την τελευταία δεκαετία, και ειδικότερα στη μετα-Γέλτσιν εποχή, είναι αδιαμφισβήτητη. Το παραπάνω φαίνεται καθαρά από τα στοιχεία του ΑΕΠ και των αμυντικών δαπανών της Ρωσίας, όπου σε αμφότερους τους τομείς παρατηρείται μια αυξητική τάση από την περίοδο που ακολούθησε την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης (βλ. κεφάλαιο 3, Πίνακες 2-3, σελ. 41-42), με εξαίρεση μια μείωση στο ΑΕΠ της χώρας τα τελευταία έτη, λόγω της κάμψης της οικονομίας εξαιτίας των δυτικών κυρώσεων που ακολούθησαν την ρωσική προσάρτηση της Κριμαίας.

Στην τελευταία σύνοδο κορυφής του NATO, στη Βαρσοβία, επικυρώθηκε η απόφαση για αύξηση της στρατιωτικής παρουσίας της Συμμαχίας στην Ανατολική Ευρώπη ως αντίδραση στη ρωσική επιθετικότητα, και υπήρξε σύγκλιση των χωρών-μελών ως προς την ανάγκη αυξημένης αποτρεπτικής ικανότητας έναντι τη Ρωσίας. Προς τούτο το NATO προτίθεται να ενισχύσει την παρουσία των δυνάμεών του στα ανατολικά σύνορα της Συμμαχίας, μέσω της ανάπτυξης τεσσάρων ταγμάτων στο έδαφος της Πολωνίας, της Εσθονίας, της Λετονίας και της Λιθουανίας, ενώ αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι αμυντικές δαπάνες των κρατών-μελών έχουν αρχίσει να αυξάνονται στην κατεύθυνση των αποφάσεων που έλαβε η Συμμαχία στην προηγούμενη σύνοδο της Ουαλίας. Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν την αυξημένη σημασία που προσδίδει πλέον η Συμμαχία –και οι ΗΠΑ– στην ενισχυμένη επιθετικότητα της Ρωσίας. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του ρώσου προέδρου Πούτιν μεσούσης της αμερικανικής προεκλογικής περιόδου: *«Πριν από μία δεκαετία δεν ανέφεραν καθόλου τη Ρωσία (σ.σ. οι ΗΠΑ), διότι δεν άξιζε να μιλάνε για μία περιφερειακή δύναμη τρίτης διαλογής. Σήμερα η Ρωσία είναι το νούμερο ένα πρόβλημα σε ολόκληρη την αμερικανική προεκλογική περίοδο»*.¹²¹

6.5.4 Κίνα

Ένας σημαντικός αριθμός περιφερειακών στρατιωτικών ζητημάτων ασφάλειας έκαναν την εμφάνισή τους στην Ανατολική Ασία κατά τα τελευταία έτη. Μια βασική πτυχή αυτών των τάσεων αφορούσε τις προσπάθειες της Κίνας να διαμορφώσει ενεργά την περιφερειακή δυναμική ασφάλεια. Οι περιφερειακές εντάσεις αυξήθηκαν σημαντικά στην περιοχή της Ανατολικής Ασίας από το 2008, κυρίως λόγω των ανησυχιών που σχετίζονται με τις θαλάσσιες εδαφικές διαφορές, τη στρατηγική διεκδικητικότητα της Κίνας, τη διάδοση των πυρηνικών, την εντεινόμενη στρατιωτική συγκέντρωση στην περιοχή και το

¹²¹ Βλ. Άρθρο στην Καθημερινή στις 13.10.2016 με τίτλο: “Σε υστερία απέδωσε τις αμερικανικές κατηγορίες ο Πούτιν”.

φόβο της διάχυσης της αστάθειας από το Αφγανιστάν και το Πακιστάν. Οι αυξημένες περιφερειακές στρατιωτικές δαπάνες δείχνουν ότι τα κράτη που εμπλέκονται σε εδαφικές διενέξεις με την Κίνα έχουν ξεκινήσει προγράμματα στρατιωτικού εκσυγχρονισμού. Ταυτόχρονα οι κινεζικές στρατιωτικές δαπάνες αυξήθηκαν επίσης το 2015, ακολουθώντας τους ρυθμούς της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Με τις ΗΠΑ να αναπτύσσουν ισχυρότερους στρατιωτικούς δεσμούς ασφάλειας με τους συμμάχους τους στην περιοχή, ως μέρος της διασφάλισης των αμερικανικών συμφερόντων στην Ασία, αναμένεται η κλιμάκωση των εντάσεων και η επάνοδος των στρατηγικών αναχαίτισης στους συλλογισμούς των κρατών.¹²²

Στο πλαίσιο αυτό οι στρατιωτικές φιλοδοξίες της Κίνας παρουσίασαν μια μετατόπιση στο κέντρο βάρους της αμυντικής στρατηγικής από την ξηρά στη θάλασσα. Η σημαντικότερη από τις υπάρχουσες διαφορές έχει να κάνει με τη Νότια Σινική Θάλασσα, μία περιοχή ίσης έκτασης με το Μεξικό, η οποία είναι κομβικής σημασίας για το παγκόσμιο εμπόριο και ταυτόχρονα είναι πολύ σημαντική εξαιτίας των φυσικών πόρων που διαθέτει, ανάμεσα στους οποίους και πιθανά πετρελαϊκά κοιτάσματα. Οι Φιλιππίνες κατηγορήσαν την Κίνα για παραβίαση του διεθνούς δικαίου, επειδή μετέφερε άμμο και κατασκεύαζε τεχνητά νησιά σε πολλούς από τους υφάλους της Νότιας Σινικής Θάλασσας και παράλληλα προσέφυγαν στο Μόνιμο Διαιτητικό Δικαστήριο της Χάγης, το οποίο, λαμβάνοντας υπόψη το Διεθνές Δίκαιο των Θαλασσών που ορίζει τους κανόνες για τη χρήση των ωκεανών της Γης, έλαβε καταδικαστική απόφαση για τις κινεζικές διεκδικήσεις. Οι επιτελείς των ενόπλων δυνάμεων της Κίνας επισημαίνουν ότι θα πρέπει να ελέγχουν τη θάλασσα, προκειμένου να προστατεύσουν τη χώρα τους, να αποπέμψουν τις ΗΠΑ από τον Δυτικό Ειρηνικό και τελικά να γίνουν μια ισχυρή ναυτική δύναμη. Η Κίνα, εξάλλου, εξαρτάται από τους δρόμους της ναυσιπλοΐας και βέβαια επιθυμεί να αποκτήσει τα πετρέλαια της περιοχής προκειμένου να ικανοποιήσει τις τεράστιες απαιτήσεις της οικονομίας της σε καύσιμα. Υπάρχουν, ωστόσο, και εσωτερικοί πολιτικοί λόγοι που κάνουν αυτή την περιοχή του κόσμου τόσο σημαντική. Οι μικροί Κινέζοι μαθητές μαθαίνουν στα σχολεία τους ότι η θάλασσα ανήκε στην Κίνα από την αρχαιότητα και ο πρόεδρος Σι Τζινπίνγκ χρησιμοποίησε την κατασκευή των τεχνητών νησιών ως εφιαλτήριο προκειμένου να τονίσει τα εθνικιστικά αισθήματα και να ενισχύσει την εξουσία

¹²² Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yearbook 2015.

Πηγή: <https://www.sipri.org/yearbook/2015>.

που έχει στις κινεζικές ένοπλες δυνάμεις.¹²³ Η μεγάλη στρατηγική, οικονομική και εθνική σημασία της Νότιας Σινικής Θάλασσας την καθιστούν έναν χώρο που διεκδικούν οι σημαντικότεροι περιφερειακοί δρώντες, την ίδια στιγμή που οι ΗΠΑ ανησυχούν ιδιαίτερα για τις επικείμενες εξελίξεις, όπως μαρτυρά η ισχυρή αμερικανική ναυτική παρουσία στην περιοχή.

Τον τελευταίο καιρό, μια σειρά από νέες διπλωματικές πρωτοβουλίες ασφάλειας έχουν προωθηθεί από τον κινέζο πρόεδρο υπό τον εύηχο τίτλο «η Ασία για τους Ασιάτες». Η Κίνα επιταχύνει τις προσπάθειες για τη δημιουργία οικονομικών, χρηματοπιστωτικών και πολιτικών θεσμών που φιλοδοξούν να αποτελέσουν την εναλλακτική πρόταση στην παραδοσιακή –δυτικής προέλευσης και ηγεμονίας– παγκόσμια τάξη. Εντός της περιοχής της περιφερειακής ασφάλειας, η Κίνα χρησιμοποιεί όλο και περισσότερο τα δικά της φόρουμ για να προωθήσει δομές που μειώνουν την ικανότητα των ΗΠΑ να βοηθήσουν στη διαχείριση του συστήματος και την επίλυση των συγκρούσεων στην περιοχή.¹²⁴ Επιπλέον, η Κίνα επιδιώκει συμμάχους και στην εξωτερική της γειτονιά με έμφαση στην περιοχή του Κόλπου, όπου το Ιράν είναι πρώτο στη λίστα –στο πλαίσιο αυτό, τον περασμένο Ιανουάριο ο κινέζος πρόεδρος επισκέφτηκε την Τεχεράνη και υπέγραψε 17 διαφορετικές συμφωνίες. Εν τω μεταξύ, κατά το παράδειγμα των ΗΠΑ στο παρελθόν, η Κίνα τις τελευταίες δεκαετίες επιδιώκει να καταστεί κυρίαρχη δύναμη παγκοσμίου επιπέδου, απέχοντας από πολέμους στο εξωτερικό και οικοδομώντας μια οικονομία πλανητικής κλίμακας.¹²⁵ Εφόσον η Κίνα συνεχίσει την εντυπωσιακή της ανάπτυξη κάποια στιγμή, αναπόφευκτα, θα επιδιώξει την ηγεμονία στην Ασία, καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη την όποια προσπάθεια επιχειρήσει να την αποτρέψει και σηματοδοτώντας την απαρχή της νέας δομικής αλλαγής.

¹²³ Βλ. Άρθρο στην Καθημερινή στις 13.07.2016 με τίτλο: “Η Κίνα «έχασε» τη Νότια Σινική Θάλασσα”.

¹²⁴ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yearbook 2015.

Πηγή: <https://www.sipri.org/yearbook/2015>.

¹²⁵ John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, “The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy”, σελ. 78 και 81.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η συνεχιζόμενη πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο μοιάζει να φωτίζεται ιδωμένη υπό την αέναη δράση της συστημικής επιλογής. Η απόκτηση ικανοτήτων σημαντικά υπέρτερων των υπολοίπων ανταγωνιστών τους, όπως οι ισχυρές ένοπλες δυνάμεις, η δυναμική οικονομία, η τεχνολογική υπεροχή, η πολιτισμική έλξη και η περαιτέρω ανάπτυξή τους μέσω της επενέργειας της συστημικής επιλογής, συμβάλλουν σημαντικά στη διατήρηση του ηγεμονικού ρόλου των ΗΠΑ. Επιπλέον, η διαρκώς βελτιούμενη –λόγω επίσης της συστημικής επιλογής– ικανότητα των ΗΠΑ, αφενός, να διαχειρίζονται επαρκώς το ανοικτό διεθνές οικονομικό σύστημα, διευρύνοντας τη ζώνη επιρροής τους και προσελκύοντας περισσότερα κράτη στο ηγεμονικό τους άρμα και, αφετέρου, να εμποδίζουν τις όποιες προσπάθειες δημιουργίας αντίθετων στρατηγικών συνασπισμών, είτε λόγω διπλωματικής δεινότητας, είτε λόγω παροχής οφελών στους υπολοίπους, ενισχύουν περαιτέρω την ανθεκτικότητα του μονοπολικού κόσμου.

Εφόσον στο διεθνές σύστημα ενεργούσε μόνο η δύναμη της συστημικής επιλογής τότε το αναπόδραστο αποτέλεσμα θα ήταν η δημιουργία μιας παγκόσμιας ηγεμονίας των ΗΠΑ, κατά τα πρότυπα της γραμμικής εξέλιξης της ιστορίας που οδηγεί σε γενική πρόοδο της ανθρωπότητας –έστω με περιστασιακές οπισθοχωρήσεις. Η άνοδος και η πτώση των μεγάλων δυνάμεων, που ενίοτε συνδέεται με την άνοδο και πτώση ολόκληρων πολιτισμών, όμως, αποτελεί το πλέον ακλόνητο διαχρονικό παράδειγμα ότι στο διεθνές σύστημα επενεργούν κι άλλες δυνάμεις –με σημαντικότερη τον μηχανισμό της ισορροπίας της ισχύος– οι οποίες εισάγουν στο προσκήνιο και καθιστούν κυρίαρχη την κυκλική θεώρηση της ιστορίας.¹²⁶ Όπως ακριβώς στο φυσικό κόσμο των έμβιων όντων είναι αδύνατη η καθολική επικράτηση ενός και μόνου Είδους, έτσι και στον κόσμο των κυρίαρχων κρατών είναι αδύνατη η παγκόσμια ηγεμονία μίας και μόνης δύναμης. Η ταυτόχρονη και αντίρροπη, συνάμα, δράση της συστημικής επιλογής από τη μια και του μηχανισμού της ισορροπίας των δυνάμεων από την άλλη, δεν εγείρει αμφιβολίες ως προς τον νικητή. Το μόνο πεδίο που αφήνει προς διερεύνηση είναι ο εντοπισμός της χρονικής στιγμής κατά την οποία αποκαθίσταται η ισορροπία της ισχύος του συστήματος. Η θεωρία ισορροπίας της ισχύος διασφαλίζει ότι μια ισορροπία θα σχηματιστεί, αλλά δεν μπορεί να

¹²⁶ Για τις έννοιες τις γραμμικής και κυκλικής εξέλιξης της ιστορίας της ανθρωπότητας, βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα*, σελ. 13-22.

προβλέπει το πότε. Η παρούσα εργασία εισήγαγε την υπόθεση ότι, καθώς η ιστορία προχωράει, οι ισορροπίες της ισχύος θα εμφανίζονται κατά κανόνα με χρονική καθυστέρηση, λόγω των ενισχυτικών αποτελεσμάτων που επιφέρει στις ικανότητες των μεγάλων δυνάμεων η αέναη δράση της συστημικής επιλογής. Υπό αυτό το πρίσμα η συνέχιση για τρίτη δεκαετία της αμερικανικής παγκόσμιας ηγεμονίας και η συνακόλουθη ανθεκτικότητα του μονοπολικού συστήματος δεν φαντάζει αδιανόητη. Εντούτοις, η προσπάθεια για συνέχιση της αμερικανικής ηγεμονίας επί μακρόν είναι καταδικασμένη να αποτύχει. Ο ερχομός της αμερικανικής μεταψυχροπολεμικής εξισορρόπησης, εξεταζόμενος με την ανθρώπινη αίσθηση του χρόνου, φαίνεται να λαμβάνει χώρα με βραδείς ρυθμούς· νοούμενος, ωστόσο, με όρους ιστορικού χρόνου είναι βέβαιο ότι επέρχεται «εν ριπή οφθαλμού», ακολουθώντας τους στίχους του μεγάλου αλεξανδρινού ποιητή:

Ειν' οι προσπάθειές μας σαν των Τρώων.

Θαρρούμε πως με απόφαση και τόλμη

θ' αλλάζουμε της τύχης την καταφορά,

κ' έζω στεκόμεθα ν' αγωνισθούμε.

.....

Όμως η πτώση μας είναι βεβαία.

Επάνω, στα τείχη, άρχισε ήδη ο θρήνος.¹²⁷

¹²⁷ Απόσπασμα από το ποίημα του Κ. Π. Καβάφη: «Τρώες».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενογλώσση

Brzezinski Zbigniew, *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, 1997.

Brooks Stephen G. & Wohlforth William C., *World out of Balance. International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, 2008.

Darwin Charles, *On the Origin of Species by Means of Natural Selection*, New York: D. Appleton and Company, 1859.

Diamond Jared, *Guns, Germs and Steel. The Fates of Human Societies*, W. W. Norton & Company New York London, 1997.

Levy Jack S. and Thomson William R., *Causes of War*, A John Wiley & Sons, Ltd., Publication, 2010.

Mearsheimer John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W.W. Norton & Co., 2001.

Mearsheimer John J. and Walt Stephen M., “The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy”, *Foreign Affairs*, (July/August 2016).

O' Hanlon Michael and Petraeus David, “America’s Awesome Military. And How to Make It Even Better”, *Foreign Affairs*, (September/October 2016).

Walt Stephen M., “Taming American Power”, *Foreign Affairs*, (Sep/Okt 2005).

Walt Stephen M., *The Origins of Alliances*, Ithaca, Cornell U. P., 1987.

Waltz Kenneth N., *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 1954.

Waltz Kenneth N., “Nuclear Myths and Political Realities”, *American Political Review*, Vol. 84, No.3, (Sep 1990).

Waltz Kenneth N., “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol 25, No. 1, (Summer 2000).

Waltz Kenneth N., “The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, Vol 18, No. 2, (Autumn 1993).

Waltz Kenneth N., “The Origins of War in Neorealist Theory”, *Journal of Interdisciplinary History*, Vol 18, No. 4, The Origins and Prevention of Major Wars (Spring, 1988).

Waltz Kenneth N., *Theory of International Politics*, University of California, Berkeley, Reading, MA, Addison-Wesley, 1979.

Watson Adam, *The Evolution of International Society*, London, Routledge, 1992.

Έργα μεταφρασμένα στα ελληνικά

Brzezinski Zbigniew, *Η Μεγάλη Σκακιέρα. Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα, 1998.

Darwin Charles, *Η καταγωγή των Ειδών*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα, 1997.

Diamond Jared, *Όπλα, Μικρόβια και Ατσάλι. Οι Τύχες των Ανθρώπινων Κοινωνιών*, Εκδόσεις Κάτοπτρο, Αθήνα, 2006.

Mearsheimer John J., *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2006.

Waltz Kenneth N., *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Waltz Kenneth N., *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος. Μια Θεωρητική Ανάλυση*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Watson Adam, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2006.

Ελληνική

Διαμαντόπουλος Θανάσης, *Ο Κοινοβουλευτισμός της Συγκυβέρνησης: Θεσμικό Υπόστρωμα, Λειτουργικές Ιδιαιτερότητες και Είδη*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2015.

Διαμαντόπουλος Θανάσης, *Τα Πολιτικά Καθεστάτα: Δημοκρατίες και Απολυταρχίες: Οι Γρίφοι της Εξουσίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2008.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος-11ος αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2000.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο Αιώνα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2008.

Διαδικτυακές Πηγές

<http://www.businessinsider.com/ranked-the-strongest-militaries-in-the-world-2015-9>

www.kathimerini.gr.

<http://www.sipri.org/databases/milex>

<https://www.sipri.org/yearbook/2015>

<https://www.sipri.org/yearbook/2016>

<http://www.worldbank.org/country>

<http://data.worldbank.org/country/united-states>

